

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

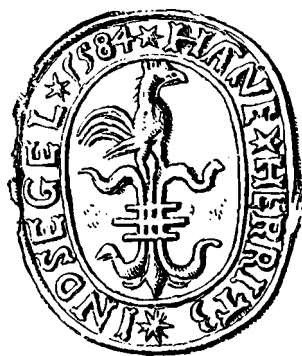
Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Han Herred Bogen '97

HAN HERRED BOGEN 1997

Han Herred Bogen 1997

*Lokalhistorisk årbog for
Øster og Vester Han Herred*

Han Herred Bogen 1997

Udgivet af Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred
og Fjerritslev Avis' Forlag 1996

Omslagsmotiv: Stemning ved Limfjorden.
Foto: Jeppe Damsgaard.

Grafisk tilrettelægning og tryk:
Fjerritslev Avis Offset

Sat med Garamond

ISSN 1396-8270

ISBN 87-88438-06-6

Indholdsfortegnelse

- Forord · 7
ved styrelsen for Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred
- Introduktion · 9
ved redaktionen
- Fra Han Herreds ting · 11
af P. Rønn Christensen
- Nyt og gammelt om Oxholm · 23
af N.H. Gadegaard
- Barn på Hannæs · 35
af Ingvar Jakobsen
- Brovst Afholdsforening 1883-1961 · 50
af E. Fibæk Laursen
- Fjerritslev-Frederikshavn Jernbane 1897- 1969 · 71
- Sand Kjeldsen og de muntre musikanter · 90
af Bent Rolighed
- Lægepraksis i Fjerritslev i 1950'erne · 108
af Torben Ebbe
- Kirsten Kjærs Museum · 117
af Harald Fuglsang
- Han Herred sangen · 126
af Bent Nygaard
- Det Gamle Album · 127
ved redaktionen
- Årets gang i Han Herred · 131
ved redaktionelle medarbejdere på Fjerritslev Avis

Forord

Samarbejdet mellem lokalhistoriske foreninger her på egnen blev indledt med dannelsen af Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred i 1994 og slået fast med udgivelsen af den første udgave af Han Herred Bogen i november 1995.

Bogen blev vel modtaget. Det første oplag på 1200 stk. blev hurtigt udsolgt, og af et andet oplag på 500 stk. er der kun et mindre antal på lager.

Den store interesse for bogen vidner om, at der med udgivelsen af bogen er skabt et organ, der dækker aktuelle ønsker og behov for at kende mere til Han Herreds lokalhistorie, således som den fortsat vil blive beskrevet i nærværende og kommende udgaver.

Bidragydere fra nær og fjern skaber indholdet i samarbejde med redaktionsudvalget og tegner efterhånden et billede af egn og folk i de 23 sogne i fortid og nutid. Forhåbentlig til glæde for egnens beboere, for tilflyttere og fraflyttere og for turister, der har opdaget Han Herreds herlighedsværdier.

Mere om egnens fortid kan opleves ved besøg på de lokalhistoriske arkiver og samlinger på bibliotekerne i Brovst, Fjerritslev og på Hannæs, hvor der findes et righoldigt og velregistreret materiale.

Med den årlige udgivelse af Han Herred Bogen håber vi også at skærpe interessen for de lokalhistoriske foreninger, der danner basis for samvirket. Det årlige kontingent for medlemskab af en lokalhistorisk forening er beskedent, og ydermere tilbydes medlemmerne rabat ved køb af Han Herred Bogen gennem foreningen.

Styrelsen

Introduktion

Hermed har så redaktionen den glæde at forelægge Han Herred Bogen 1997, anden udgave af den lokalhistoriske årbog. Den store interesse, der fra alle sider blev vist første årgang, ser vi som et vidnesbyrd om det store behov, der er for oplysning om såvel vor nærmere som fjernere fortid.

Den store udbredelse, første årgang af Han Herred Bogen fik, har medført, at såvel forlag som redaktion har vovet at gøre bogen noget større, både i omfang og - især - i billedmateriale. Det er også lykkedes at fordele bogens stof nogenlunde ligeligt mellem Øster og Vester Han Herred.

Vor ældste levende lokalhistoriker Peter Rønn Christensen har også i år været så venlig at skænke os en værdifuld artikel om fortiden: Han Herreds ting i 1600-tallet. N.H. Gadegaards artikel om Oxholm forbinder fortid og nutid. Erik Fibæk Laursen belyser gennem sit arbejde om Brovst Afholdsforening et emne fra den nære fortid, der forbløffende hastigt er blegnet for os. Endnu levende erindringer af munter art knytter der sig til egnens mange spillemænd og rige musikliv, levendegjort i Bent Roligheds beretning om Sand Kjeldsens orkester og de andre muntre spillemænd.

Et sørgeligt jubilæum har vi ment at burde fejre. I 1897 åbnede jernbaneforbindelsen mellem Aalborg og Fjerritslev, og den tjente egnen godt, men faldt som offer for en nyere tids trafikpolitik, da den blev nedlagt 31. marts 1969.

Også i år har den flittige skribent Torben Ebbe givet sit bidrag med beretningen om, hvordan det var at blive og være læge her på egnen i 1950'erne.

Hannæs bidrager i år med to gode arbejder. Fra Øsløs har Ingvard Jakobsen med baggrund i Min Mindebog 1 behandlet Johan Skjoldborgs barndom.

Det er redaktionens intention hvert år at berøre et felt inden for egnens kunstliv. I år har Harald Fuglsang og John Anderson behandlet Kirsten Kjær og hendes museum i Langvad Bjerge.

Der findes på vore lokalhistoriske arkiver i Brovst, Fjerritslev, Frøstrup og Vesløs omfattende billedsamlinger fra gammel tid. Vi vil gerne gøre læserne bekendt med disse og har derfor startet et afsnit, som vi kalder Det Gamle Album. Vi siger tak

til arkiverne og i øvrigt alle andre, der har bidragt med illustrationsmateriale. Samtidig vil vi opfordre læsere, der ligger inde med fotografier af personer og lokaliteter fra fortiden (og det behøver såmænd ikke være end 20-30 år gamle sager) om enten at give dem til vore arkiver eller udlåne dem til affotografering. Fortiden smuldrer så let for os.

Endelig en varm tak til alle bidragyderne og til medarbejderne på Fjerritslev Avis' Forlag for godt samarbejde, herunder en særlig tak til samvirkets sekretær Ejjil Bodilsen, der har ydet redaktionen stor støtte på mange måder.

Ingvard Jakobsen Poul Meisner

Fra Han Herreds ting

Af P. Rønn Christensen

*Peter Rønn Christensen
f. 17. august 1905 i
Ø. Svenstrup sogn.
Lærereksamen, Nr. Nissum
1926. Fra 1929 ved Gen-
tofte Kommunes Skolevæ-
sen, skolebiblioteksinspek-
tør fra 1966. Formand for
fælleslærerrådet. Formand
for Danmarks Skolebiblio-
teksforening 1961-70.
Redaktør af »Børn og
bøger« 1955-70. Artikler
til historiske årbøger.
»Skyld og skat« (Fortid og
Nutid 1941-42). Bratskov.
Hovedgård og Bøndergods,
1981. Kokkedal. Hoved-
gård og Bøndergods, 1985.*

Det er med en vis stolthed, at vi danskere kan vise hen til vort retsvæsen som en del af vor gamle kulturarv.

I de otte hundrede år, vi gennem skriftlige kilder kan følge udviklingen inden for dansk ret, er der naturligvis sket mange ændringer, men i princippet er der faktisk slet ikke så lidt, som er bevaret gennem årene. *Tinglysningen* er f.eks. stadig en vigtig del af retssystemet, som vi alle må respektere. Nuvel - det er mange år siden, at *højtlesningen* for de tilstedeværende på tinget blev opgivet, og man udelukkende måtte holde sig til det, som blev nedskrevet i tingsvidnerne eller, som det senere blev skik, indført i en særlig tingbog.

Nu ordnes tinglysningen som bekendt i praksis ved, at det, som skal tinglyses, i al stilhed - efter forudgående mere eller mindre grundige undersøgelser - bliver indskrevet i en offentlig tilgængelig protokol. Det er dog fornylig lykkedes at finde ud af, hvordan man kan lade tinglysningen overgå til edb.

Andre elementer af den gamle danske retspleje kunne fremhæves, fordi de på en eller anden måde eksisterer den dag i dag. Med en vis rimelighed kan man sige, at flere grundprincipper i dansk ret formentlig har været gældende, lige så længe Danmarks rige har eksisteret.

Han Herred var og er jo fra naturens side et naturligt afgrænset område mellem Thy og Vendsyssel, 23 gamle kirkesogne fra Arup i vest til Øland i øst, med havet i nord og Limfjorden i syd. I den ældre middelalder synes Han Herred at høre til Thy syssel, senere var det et selvstændigt len, som i 1602 blev lagt under Aalborghus og dermed kom til at høre sammen med Vendsyssel. I nyere tid blev herredet temmelig unaturligt delt i to halvdele, Vester Han Herred til Thisted amt og Øster Han Herred til Hjørring amt, indtil den store omlægning i 1970, da den største del af herredet (Brovst og Fjerritslev storkommuner) kom under Nordjyllands amt, medens den vestlige del - formentlig for at skabe balance i storamternes størrelse - blev lagt til *Viborg* amt. (Men det havde dog vist næppe nogen nogensinde tænkt sig skulle ske!).

Al administrativ forvirring til trods, så føler vist alle *beboerne* i Han Herred stadig, at de hverken er thyboer eller vendel-

boer, men er noget helt tredje, »Hanninger« kaldtes de i ældre tid, nu er betegnelsen vist efterhånden ved at blive »Hanboer«. Navnet »Han« er stednavneforskerne nu temmelig enige om at ligestille med en række andre urgamle enstavelses-stednavne som Thy, Mors, Slet (herred), Hvet (herred), der heller ikke lader sig tyde.

Frit beliggende under åben himmel på et højdedrag midt i herredet, men nu godt gemt mellem Tingskovens træer, lå *Han Herreds tingsted*. Placeringen her er så indlysende rigtig, centralt, men helt uafhængig af nogen landsby eller anden bebyggelse, at det ligger nær at antage, at stedet også har været midtpunkt for den smalle landsdel mellem hav og fjord i oldtiden, før herredsinddelingen formentlig i den ældste middelalder blev gennemført. Har dette været tilfældet, har stedet sandsynligvis også på en eller anden måde været et religiøst midtpunkt, for vi ved, at lov og ret og religion i oldtiden havde nær tilknytning, selv om vi egentlig ikke ved ret meget om det religiøse grundlag her i landet i den nærmeste tid før kristendommens indførelse (jf. f.eks. Tollund-mandens gåde).

Noget tyder på, at heden omkring tinget oprindeligt har været fælleseje, men på et tidspunkt i middelalderen, som vi ikke kender, er den sammen med gården Aalegaard kommet under Børglumbispen, og bispens foged på Aalegaard måtte flere gange gå rettens gang til herredstinget for at forhindre, at bønder fra flere sogne efter behov slog lyng i »Bispens Hede«, det har de nok været vant til fra gammel tid. I 1544 fornyede sandemændene i Han Herred på tinget skellet mellem Tingheden og området øst derfor, som bar det mærkelige navn »Foulfoed« (navnet findes endnu) og var fælles for Torslev og Øster Svenstrup sogne, og ved denne lejlighed henvises der til et ældre sandemandstov, hvor bispen havde fået sandemandsskel mellem »Guds hus« (bispen) og »bonden« (Tingbogen 9.6.1673).

Selve tingstedets nøjagtige placering ved den sydligste af Søhøjene oven for den udtørrede Henrik sø er nu fastslået (Vends. årb. 1989 s. 29 f.), og herredstingenes enkle indretning kender vi fra mange kilder: Det var en firkantet plads, indhegnet af fire solide planker, »tingstokke« kaldtes de, anbragt som bænke på fire store sten. På bænkene sad otte mænd, som skulle overvære, at alt gik rigtigt til, »stokkemænd« kaldtes de, fordi de sad på »tingstokkene«, vi ville vel kalde dem vittelighedsvidner. Ligeledes sad på bænkene herredsfogeden og skriveren og den eller de personer, som ønskede tingsvidne

Såvidt vides findes der ikke nogen tegning af et dansk herredsting. Vi må til Sverige for at finde et billede, der i nogen grad kan illustrere et tingsteds udseende.

udstedt. Indenfor i firkanten stod så den eller de mennesker, som sagen drejede sig om, samt de der skulle vidne i sagen, alle behørigt stævnet ved tre ting forud. Var der flere om at aflægge det samme vidnesbyrd på pladsen inden for tingstokkene, stod de »med samlede hænder«, dvs. de tog hinanden i hånden.

Han Herreds ting, »Kongens ting«, som det blev kaldt, når det skulle være særlig højtideligt, havde gennemgået en lang udvikling fra den ældste middelalders selvtægt og slægtsfejder til efterhånden hævdvundne faste og stabile forhold. Oprindelig var der ingen fast leder af tinget, det var »bøndernes eget ting«, men efterhånden udviklede det sig sådan, at én mand var leder af tinget, men man skiftedes til at være »tinghører«. Senere blev der så tale om, at tinget blev ledet af en herredsfoged eller dommer, udnævnt af kongen (lensmanden). Herredsfogeden fik som løn en af kroens gårde uden landgilde og hoveri, og han fik desuden årligt af hver gård i herredet en skæppe korn og af hvert bol $\frac{1}{2}$ skæppe, men det kneb tit med at få »fogedkornet« inddrevet. I øvrigt var det påkrævet, at herredsfogeden havde en solid økonomisk baggrund, han hæftede nemlig delvis personligt for de domme, han fik afsagt. Der er flere eksempler på, at herredsfogeden i Han Herred måtte udrede en ikke helt ringe erstatning for fejl i proceduren.

Desuden havde jo *skriveren* sin faste plads på tingstokken. Oprindelig var det skiftende deltagere i tinget, der fungerede som skrivere, men det udviklede sig til, at der var en fast tingskriver, som ved hvert ting udfærdigede tingsvidner og fik dem forsejlet af herredsfogeden og i en lang periode også 3-4 medudstedere, velagtede mænd fra herredet (det var ikke alle, der havde privat segl med bomærke). I 1551 befaledes det i et kon-

gebrev, at skriveren skulle have en tingbog, hvori skøder, domme og vidner og »alle mærkelige sager« straks skulle indskrives. Syv år senere indskærpede et nyt kongebrev, at alt, hvad der skete på herredstingene, straks skulle indskrives og oplæses tydeligt for vidner og parter, inden de forlod tinget. Løse sedler måtte ikke bruges. Det vides ikke, om kongens bud straks er blevet efterkommet - det tog (dengang) ofte nogen tid, inden de forskellige bestemmelser fra landets øverste myndigheder nåede frem til gennemførelse nord for Limfjorden. De løse sedler var i hvert fald ikke helt afskaffet, da den ældste bevarede tingbog blev skrevet i 1630 (det fremgår i øvrigt af denne tingbog, at der i hvert fald 30 år tidligere eksisterede en tingbog, der altså nu er gået tabt). For sit arbejde modtog skriveren en beskeden løn (2 tdr. byg årlig) fra Aalborghus. Var der ønske om en særlig udskrift af et bestemt tingsvidne, måtte det betales med nogle få skilling (hvilket vi gebyrplagede borgere anno 1996 naturligvis har fuld forståelse for).

Faste vidner på Han Herreds ting var otte *sandemand*, udnævnt på livstid af kongen (lensmanden). De skulle tage sig af særlig vigtige sager som f.eks. sogne og markskel, hvor »sandemandstov« kunne få betydning hundreder af år frem i tiden. Endvidere 5 *ransnævninge*, som skulle vidne om tyveri. De valgtes på tinget for et år ad gangen.

Valget fandt sted på »Snapstinget«, som holdtes den første tingdag efter nytår (forklaring på navnet »Snapsting« savnes).

Tinget i Han Herred holdtes hver mandag. De andre dage i ugen lå tinget øde hen, men mandag kom der folk til tinget på heden, både de, der havde særlig grunde til at komme i retten, men også nogle, som blot kom for at følge med i, hvad der skete.

Tilslutningen varierede meget. Der var som regel hver vinter 2-3 mandage, hvor tinget blev aflyst på grund af vejret, »Guds strenge vejrlig« med »storm og rendfog« forhindrede, at der kom folk nok til, at der kunne holdes ting. Også om sommeren kunne det hænde, at tilslutningen - vel nok på grund af markarbejdet - var så ringe, at tinget måtte aflyses, efter at herredsfogeden tre gange havde opråbt, at nu blev tinget »brudt«.

I 1600-tallet var det bønder, der helt dominerede tinget, så det er med en vis ret, at nogle i dag kalder tinget dengang for »bondetinget«. De adelige godsejere var repræsenteret ved ridefogeden eller ved en bonde, en særlig »delefoged«, som førte deres sager. Men i middelalderen og i begyndelsen af 1500-tallet nævnes ofte direkte adelspersoner, som personligt var til ste-

de på herredstinget. Skriverne sørgede da for den rigtige rækkefølge i tingsvidnerne: Først naturligvis (Danmark var jo et katolsk land dengang) gejstligheden, dvs. sognepræsterne og prioren på Økloster, så adelen: ridderne og væbnerne (lav-adelsmænd), dernæst selvejerbønder og til sidst fæstebønder.

Der skulle herske ro og orden på tinget, og det gjorde der da også, det var jo alvorlige sager, som blev behandlet mandag efter mandag, år efter år. Kun ganske enkelte gange fandt herredsfogeden det påkrævet at indskærpe respekt for tinget, f.eks. 7.1.1633, da det fremhæves, at enhver, »som ville have lyd og har noget at bestille, skulle sidde på stokken for at begære det«, og »ingen måtte svare eller tale i andres tale«, ligesom ingen af de otte mænd, som var dagens vidner, måtte rejse sig fra tingsstokken, *før* tinget var »splittet« eller »brudt«.

Men det skete da engang imellem, at ophidselsen eller temperamentet løb af med en, der var mødt på tinget. Som f.eks. 1.9.1630, da Jens Nielsen i Sdr. Skovsgård (ham, der har skænket prædikestolen i Øster. Svenstrup kirke, populært kaldet Jens Klammer, jf. Vends. årb. 1930 s. 264) overfaldt og tiltalte herredsfogden »med mange ubillige og ukvemsord«, så han ikke »kunne få lyd eller ro her på tinge, Kongens ting«. Eller 11.3.1639, da en anden Jens Nielsen, bosat i Skræm, sagde til en anden Skræmbo, Jens Svenningsøn: »Du er ikke den, der må bestille noget inden de fire stokke, din løgner og skarn, tag vare på den skelsten, du flyttede og forvildede.« Og derefter tog han et brev frem i sin barm, smed det og sagde: »Der ligger din ære, dit skarn.« Men den slags optrin hørte til sjældenhederne. Mandag efter mandag gik det fredeligt og roligt og ordentligt alvorligt til på Han Herreds ting efter gammel skik og sædvane. Fra omkring 1680 forandrede herredstinget karakter. Det gamle »bondeting« blev som i alle andre herreder efterhånden (under Christian Vs Danske Lov) forandret til et »embedsmandsting« af nogenlunde den slags, som vi siden har haft.

Men der kunne komme ufredstider, som forhindrede, at der holdtes ting.

Værst gik det vel til i 1441 i det sidste store bondeoprør i Danmark, der sluttede 6. juni 1441 med et blodigt opgør, hvor flere hundrede nordjyske bønder mistede livet i kamp mod Kristoffer af Bayerns professionelle krigere i slaget ved Skt. Jørgensbjerg ved Husby Hole i Kettrup sogn. Historikerne er ikke helt enige om baggrunden for oprøret, og vi ved heller ikke, hvad det egentlig er, der har givet anledning til, at folkevis-

digteren (der ganske sikkert har været vendelbo) i sin vise om slaget kunne skrive:

Først da rømmed de morsingboer
og så de forrædere af Thy
tilbage stod de vendelboer
de ville ikke fly!

Det er klart, at der dengang i en periode ikke blev holdt ting, selv om vi ikke har nogen direkte melding herom. Under oprøret blev Frstrupgaard (syd for Attrup) afbrændt, og den adelige ejer blev dræbt, og desuden brændte også Aggersborggaard og Aagaard og måske også andre hovedgårde i herredet, selv om direkte oplysning herom mangler. Vildt gik det til i de dage. I et tingsvidne fra Han Herreds ting 17 år senere, 3.4.1458, oplyses det, at Niels Pedersen Gyldenstjerne på Aagaard fik gård, gods og alle sine dokumenter brændt »for rigets skyld«, så at han »kom af sin gård, ikke uden en stav i sin hånd«.

To gange i 1600-tallet blev tinget nedlagt, fordi landet blev besat af en fremmed krigsmagt.

Første gang var under Christian IVs ulykkelige deltagelse i 30-års krigen. Da blev hele Jylland besat i årene 1627-29 af tyske lejetropper, og anden gang var det svenskerne, som i 1658-59 indtog det meste af Danmark. I året 1659 meddeler skriveren i Han Herreds tingbog:

»Fra den 7. februar og til i dag, som er den 18. april, har ingen villet møde til tinget, thi hver havde nok hjemme i husene at bestille, så de glemte både tinget og undertiden kirken med.« Men selv om tinget efter øvrighedens befaling blev optaget, mødte der ikke så mange på tingdagen, at det var muligt at holde ting, og det endte med, at tinget først blev genoptaget til snapstinget nytår 1660. Og efter besættelsestiderne gik der lang tid, før alle sager med tilknytning til fjendetiden var afviklet. Det var kun ganske få personer, som blev anklaget, nogle få kom under anklage, selv om de ikke længere var i Han Herred, de var draget bort med fjenderne. Derimod varede det længe, inden de sidste klager angående påligningen af de hårde *krigsskatter* var afviklet. Under begge de to besættelser opkrævede de fremmede krigsfolk meget store afgifter, der skulle udredes sogn for sogn i rede penge, korn eller husdyr til slagtning, således at de i sognet, der ejede noget, måtte betale for dem, der intet ejede, og det er forståeligt, at en sådan »beskatning« nok kunne give anledning til sager på tinget, efter at fjenderne var kommet ud af landet.

Men ellers blev »bondetinget« i Han Herred som nævnt holdt regelmæssigt hver mandag hele 1600-tallet igennem.

En enkelt uregelmæssighed kan dog nævnes: I 1639 kom tinget ud for noget i de tider meget bemærkelsesværdigt, nemlig en regulær strejke eller blokade, fordi Bratskovs adelige ejer korporligt havde overfaldet og groft mishandlet herredsfogeden. I flere uger forsøgte lensmanden forgæves at få nogen til at lede tinget, inden det til sidst lykkedes at få det i sin vante gænge igen (Vends. årb. 1933 s. 50 f.).

Fra middelalderen er bevaret omtrent et halvt hundrede tingsvidner fra Han Herred, ikke mange, men nok til at vi kan danne os en sikker forestilling om, at tinget allerede dengang fungerede nogenlunde sådan, som vi får god besked om gennem 1600-tallets tingbøger, der er bevaret næsten komplet med en tætskrevet tingbog for hvert år fra 1630 og frem i tiden. Heri leverer tingskriveren et referat fra hver tingdag, og disse tingbøger er nu uden sammenligning den allervigtigste kilde til 1600-tallets lokalhistorie og slægtshistorie fra Han Herred. For nogle år siden, medens de skrøbelige originale tingbøger endnu var tilgængelige, havde jeg lejlighed til at foretage en systematisk gennemgang af alle Han Herreds tingbøger fra 1600-tallet og gøre udtog af, hvad der blev foretaget hver tingdag i alle årene fra 1630-1700. Tingbogsudskrifterne er nu havnet i den lokalhistoriske samling på Brovst Bibliotek, så alle interesserede med lidt besvær (bl.a. fordi der er anvendt mange forkortelser) kan udnytte dem i fremtiden.

Om det daglige liv i landsbyerne, om markernes inddeling og jordens dyrkning i dyrkningsfællesskabets tid er det forbausende *lidt*, som kommer frem. Det forekommer, som om det enkelte bylavs medlemmer har sat en ære i at ordne de uoverensstemmelser og gnidninger, som nødvendigvis måtte forekomme *inden for* fællesskabet, det skulle helst ikke frem i herredstinget.

Men ellers er det overvældende, og for dem, der dyrker lokalhistorie, helt uventede oplysninger, der dukker op i tingbogsudskrifterne. På en gang kan nu et hidtil ikke udnyttet kildemateriale gøre det muligt, at vi kommer ganske nær på vore forfædre, bønderne i Han Herred i 1600-tallet. Vi kommer faktisk til at kende dem og deres liv og færden bedre, end vi kender bønderne i 1700-tallet.

Sammen med godsernes jordebøger, skattemandtal og matriklerne 1662, 64 og 1688, som nu i afskrift eller fotokopi også findes i arkivet, bliver det muligt at opstille sammenhæn-

gende beboerrækker fra 1600-tallet for langt de fleste gårde og huse i herredet, og der dukker flere oplysninger op om personer og familieforhold, som man ikke havde troet det muligt at skaffe fra før kirkebøgenes og skrifteprotokollernes tid.

En meget stor del af de mange sager, der kom for ved Han Herreds ting, vedrører *gæld* af forskellig art. Det var almindeligt, at selv en mindre gældspost, mand og mand imellem, blev ønsket læst på tinget. Ofte får vi ingen oplysning om, hvordan gælden er opstået, der nævnes blot, at N.N. anerkender at skyldte en nabo eller en anden person et vist beløb, og at han, der efter stævning er mødt på tinget, vedgår gælden og lover at betale inden en nærmere angiven frist. Hvis en enke ville fragå arv og gæld efter sin mand, måtte hun allerede »over graven« beken dtgøre det (jo, det er rigtigt, sådan var det virkelig i 1600-tallet blandt bønder i Han Herred), men derefter måtte hun siden møde på tinget og bekræfte.

Det var almindeligt, at de lokale godsejeres fogeder med mellemrum fik tinglyst de restancer for landgilde og stedsmål, der havde hobet sig op. En særlig fordel havde fæsterne under kronen (Aalborghus): Var de kommet i restance på grund af fattigdom, ildebrand eller anden ulykke, kunne de på tinget få et tingsvidne læst om frigivelse af en del af gælden.

Påfaldende i vore øjne er det, at egentlige skøder og pantebreve på fast ejendom kun sjældent dukker op i tingbøgerne fra 1600-tallet. Men det skyldtes jo det forhold, at faktisk så godt som alle gårde og huse i Han Herred på den tid var fæstegods under en eller anden hovedgård, og når godsejeren købte eller solgte bøndergods, blev skøder og pantebreve tinglæst ved *landstinget* i Viborg. Køb og salg af bøndergods blev overhovedet ikke registreret i Han Herreds tingbog. Det hændte, men egentlig meget sjældent, at den nye ejer på Han Herreds ting lod tinglæse et »følgebrev« til de fæstebønder, hvis gårde han havde købt.

Derimod er en stor del af tingbøgerne optaget af *syn* af forskellig art: Vigtigst var vel nok afhjemlingen af syn over sogne- og markskel, som sandemændene var blevet udtaget til. De havde lagt »sten og stabel« eller »flintesten og kul« til afmærkning af de gamle skel, og desuden blev gamle dokumenter vedrørende skel ofte draget frem og tinglæst på ny.

I øvrigt tinglæstes mange syn, der i detaljer gjorde rede for fæstegårdenes bygfældighed. Tilsvarende kirkesyn findes i tingbøgerne og har almindelig interesse. Der er vist ingen kirke i herredet, som ikke mindst én gang i tingbogen har været opta-

*Tingstedet ved Søhøje,
Tingskoven*

get til syn, der ofte afslører detaljer ved disse gamle bygninger, som ellers ikke er kendt.

En særlig interesse er for de mange slægtsforskere at stifte bekendtskab med tingbøgernes oplysninger om slægtsforhold. Det drejer sig om arveafkald, værgemål for umyndige børn og meget andet. Det hændte også, at hele skifter i særligt komplicerede arvesager blev tinglæst, og det er naturligvis ekstra spændende for slægtsforskeren at gøre et sådant »fund« af mange oplysninger, som *ikke* kan findes andetsteds.

Der tinglæstes også syn af mere personlig art. Det kunne være en »voldgift« over »al irring og trætte« eller »ukvemsord« mellem to naboer, som var blevet forligte, eller det kunne være et af de ret hyppigt forekommende syn over, hvem der skulle stå *yderst* (på den bedste plads) i kirkestolen. Vi har i vore dage vanskeligt ved at tage en sådan sag alvorligt, men dengang kunne det flere gange udvikle sig til (især vist på kvindesiden) højst alvorlige sager med masser af vidneudsagn.

Mere fredelige var de udførlige skudsmål, som tinget udstedte for enkeltpersoner (mest unge, ugifte mænd), som agtede at rejse fra herredet. Der blev udpeget ikke mindre end 24 mænd til at udfærdige et sådant »stokkenævn«, der kunne omfatte både ham selv og hans »ærlige og gudfrygtige forældre«.

Nogle kuriøse, personlige sager kunne forekomme, f.eks. stod Christen Andersen i Bratbjerg 1.4.1650 på tinget og lyste sin hustru Inger Sørensdatter umyndig og forbød alle efter denne dag at købe og sælge til hende, det være sig hemmelig eller »offenbarlig«. Og en antydning af et smil ser vi brede sig en enkelt gang over de alvorlige mænd forsamlet på heden ved det gamle tingsted. Det var Christen Pedersen i Nørthorup, som var stævnet til Han Herreds ting, fordi han havde ihjel-slået »en liden grå hund«, som tilhørte den adelige ungkarl Anders Kaas på Aalegaard. Nu mødte Christen Pedersen på tinget med *to* hunde og tilbød, »at dersom den ene ikke kunne være god nok, ville han unde den gode mand dem begge to - eller betale hundens værdi i penge«.

Tilbage står at berette lidt om de alvorligste sager, der blev behandlet ved Han Herreds ting, det var de såkaldte »livssa-ger«, dvs. sager, som kunne medføre dødsstraf: De skulle både i 1600-tallet og før og efter dette århundrede endelig behandles og pådømmes ved *landstinget* i Viborg, men i praksis måtte naturligvis denne overøvrighed bygge sin dom på behandling ved det lokale ting, indsamling af vidneudsagn mv.

Fængselsstraffe, som vi kender dem, fandtes overhovedet ikke ved herredstinget. Der var ganske vist både på Aagaard og på Bratskov nogle fængselsrum, men de blev kun anvendt til ophold for personer, der var anklaget i »livssager«, så længe sagen stod på (altså svarende til vor tids varetægtsfængsel), når dommen var faldet, sluttede fængselsopholdet.

Meget overraskende for os i nutiden var den behandling, som tyverisager fik. Der var kun *en* straf for tyveri, og det var *døden* ved hængning uden dom. *Men* en betingelse for, at dødsstraffen for tyveri kunne blive gennemført, var, at tyven - med tyvekosterne bundet på ryggen - af de bestjålne personer eller andre - øjenvidner f.eks. - blev ført til tinget og fremstillet der. Det siger sig selv, at disse bestemmelser medførte, at der ikke blev så mange tyverisager. Så vidt vi kan skønne, blev langt de fleste tyverier ordnet i mindelighed med en erklæring fra den afslørede tyv om, at han *aldrig* ville stjæle mere. I nogle tilfælde - men ret sjældent - blev en sådan erklæring fra tyven ting-læst.

I 1640'erne var det så sjældent, at der skulle foregå en henrettelse ved tinget, at man ikke mente at have brug for en galge stående fast; når det blev aktuelt, indkaldte man »rettermanden« fra Aalborg, som mod betaling i hvert enkelt tilfælde ordnede henrettelsen, men i 1650 fandt herredsfogeden det

påkrævet, at der af hver gård i Han Herred opkrævedes 4 skilling og af et bol 2 skilling »til en galge og rettersted at lade bekooste og opsætte«. Samtidig bad han om, at alle tilstedeværende, når lejligheden gaves, ville hjælpe med til at få en pågrebet tyv og hans tyvekoster bragt til tinget (Tb. 18.2.1650).

For 1600-tallets bønder var *hekseri og trolddom* noget lige så realistisk som gement tyveri, og straffen var også her døden.

Der foreligger ingen efterretninger om, at heksebål har flammet i Han Herred, men en stor del af tingbogen for året 1636 optages af en trolddomssag mod »hekse« Johanne Jensdatter, kaldet »Rollemor«. Hun boede først i Vester Svenstrup, men flyttede siden til Bratbjerg og havde udøvet sin trolddomskunst i en længere årrække. Allerede i 1621 blev hun vist dømt fredløs ved landstinget, men hun fortsatte alligevel sin virksomhed, og der stod tydeligt nok en vis respekt om hendes person og hendes virksomhed. Hun blev opsøgt også af velmeriterede storbønder, der fik hjælp til de mærkeligste ting. Overtroen blomstrede dengang overraskende og fremmedartet, set med nutids øjne (vi holder os til andre former for overtro, jf. f.eks. læserbreve i visse ugeblade).

Under sagen mod »Rollemor« opholdt hun sig i fængsel på Bratskov. Det fremhæves mange gange, når hun stod på tinget og skulle vidne, at hun stod der »løs og ledig« eller »uden bånd og tvang«, men vi må desværre med skam melde, at der *var* blevet anvendt tortur: En mand vidnede, at han »havde klauer på hende« for at få hende til at tilstå. 29.8.1636 stod hun for sidste gang på tinget, og dagen efter fandt antagelig henrettelsen sted, selv om det ikke refereres i tingbogen.

Fra ældgammel tid blev *drab* sonet ved bøder til den dræbtes familie, og denne praksis blev også gennemført næsten hele 1600-tallet igennem. Ved drab blev der som regel tale om fuld »mandebod«, hvis størrelse blev aftalt mellem drabsmanden og den dræbtes slægtninge, men også alvorlige legemsbeskadigelser, »sårsmål«, blev afgjort ved bøder, ofte efter et syn, som var udtaget og afhjemlet af tinget.

Regulær henrettelse med økse på et skafot er ikke fundet omtalt i de gamle tingbøger, men så sent som 21.1.1762 fandt en sådan henrettelse sted i Han Herred. Dødsdommen var efter loven afsagt ved landsretten, men selve eksekutionen blev foretaget af herredsretten efter gamle traditioner og lovbestemmelser.

Med stor energi og detektiv-sans har en amatør-historiker samlet et væld af oplysninger om denne formentlig sidste henrettelse i Han Herred.

Maren Lauritsdatter, 48 år, boede i et hus »ved Renden« i Torslev by sammen med sin 90-årige mor, som var syg og sengeliggende. 3. pinsedags aften 12.5.1761 myrdede datteren sin mor i panik og på forvirret og bestialsk vis - begrundelse: Hun kunne ikke længere overkomme at passe den gamle. Efter en meget omstændelig retsprocedure nåede man endelig den 21. januar 1762 frem til henrettelsen:

Maren »Rende« blev på »rakersluffen« ført fra Kokkedal til retterstedet med sammenbundne hænder og reb om halsen. På vejen blev hun fem gange knebet med gloende tænger, første gang uden for hendes hus i Torslev, dernæst tre gange på vejen og femte gang på retterstedet, en lille høj i sogneskellet mellem Torslev og Øster. Svenstrup. Her blev hendes højre hånd afhugget med økse, og siden hovedet. Kroppen blev lagt på stejle, medens hovedet og hånden blev sat på en stage.

Højen, »Maren Rendes bakke«, ligger endnu på et lille højdedrag umiddelbart vest for den gamle vej mellem Flegum og Øster. Svenstrup. Som lokalhistorisk interesseret dreng hørte jeg med stor interesse på de mange variationer af overleveringer om henrettelsen, der blev fortalt. En gammel mand fortalte mig, at i *hans* barndom - altså godt hundrede år efter henrettelsen - stod der endnu rester af skafottet tilbage på højen.

Luftfoto: Jeppe Damsgaard.

Nyt og gammelt om Oxholm

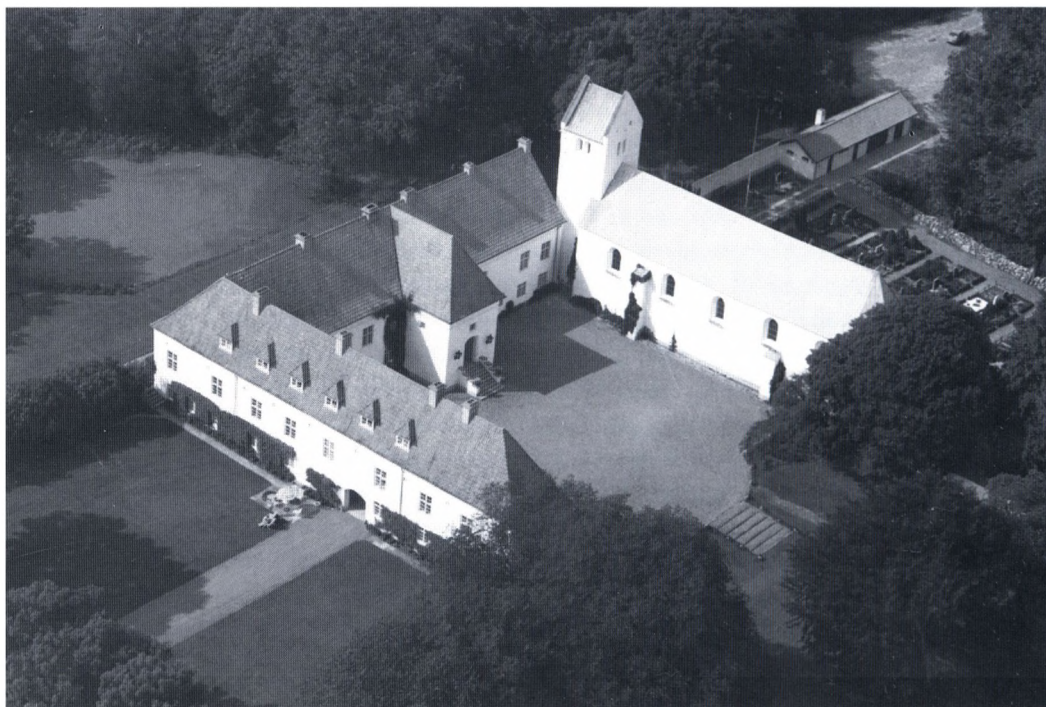
Af Niels Hemming Gadegaard

Niels Hemming Gadegaard f. 1923. Cand. teol. 1949. Hjelpepræst i København 1949-54. Sognepræst i Mou i Himmerland 1954-60 og i Mørkhøj i København 1960-88. Derefter pensioneret. Censor ved teologisk embedseksamen ved Københavns og Århus universiteter 1964-91. Bor på Øland. Har udgivet bøger og artikler om bibelske, arkæologiske og religiøns- og kulturhistoriske emner.

Oxholm, den smukke, gamle herregård på Øland, var i middelalderen et benediktinernonnekloster med navnet Økloster. Navnet Oxholm fik godset i 1573 af den første private ejer, Frants Banner til Kokkedal, der var gift med Anne Oxe af den kendte adelsslægt Oxe. Vi ved ikke meget om klosterets historie fra dets oprettelse ca. 1176 til dets nedlæggelse kort efter 1536. Efter reformationen blev de gamle arkivalier fra klostre og bispesæder samlet i klosteret i Sorø - dér var jo plads nok. I 1634 bortgiftede Chr. IV sin søn, »den udvalgte prins«, ved et bryllup, »det store bilager«, der stod gny af over hele Europa. De til lejligheden indkaldte, italienske fyrværkere skulle bruge pergament til at pakke deres krudt ind i, og Chr. IV lod derfor nogle vognlæs hente i Sorø - der var der jo nok at tage af. De gamle papirer var lige en tur rundt om Københavns Universitet for at sikre, at ikke noget værdifuldt gik tabt. De lærde professorer gav grønt lys for den påtænkte anvendelse, og dermed røg såvel Øklosters historie som store dele af Vendsyssels middelalderhistorie i luften, idet Vendelbo stifts papirer åbenbart har ligget øverst i bunkerne i Sorø.

Jamen, så må der da være et godsarkiv for tiden efter reformationen! Det *var* der også, endda et stort arkiv. Men eratsråd H.N. Andersen, som ejede Oxholm 1916-1918, syntes, det lå alt for usikkert i Oxholms underetage, så han lod det overflytte til Ø.K.s arkiver i København. Som bekendt blev Ø.K. sprængt i luften af Schalburgkorpset under 2. verdenskrig, så godsarkivet gik samme vej som klosterarkivet - omend på en mindre hyggelig måde. Hofjægermester Steen Glarborg har talt med en nu afdød kontorchef i Ø.K., der tydeligt huskede det store godsarkiv fra Oxholm.

Når dertil kommer, at hverken de to tilbageværende klosterbygninger eller kirken nogensinde er opmålt endsige bygningshistorisk undersøgt, er det klart, at vor viden om Oxholms historie er meget begrænset. Den viden vi har, er samlet i Jens Møller Gregersens bog »Oxholm«, som er udgivet af Brovst Kommune i 1974. Bogen er et meget fortjenstfuldt og flittigt samlearbejde, som man dog nok skal omgås med en vis forsigtighed. Hvad der er sket på Oxholm det sidste halve hundrede

Oxholm fotograferet fra luften

år, er der ikke rigtig skrevet noget om. Det er dette, denne lille artikel i beskedent omfang prøver at råde bod på.

Ejerskifte

I 1961 døde hofjærgermester Sigurd Andersen, som var søn af den navnkundige stifter af Ø.K., etatsråd H.N. Andersen, der i 1916 havde købt Oxholm og i 1918 overladt godset til sin søn. Sigurd Andersen ejede således Oxholm i 43 år. Arvingerne solgte ved skøde af 22/5 1962 Oxholm til grosserer Frode Hansen, der i forvejen ejede godserne Nørager og Conradineslyst på Sjælland. Frode Hansens godskøb må ikke ses som finansoperationer, snarere var de udtryk for hans store historiske interesse. Hvad der var tilbage af gammelt, ønskede han at bevare for eftertiden i det omfang, han med sin økonomiske formåen kunne bidrage til det.

Feks. ønskede han ikke at afstå ejerskabet af kirketiende (det vil i praksis sige: kirken) på Øland, skønt dette ville have været en stor økonomisk fordel for ham. Når nu Oxholm Kirke i århundreder havde været en integreret del først af klosteret, siden af godset, var Frode Hansen ikke den, der ville skille det, der hørte sammen.

*Den varme støbejernsjomfru
fra Nes jernværk i Norge.*

Allerede i 1962 i august måned rykkede Frode Hansens datter og svigersøn, Kirsten og Steen Glarborg ind som beboere af Oxholms hovedbygning. Det var et næsten tomt og meget dystert hus, flyvermajoren og hans unge kone flyttede ind i. Alt var i mørke og sorte farver. Det skyldtes ikke mindst de imponerende teaktræspaneler, -døre og -gulve, som H.N. Andersen havde forsynet store dele af vest- og sydfløjen med. Han var jo storproducent af teaktræ fra Siam. Den første nat, familierne Frode Hansen og Glarborg boede på Oxholm, var natten til en søndag. Frode Hansen sov over sig, fordi værelset var meget mørkt og med sorte gardiner. Han vågnede halvt ved kirkeklokkens ringen - og troede, han var i himlen! Så den søndag kom familien ikke i kirke. Mange år senere måtte Kirsten og Steen Glarborg sande, at de var havnet på et i hvert fald himmeriglignende sted!

Indbo

Af indbo, der fulgte med huset, var der næsten intet. Kun det store gulvtæppe i havestuen, som H.N. Andersen fik lavet i Kina i fransk Aubusson-mønster, havestuens prismelysekrone og de to lysekroner i hall'en, som siges at være ført hertil af Otto Skeel (der ejede Oxholm 1887-1907), og endelig »den sorte dame« (eller »den varme pige«), kakkelovnen i skikkelse af en kvinde, der står i underetagen uden sin oprindelige sokkel med indfyringshul og røgaftræk. Kakkelovnen er fremstillet i kun tre eksemplarer i 1820 af Nes jernværk i Norge. Det er rimeligt at antage, at kakkelovnen er bragt til Oxholm af konsul N.C. Rasch, der ejede godset fra 1827 til sin død i 1831, idet han var svensk og norsk konsul for Nordjylland og handlede meget på Norge. En anden af de tre kakkelovne er i den antikvariske samling i Quedens gård i Ribe.

Den fine, vestindiske himmelseng, som nu står i et af værelserne, blev fundet i den smukke, gamle smedie. Hvornår og hvordan den er kommet der, er aldeles uvist.

Det store og fornemme engelske standur er købt af Kirsten og Steen Glarborg hos en antikvitetshandler i Løgstør, men det har sin egen historie. Da englænderen William Bentinck blev adlet under navnet jarlen af Portland af kong Vilhelm III og den 16. maj 1700 blev gift med sin Jane, fik han af kongen ikke mindre end tre ure i bryllupsgave. Det her på Oxholm er lavet af Joseph Kirk i Nottingham og er forsynet med indskriften: »Time and Tide Wait for No Man«. Det andet af de tre ure er i familiens eje i England, det tredje findes i privateje i Århus.

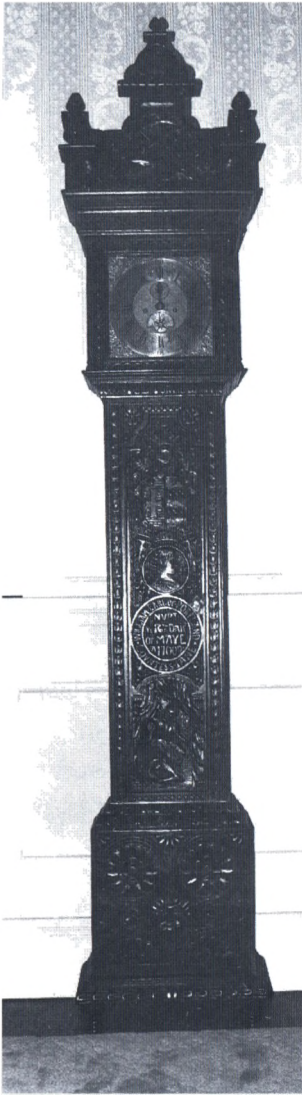

Den vestindiske himmelseng.

Hovedbygningen

Huset var i 1962 sundt på tag og fag, men trængte i øvrigt til reparation og fornyelse næsten overalt. Således måtte alle værelserne ved siden af den lange hall i vestfløjens overetage have nyt gulv. Køkkenet var meget gammeldags med brændekomfur og gamle skabe og krævede en total reovering. Loftet blev forsænket for at skjule dets mylder af rør, og major Glarborg lavede personligt en serveringselevator til spisestuen ovenpå.

På grund af terrænets niveauforskel virker vestfløjens underetages vinduer mod vest som kældervinduer, men mod øst ud mod gården som stuevinduer. Indtil 1962 var vestsiden med den lille sø, hvor der nu er en meget idyllisk have, husets bagside med skraldespande, tørresnore og affald. Da der ingen

*Det engelske standur
fra år 1700*

kælderdør var, foregik al udbæring af vasketøj, skrald og lignende gennem et kældervindue (som i øvrigt også brugtes til kærestrafik, dengang der var stort folkehold). Dette vindue blev omdannet til en kælderdør. I 1963 omdannedes et af overetagens vinduer i havestuen til en havedør med en udvendig terrasse med trappe ned til haven. Dette lod sig gøre med Nationalmuseets tilladelse, fordi huset dengang kun var fredet i klasse B. Nu er det fredet i klasse A.

Husene

Til Oxholm har der altid hørt en del huse. I 1964 købte major Glarborg (som først overtog Oxholm i 1968) Hvolgaard med et tilliggende på ca. 250 tdr. land af Statens Jordlovsudvalg. Udbygningerne blev lavet til korntørreri, og stuehuset blev lejet ud. Foruden Hvolgaard er der forvalterboligen med to store lejligheder, som er opført af H.N. Andersen, Skovridergaarden, skovløberhuset »Bjørnebo«, Østre Skovhus, Bakkehuset, Den gamle Smedie, Gartnerboligen, Møllebakkehuset (der engang var godsets private elektricitetsværk, der producerede jævnstrøm) og Fruerlundshuset. Alle husene var i 1962 i meget dårlig stand. Et par af stederne brugte man gruekedlerne som toilet! Så der blev i de nærmest følgende år lagt et meget stort arbejde i at istandsætte husene og forny dem med centralvarme og sanitet.

Møllen

Den gamle, stråtrækte Oxholm mølle, som blev bygget i 1857 på toppen af Urbakken, og som indtil 1920 tillige fungerede som sømærke for indsejlingen til Brovst havn, var gået af brug allerede i 1914 og stod som en ruin i 1930'erne, da Sigurd Andersen dækkede den med tagpap og forsynede den med et par små pyntevinger. Trods jævnlige reparationer stod det igen ilde til med møllen midt i 70'erne. Interessen for dens bevarelse blev vakt blandt Ølands beboere, og et mølleudvalg blev nedsat. Ved dettes utrættelige indsats trods mange genvordigheder, ved et stort frivilligt arbejde af mange mennesker, ved økonomisk hjælp fra både private og fonde, og ved at Steen Glarborg overdrog møllen og dens grund vederlagsfrit til Ølands beboere, mod at godset ikke længere hæftede for møllens vedligeholdelse, lykkedes projektet endelig, så møllen igen fra 1985 stod - fuldt restaureret og funktionsdygtig - i al sin fordums pragt på toppen af Urbakken som et fredet vartegn for Øland.

Møllen på Urbakken.

På grund af økonomiske vanskeligheder med vedligeholdelsen er møllen i 1996 tilbageskødet til Oxholm.

Skoven

I 1962 var skoven i en dårlig forfatning. Ca. 320 af skovens i alt 850 tønder land var så vandlidende, at det var nødvendigt helt at drive dette store areal af. Arbejdet foretoges af et halvt hundrede mand fra Øland, der som betaling fik alt træ op til arms tykkelse! Onde tunger påstod, at Sigurd Andersen med velberåd hu havde undladt at afvande, fordi han elskede bekkasinjagt! Efter afdrivningen forestod et kæmpemæssigt arbejde med at grave store og små grøfter. I årene 1962-64 blev der gravet i alt 150 km grøfter, hvilket sled to gravemaskiner op! Genplantning bestod fortrinsvis af nåletræer, ikke mindst med henblik på juletræsproduktion. Arbejdet blev udført med stor hjælp fra skovriderne Laumann Jørgensen og Ogstrup, hvilket sikrede kvalitetsgenplantning.

Alle detaljer vedrørende skovdriften findes i »Oxholms sorte skovbog 1962-65«. Efter skovens genopretning bestod den af ca. $\frac{1}{4}$ løvtræer og $\frac{3}{4}$ nåletræer. Dette forhold er under ændring, således at der ved slutningen af 1990'erne vil være ca. halvt af hvert.

I gamle dage navngav godsejere (eller måske snarere deres fruer) bestemte lokaliteter. På Øland for eksempel »Fruerlund«, »Rolighed« og »Sophienlund«. Denne skik har hofjægermesterparret Glarborg genoptaget. Den først tilplantede bakke hedder »Gorms bakke« (efter fru Glarborgs afdøde bror). »Fru Kirstens eng« ligger lige vest for skoven (den prøvede Steen Glarborg én gang at pløje - det skulle han ikke have gjort!) »Fort Glarborg« er jagthytten på bakketoppen lige oven

for Hvolgaard, hvor majoren kan sidde og skue ud over terrenet og mindes sine jetjagerdage!

Landbruget

I sammenligning med, at Oxholm omkring århundredskiftet havde et folkehold på omkring 20 mennesker (plus 6-8 malkepiger), var godset i 1962 næsten folketomt. Landbruget var forpagtet ud, og forpagteren havde en mand til hjælp. Desuden var en mand ansat i skoven. Kvægavlen var nedlagt, men staldene var dog ikke ganske tomme, idet forpagteren havde grise. Da forpagtningen ophørte i 1964, blev al animalsk produktion indstillet, og Oxholm har siden da været drevet med en forvalter og tre faste folk, der arbejder både i landbruget og i skoven. De 250 tdr. land, der i 1962 var under plov, er ikke alt for god jord, men en intensiv kalkning gav dog nogenlunde gode kornafgrøder. I 1965 anskaffedes vandingsanlæg, og senere udførtes en boring, der med to pumper giver 180 kubikmeter vand i timen. Der blev nedlagt vandledninger i frostfri dybde til de høje, noget skarpe jorder, hvilket ét år har resulteret i et udbytte på 56 tønder hvede pr. td. land!

Da Steen Glarborg i 1964 købte Hvolgaard, var de 70 af dens 250 tdr. land helt udrænede, så der forestod et større dræningsarbejde. Ved den lejlighed fandt Glarborg på noget nyt, nemlig at stille lodrette dræn over de vandrette, en metode der viste sig særdeles effektiv. I øvrigt var han også den første på egnen, der gødede med flydende ammoniak. Med købet af Hvolgaard nåede Oxholm sin nuværende størrelse, ca. 1350 tdr. land, hvoraf ca. 850 tdr. land skov.

Kirken

I 1962 var det indvendige af kirken ikke noget smukt skue. Den virkede af mange grunde meget mørk. Hvælvingerne var i sin tid - uvist hvornår, men sikkert samtidig med at den nederste del af kirken blev gulkalket - blevet kalket blå, og ganske vist havde Sigurd Andersen ladet kirken kalke, men det dækkede ikke, så hvælvingerne havde stadig et blåt skær. Side-skibet domineredes af to store, uskønne kakkellovne, der røg, når der fyredes i dem. Korets nordvæg stod i rå mur, da det store lavetzauske marmorepitafium fra Friederich Ehbisch's værksted i København i 1720'erne allerede i 1958 var taget ned, fordi de jernankre, der holdt det fast i muren, var rustet igennem, så det truede med at styrte forover. Epitafiet lå i stumper og stykker i våbenhuset. Bag gitterporten ind til gravkapellet hang

Korets nordmur med kalkmalerifragmentet på sin oprindelige plads, da epitafiet var taget ned i 1958.

et stort rødt fløjlgardin, og det smukke munkestenalter var omhængt med et antependium også af rødt fløj. Vinduerne var meget utætte og trængte til fornyelse, og lysestagerne i stolerækkerne trængte til en hovedreparation.

Der var således nok at tage fat på, og i løbet af et par år blev de nødvendige fornyelser og reparationer gennemført. Allerede i 1962 blev der kalket, og de gamle kakkellovne blev taget ned og erstattet af et nyt varmeanlæg, en kalorifere. Om dette arbejde bemærker den daværende (nu afdøde) graver Carl Poulsen i sine notater, at der »under Udgravningerne til Varmeanlægget ... fandtes en Del Skeletter af Mennesker, der var 10 Kranier, som altsammen er gravet ned under det nuværende Gulv i Kaloriferegraven. Nationalmuseet har undersøgt disse Fund og intet fundet at bemærke.«

Det aftrukne kalkmaleri, som hænger på korets nordvæg.

Smedemester Kjeld Sørensen, Øland, der foretog arbejdet, oplyser mundtligt (1994), at de af Carl Poulsen nævnte skeletter og kranier fandtes under gravning ude på kirkegården, medens der under udgravningen til kaloriferegraven inde i kirken (i sideskibet foran de gamle kakkelovnes plads, et område på knap to kvadratmeter) fandtes spredte menneskeknogler, mest lårbensknogler, i en dybde af højst 40-50 cm under nuværende gulvhøjde. Der var ingen hele skeletter og ingen kranier. Nationalmuseet blev tilkaldt, og en repræsentant herfra samlede knoglerne sammen og lagde dem i H.F. Levetzau og hustrus messingbeslåede kister! Oplysningen bekræftes af hofjægermester Glarborg.

Knoglerne tæt under kirkegulvet har mindst to mulige forklaringer: 1) Da Jørgen Due, svigersøn af Oxholms første private ejer Frans Banner, døde i 1611, indrettede hans søn Frans Due det hidtidige sakristi til gravkapel for ham og opsatte over døren et prægtigt sandstensepitafium, som Jørgen Due formentlig selv havde ladet udfærdige, over ham og hustruen Ellen Banner, der var død i 1590 og ligger begravet under stenen midt for alteret. Epitafiets rester findes spredt i kirken og i Oxholms hovedbygning. Da Levetzauerne i 1720'erne pillede det Due'ske epitafium ned og indrettede deres eget gravkapel i både sakristiet og det østligste sideskibsfag, har de måttet rydde Duernes begravelser væk. Knoglerne kan stamme derfra. Da

det imidlertid ville synes mere logisk, hvis de havde nedgravet knoglerne inde i det kommende kapel, hvor der i forvejen var byggerod, end ude i kirken, forekommer mulighed 2) mere sandsynlig: At der har ligget en kirke på stedet før den nuværende, kan næppe betvivles. Hvis den har været mindre og smallere end den nuværende, hvilket næppe heller kan betvivles, må man nødvendigvis, da man ikke længe før 1500 gravede fundamentsgrøfter til nordmuren, være kommet ned i ældre nonnegrave. Hvad var så mere naturligt end at sprede knoglerne derfra ud under den nye kirkes gulv?

Hofjærgemester Sigurd Andersen var allerede begyndt at forny vinduerne, idet han i 1960 havde indsat to i sideskibet. De resterende ni blev indsat i 1962-63, et stort og bekosteligt arbejde, da hvert enkelt vindue måtte specialtegnes og håndlaves, idet ikke to af vindueshullerne er helt ens og ingen af dem heller helt symmetrisk opbyggede. Året efter skænkede fru Frode Hansen en smuk kniplot alterdug, og det røde fløjsantependium blev taget ned. Samme år blev lysestagerne i stolene istandsat.

Det levetzauske epitafium var som nævnt allerede nedtaget i 1958, men da Nationalmuseet da skulle have 25.000 kr. for at restaurere og genopsætte det, mente Sigurd Andersen ikke, det var hans bord, skønt dets vedligeholdelse påhviler Oxholm som en tinglyst forpligtelse.

Det blev nu sendt til København og genopsat i 1964, efter at museet først havde trukket den rest af et kalkmaleri af, der sad på væggen bag epitafiet. Prisen var nu steget til 32.000 kr. Kalkmaleriet havnede på museets magasiner og kom efter major Glarborgs gentagne og i stigende grad insisterende henvendelser først tilbage og blev opsat på korets nordvæg i 1967.

Samme år blev tårnets vindfløj, der med sin idelige klagesang holdt slottets beboere vågne, taget ned og i repareret stand opsat igen. Også kirkeklokken, støbt hos de Smith'ske i Aalborg i 1927, havde en noget sprukken klang, hvilket skyldtes, at knebelens hoved var slidt fladt på de sider, der rammer klokken. Problemet løstes ved, at smedemester Kjeld Sørensen tog kneblen ned og drejede dens svans 45 grader! Op ad kirkens nordvæg stod tre gravsten, der var hentet ind ude fra kirkegården. De blev lagt ned i sideskibets gulv.

Laurentiuskappellet

Man havde længe vidst, at der havde været et Sct. Laurentii kapel på Øland. Det fremgår blandt andet af Fr. IIs tilladelse

Hofjægermester Glarborg finder den gamle sognekirkegård 1969.

til at rive det ned i 1562. Men ingen vidste nøjagtigt, hvor det havde ligget. I 1969 væltede stormen en gran ca. 200 m vest for Oxholm. Der sad et kranium i dets rødder. Steen Glarborg gravede lidt hist og her, fandt flere skeletter og blev klar over, at her var en kirkegård. Problemet var så: Hvor var den gamle Laurentiuskirke? Ud fra den betragtning, at granit som regel indeholder jern nok til, at det kan give udslag, prøvede Glarborg med en metaldetektor, og ganske rigtig, man stødte på et fundament af kampesten. Nationalmuseet blev underrettet og foretog i sommeren 1970 en ganske kortvarig forundersøgelse med henblik på senere udgravning. Undersøgelsen viste, at der på stedet havde ligget en lille kirke (ca. 18 gange ca 7,5 meter udvendigt mål med ca. 1 meter tykke mure), bygget af røde og gule munkesten i 1300-tallet, og at der før den havde ligget en anden kirke på stedet, muligvis bygget af træ. Der er næppe tvivl om, at man her har fundet øboernes gamle sognekirke og kirkegård fra tiden op til reformationen.

I 1974 havde parkeringsproblemerne ved Oxholm Kirke nået et sådant omfang, at noget måtte gøres. Major Glarborg rydgede og planerede et areal ud for kirkegårdens nordvesthjørne, der siden har fungeret som en udmærket parkeringsplads.

Kirkens inventar

Kirkens historiske inventar med undtagelse af monstranshuset, det vil sige altertavle, prædikestol, herskabsstol og degnestol, stod endnu i 1969 i de stort set grå farver, det havde fået ved en overmaling i 1871. Kirkens største klenodie, det store middelalderlige monstranshus var lykkeligvis aldrig blevet malet og stod - og står - næsten intakt. Nærmest et mirakel efter 500 år. De øvrige dele trængte hårdt til maling. Der blev i 1969 lavet en undersøgelse med henblik på restaurering, og selve den meget omfattende restaurering blev foretaget i årene 1974-77 af konservator E.B. Rosing Holm fra Hasseris. Efter fjernelse af tre lag maling fremstod stafferingen fra 1673 klart. Det var det år, hvor ægteparret Levetzau opstillede prædike-, degne- og herskabsstolene og lod den oprindelige katolske skabsaltertavle forsyne med sidevinger og et vældigt topstykke samt lod skabslågerne bagsider, sideskabenes bund og stykket mellem alter og altertavle bemale med elleve malerier fra Jesu historie. Den oprindelige middelalderlige bemaling var i 1673 stort set bevareret, så den kun dengang skulle repareres. Nu blev hele stafferingen repareret og til dels genfremstillet, så inventardelene nu står, som de gjorde i henholdsvis 1500 og 1673, idet prædike-

Oxholm ved juletid.

stolen blev flyttet tilbage til sin oprindelige plads på syd-væggen. Den var - formodentlig engang i 1800-tallet - blevet flyttet over i nordsiden af hovedskibet.

Det gamle orgel fra 1906 gjorde med sine få stemmer kun dårligt fyldest i den store kirke, og menigheden var allerede i 70'erne begyndt at tale om et større orgel. Enhver var naturligvis klar over, at man ikke kunne pålægge Oxholm den millionudgift, et passende orgel ville indebære, og menighedsrådet begyndte da også at lægge penge til side til sagen. Imidlertid var der store og hidtil uprøvede juridiske problemer forbundet med at opstille et menighedsejet orgel i en privatejet kirke. Det krævede årelange forhandlinger mellem menighedsråd, stifts-øvrighed og kirkeministerium indbyrdes og mellem disse instanser og hofjægermester Glarborg at finde frem til en løsning i form af en kontrakt mellem menighedsrådet og Glarborg, så orgelet kunne bygges i 1988-89 af orgelbygger G. Fabricius Husted. Det har 17 stemmer og er forberedt for yderligere to, og det giver basis for et rigt koncertliv.

I 1990'erne fremstår Oxholm som et gods med et veldrevet land- og skovbrug og en umådelig smuk og velholdt middelalderlig hovedbygning, beliggende i en dejlig park og med den fornemme klosterkirke som en integreret del.

Barn på Hannæs

Af Ingvard Jakobsen

*Ingvard Jakobsen, født 1957 i Øsløs. Uddannet lærer, Ranum 1986. Medforfatter til bøgerne *Vejlerne* (1993) og *Hannæs* (1995). Desuden forfatter til adskillige lokalhistoriske artikler. Har opsyn med Skjoldborgmuseet i Øsløs.*

Træk fra Johan Skjoldborgs barndom

Forfatteren Johan Skjoldborg (1861-1936) var født og opvokset i Øsløs på Hannæs. Faderen Niels Hansen Skjoldborg var husmand og skomager og havde sin bolig og sit værksted i Skippergade. Der kom der mange forskellige typer af mennesker, lige fra rigsdagsmænd til stødderkonger. I sine erindringer, »Min mindebog 1, barndommens dage«, der udkom i 1934, skildrer den da aldrende forfatter, på en levende og lun måde, sine forældre, moderen hed Sidsel Kristine Thomasdatter, og det liv der foregik i og omkring skomagerhjemmet på Hannæs. Men nu vil vi lade den gamle digter selv fortælle:

Johan Skjoldborg (1861-1936), her fotograferet 1902

Fattigfolk og tyveknægte

Mine forældre havde købt huset af et par fattige folk; manden døde snart efter, og konen kom til at vanke om på vej og sti og leve, som hun kunne bedst. Men min ældste bror har fortalt mig, at hver gang den kone kom til vor landsby, var hun hos os om natten. Døren stod altid åben, og hun fik vor eneste seng at hvile sig i, for det at det havde været hendes hus engang, og for at hun ikke skulle føle sig helt hjemløs på jorden. Ved sådanne småtræk lægger der sig jo i erindringen en vis stråleglans over det lille hus i Skippergade i Øsløs på Hannæs.

Der var en giftig mand, Chr. St. kan vi kalde ham, der kom i vort hjem. Min far kendte ham fra Treårskrigen og beundrede ham som en ualmindelig flot og dygtig soldat. Han var ældre end far og havde været i tjenesten flere år før krigen. Men hvad far mest beundrede hos ham, og hvorfor han følte sig draget til ham, det var hans kloge dybe tanker og hans fine væsen i forbindelse med hans sørgelige skæbne. Chr. St. var nemlig flere gange straffet for tyveri. Underligt nok, for det kunne ikke være begærlighedstyveri, han begik, han tog kun ubetydelige, ret værdiløse ting, og ofte meldte han sig selv.

I alle tilfælde var han en tyv, der var straffet mange gange. Og derfor var han foragtet, dømt, også af den almindelige befolkning, som en forbryder. Når han var i arbejde, så alle ilde til ham, og ingen holdt af at sidde ved siden af ham.

*Johan Skjoldborgs barndoms-
hjem, Skippergade 6, Øsløs.*

Således blev Chr. St. en hjemløs. Der var kun et hjem, der åbnede sig for ham, og hvor han endog var velkommen, det lille skomagerhus i Skippergade.

Hver gang han havde udstået sin straf, søgte han først til os. Sidste gang han havde været "henne", blev det ordnet således af sogneforstanderskabet (datidens sogneråd, I.J.), at han skulle gå på omgang i sognet og på hvert sted arbejde for sit ophold. Det blev han dog snart ked af. Han var jo nemlig den almindelige bonde overlegen i oplysning og kultur, havde en langt videre horisont, dybe tanker og stor livserfaring.

Det var i høsttiden, og han søgte ensomheden ude i naturen, hvor han levede af kærner, bær og frugt, og han sov mellem negene. Min far opsøgte ham og bad ham følge med sig hjem. Så skulle de to finde på, hvorledes hans liv for fremtiden kunne forme sig på en ny og fornuftigere måde.

På den tid var der mange, der rejste til Australien, det var en hel mode. Derfor spurgte far ham, om han havde lyst og mod til at rejse til den nye verdensdel og begynde på en frisk? Jo, det havde han, men det var jo umuligt at skaffe penge til det. Da gik far til sogneforstanderskabet og udviklede sin plan, hvorledes Chr. St. havde lyst til at rejse til Australien, og hvorledes forstanderskabet, hvis man forsynede ham med en billet og en lille skilling til at stå imod med i førstningen, så var Chr. St. økonomisk kvit. Forslaget gik igennem.

Og således blev det.

Vor rigsdagsmand (J. A. Bach, Vesløs, valgt i Bjergetkredsen for Højre, senere Venstre, 1866-95, I.J.) sørgede for, at Chr. St. fik billet til Australien og fulgte ham til skibet.

Når jeg mindes, at foruden disse vejfarende og hjemløse mennesker, som ingen ville kendes ved, blev vort hjem samtidig stadig besøgt af lærere, præster, politikere, fremtrædende fastboende, ansete hannæsboere og af de unge, der studerede, seminarister, navigatører osv. der var hjemme i ferierne, så levede jeg allerede i min barndomstid på et mærkeligt sted, det lille småmandshjem i Skippergaden på Hannæs, et midtpunkt, hvor mange veje mødtes.

Otto Himmelstrup, lærer i Øsløs fra 1835-40 og 1843-78.

Skolen og det »bette kammer«

En dag tog far mig ved hånden. Jeg mærkede, vi to skulle følges ad. Da jeg var lille, fulgtes jeg så tit med far over Hannæsland til moster Ann, Elsebeth i Vesløs, til morbror Jeppes i Rølsgaard på Bjerget, til min muntre farbror Peter på Vesløs Mark, landsbyspillemanden på Hannæs i datiden, og ellers andre steder, hvor vi havde ærinde.

Nu skulle vi altså gå sammen. Jeg var forventningsfuld, for jeg vidste, vi skulle Sønder-i-by til en høker og købe en A.B.C. Jeg skulle begynde et nyt afsnit i mit liv. A.B.C'en var en tynd bog i stift bind, på hvilket var afbildet en hane med rigtig store halefjer, der krummedes bagover nok så kry. Jeg bar den knuguet under armen som en skat.

Vi boede ved siden af skolen, og jeg fik lov at gå derind over et år før den skolepligtige alder. Min første lærer var en gammel mand (Otto Himmelstrup, lærer i Øsløs fra 1835-40 og 1843-78, I.J.), der havde været lærer for min far og hele den ældre slægt. Han var sikkert en dygtig mand for sin tid og virkelig interesseret i at oplyse børnene efter datidens forhold. Men han var af den gamle skole fra pryglestraffens tid. Remse-riets og den indbyrdes undervisningsperiode.

Men det allerbedste i den gamle skole var det »bette kammer«, et rum mellem lærerens lejlighed og skolestuen. Dette kammer var fuld af bøger, som den gamle lærer havde tiggnet sammen og tillige havde fået distriktets beboere til at købe imod at de så kunne låne dem, et slags begyndende sognebibliotek. Når vi fremmeligste drenge var færdige med vore regnestykker og var noget foran de andre, spurgte vi, om vi måtte gå ind i det »bette kammer«, og den gamle lærer ville gerne være os kvit, for det at han havde travlt med at hjælpe de andre børn. Vi var somtid to eller tre måske flere sammen inde i kammeret. Men vi forstyrrede skam ikke hverandre og drev ikke heller tiden hen. Nej, vi kastede os grådigt over bøgerne i et frit studium, og selv om det i førstningen så noget broget ud for

Øsløs Søndre Skole, hvor Skjoldborg gik i skole 1868-75. Skolen lå vest for Skjoldborgs fødehjem.

os, vanskeligt at finde rede på, så fandt vi efterhånden, hvad vi hver satte pris på. For mig betød det ligefrem en vækkelse, vækkelse til bogen, forståelse af, hvilke skatte, bøgerne gemmer. Fornemmelse af bøgernes glæde og bøgernes guld. Først og fremmest vil jeg således nævne Fabricius' Danmarks Historie med Frølich's tegninger, der åbnede mine øjne for tegningens kunst og udviklede min horisont i den historiske viden. Der var også nogle gamle læsebøger, f.eks. en af P. Hjort, tror jeg, med læsestykker fra naturens verden, hvad der også interesserede mig meget. Der var islandske sagaer, Blichers noveller, Ingemanns romaner og mange, mange andre ting.

Der traf jeg også Saxo. Vor oldtid dukkede op for mig. Også vor oldtid på Hannæs. Jeg fik forbindelse med de gamle tider ved de talrige oldtidsminder, der fandtes på vor lille halvø, spor af køkkenmødding ved sydenden af Lyngbjerg, en mængde bronzealderhøje, som jeg for øvrigt, da jeg blev voksen og lærer fik fredlyst under Nationalmuseet. Og der var den tidligere fredlyste gravplads fra vikingetiden ved Tømmerby Fjord.

Så længe jeg gik i skole, arbejdede jeg i bogkammeret og lånte også bøger med hjem. Det var en støtte for mig, at far var så omhyggelig for, at jeg kunne blive oplyst. Jeg havde f.eks. ikke alene en skrivebog i skolen, men tillige en skrivebog til hjemmebrug. Far så flittigt efter, imellem han slog pløkker i støvlesålerne, om mine bogstaver lignede forskrifterne, han kritiserede, men i øvrigt var det en stående sætning: Vær nu flink og skriv en pæn side, så skal du ud og lege. Da geografi blev indført i skolen, kappedes far og jeg om på kortet at finde floder, bjerge og byer, i det hele om at orientere os på vor lille klode.

Den nye lærer og andre gode fortællere

Der blev for mange børn i skolen, et andenlærerembede blev

*Parti fra Øsløs by, ca. 1910.
Nuværende Højstrupvej.*

oprettet, den nye lærer kom, Smidt hed han, og sønderjyde var han. Det var kun få år, han virkede hos os, inden han blev forflyttet til Morsø, men han blev et uforglemmeligt minde i mit liv og et mønster for mig, da jeg selv blev skolelærer. (Den nye lærer var Jacob Nissen Schmidt, der senere blev en kendt skolemand på Mors. Skjoldborg må huske forkert, idet han kun var 2. lærer i Øsløs nogle få måneder i 1870, I.J.).

Han var ikke alene en ny lærer, han var en ny mand både i det ydre og i det indre. De mænd, jeg hidtil havde set på Hannæs, gik til daglig i træsko, vadmels- eller hvergarnsklæder eller bukser og trøjer af barkedet fåreskind, halsklæder eller sort krave, og de havde rundskæg neden om hagen fra øre til øre. De førte med sig en atmosfære fra muld og stald, og hjemme hos os på skomagerværkstedet var luften gennemsyret fra nyt læder og gammelt lædertøj. Men den ny lærer omsvævedes af en fin og tiltalende duft, han gik til hverdag i blankpudsede støvler, altid glatbarberet og iført frisk, hvidt kravetøj fra morgenstunden. De mandsstemmer, jeg var vant til at høre, var ru af blæsevejrr og hvas luft. Den nye lærers stemme var blød og dannet, ligesom musik, syntes jeg. Den ny lærer var alene ved første øjekast en ualmindelig mand. Og se, det viste sig ved nærmere kendskab, at han som lærer var i besiddelse af det væsentlige, det egentlige, det ny og særlige, hovedsagen, altså. Han fortalte og fortalte. Og det lige så frisk og levende som vore naboer Gregers Murer, Kræn Hvosser eller andre fremragende hannæsbofortællere. De var jo egentlige kunstnere i deres beret-

ninger, der udmærkede sig ved en virkeligheds- og en billedklarhed, så vi anskuede tingene og tilstandene, så dem for vore øjne i de mindste enkeltheder og overskuede situationerne i god sammenhæng til et hele. Vi hjemstavnsdigtere har gået i en god skole. Som et lille eksempel på disse fortælleres måde vil jeg anføre, hvorledes Gregers Murer fortalte om en dag, han og Mads Tovdal var ude i fjordvigen med glib for at fange ål.

Jo, det var en stille sommerdag, da vandet var blik, et rigtigt glibevejr. Gregers holdt gliben og Mads skubbede ålene ind med krøjen. Mads gjorde store øjne. Og ingen menneskers øjne kan blive så store som hans, når en går med glib, fortalte Gregers. Når Mads stirrede ned gennem vandet, kunne han opdage ål, længe før andre kunne få øje på dem. Og så hviskede han: Der kommer en kæmpekarl, det er en ordentlig pølet, gud bevars sikken ål, er du klar Gregers. Mads listede sig gennem vandet, så stille som når en kat på landet opdager en mus. Hys, hys, så, u, er du klar Gregers. Ja, det blev så meget en heldig dag for os, for det vrimlede af ål. Der var ål fortil og bagved, til den ene side og den anden side, og de snoede dem op om benene på os, ja vi kunne dævlén rive mig næsten ikke gå for ål. Og Mads' øjne blev større og større. Snart havde vi den store pose fuld. Mads var ved at vrænge kæberne af led, han spyttede ukristelig og kørte ivrigt en allerhelveds stor karduskrå rundt i munden. Han hviskede: I dag kunne vi søreme tømme fjorden, Gregers, fra vig og til Feggesund. Og han rev sig i håret af fortvivlelse over, at vi ikke havde fået mere med at ta'e i, for den lille pose var også fyldt på et øjeblik. Og da vi så kommer i land, og a vilde helde vandet af mine støvler, da var de dælen rive mig også fulde af ål, sluttede Gregers. Ved denne tilføjelse sætter han en krone over skildringen, så denne åledag i hans fremstilling bliver det mærkeligste, noget menneske ved Limfjorden har hørt om, siden glibe overhovedet er opfundet. Og nu kommer den ny lærer og fortæller os bibelhistorie, helleg historie, ganske vist i en finere tone, men i virkeligheden på samme friske, naturlige måde, som Gregers Murer fortæller hverdagshistorier, levende og nærværende, så vi er til stede, da Herren besøger Abraham i Mamrelund, og røres indtil tårer over fortællingen om Josef og hans brødre. Sikken opdagelse, sikken oplevelse.

Den ny lærer nøjedes ikke med at fortælle af jødernes historie efter det gamle testamente, han meddelte os græske billeder efter Homér og tillige nordiske myter og sagn.

Den almindelige befolkning forargedes, hvad jo altid er dens

stilling over for det ny, for det lod til, at den ny lærer brød sig mere om nogle gamle trold-historier fra hedningetiden end om Birch's bibelhistorie. Men den bog var garanteret, den havde ens forældre lært og deres før dem, den var overleveret, den var en grundpille i det religiøse liv. Og når der ikke skulle regnes med den, var det vel på tide at rejse sig til modstand, det var vel ikke derfor, at man lønnede en lærer, at han skulle nedbryde vore fædres religion.

Min far og mor

På den tid så'e min far til mig, at jeg nok ikke kunne min bibelhistorie. Jo, jeg kan, svarede jeg. Du læser jo ikke på den, så kan du den jo heller ikke?

Jo, for jeg kan meget mere, end der står i den bette bog.

Det forstår jeg ikke. Han tog bogen i hånden, slog op på »Saul & David«. Lad mig så høre. Jeg fortalte udførligt mange gange mere end det, der stod i Birch. Da jeg var færdig, lukkede far bogen fast i, rejste sig og lagde den op på klokkuset. Jeg har aldrig set den siden. Og der blev ikke mere talt om den ting. Af min fader lærte jeg, at man ikke skal forkaste nye tanker og bevægelser, før man nærmere har undersøgt sagen.

Om andre berømtheder, Johan Herman Wessel og brødrene Søren Kierkegaard og Peder Chr. Kierkegaard, fortalte far mig. Hos Wessel var det jo de morsomme vers og anekdoterne om ham, som tiltrak. Peder Chr. K. var biskop over Aalborg stift. Far beundrede ham som taler og som den ypperste til at katekisere med ungdommen på kirkegulvet, han besøgte alle kirkerne på Hannæs, når biskoppen var på visitats. Søren Kierkegaards filosofi faldt naturligt uden for fars område, det var hans skæbne, hans aparte mening, begge brødres uhyre begavelse, hvad han havde hørt om dem, der stammede fra bondejord, det var det, der fængslede. Hvorfra kendte far til noget disse ting?

Fra sine mangfoldige samtaler med præster, lærere, navigatører, håndværkere, der gik på tekniske skoler, kort sagt alle de unge hannæsboere, der var ude i verden for at lære noget, de kom altid, når de var hjemme, ind for at besøge ham, ikke mindst gamle Himmelstrups sønner, der læste til skolelærere, de havde i ferierne deres daglige gang hos os. Der blev leet meget og spøgt, og der blev talt meget om alvorlige ting.

Når far var omme i præstegården med fodtøj, blev han der ofte om aftenen, og han og præsten sad da ved gl. roms puns og talte sammen. Det var ved sådanne lejligheder, at han sam-

*Christian Ehrenfried Lund.
Præst i Øsløs fra 1866-83.
Skjoldborgs far fik mange
samtaler i præstegården sam-
men med ham.*

lede kundskab og viden om mange ting. Så var der en mand, der gik omkring og solgte briller. Han logerede hos vor genbo i Skippergade. Og da far opdagede, at han i sin tid havde været tjener hos Søren Kierkegaard, så kan det nok være, at han pumpede manden for alt, hvad han kunne fortælle om Kierkegaarderne med den megen lærdom, deres sære karakterer og vanskelige sind. Deres far, den gamle jyske hosekræmmer, sa'e ofte, fortalte brillemanden, at når Søren og Peder Chr. var hjemme på en gang, så var det, som huset var fuld af alverdens visdom. Min mor var en lille kvinde og meget stille. Jeg mindes, da hun blev ældre, hvorledes hun sad i bænkekrogen ved vinduet med strikketøjet og med sin gamle salmebog lige ved hånden, den kunne hun ikke undvære. Præsten udtalte ved hendes begravelse, at han aldrig havde truffet et ustuderet menneske med så stor kendskab og kærlighed til den danske salmeskat.

Hun holdt af sang, også gemytlige viser, men hun sang dem ikke selv. Når hun og jeg derimod var ene hjemme, far var ofte ude, han havde ærinder mange steder, han leverede både fodtøj til Han Herred og Thy, så sang mor med sin yndige lille stemme salme efter salme. Og hvor stilfærdigt det end foregik, så var der for mig noget helligt ved disse stunder. Mor var religiøs, men stille med det. Det kunne ikke tænkes, at hun prækede for andre, og megen gudelig snak kunne hun ikke lide. Hun havde ikke nogen stærk trang til at gå i kirke, og dog holdt hun meget af pastor Lund (Christian Lund, præst i Øsløs-Vesløs-Arup, 1866-83. Han var bror til den kendte frimenighedspræst Rasmus Lund, fra Mors, pga. sygdom måtte Lund holde kapellan fra 1877. Det var den senere frimenighedspræst i Klim, Søren Anker Møller, I.J.). Men det var for hans menneskelighed, det skyldtes nemlig Lunds sjældne evne til, hvor han gik, og hvem han mødte, at sige venlige, gode og passende ord til alle, ung og gammel, rig og fattig. Det var derfor, hun syntes, at han var en herlig mand.

Aldrig hørte jeg hende tale ondt om andre mennesker. Hun kendte ikke til kaffesladder og kom meget sjældent ud. Hun kunne godt lide stilfærdige løjer. Når ingen fremmede var til stede, kunne det stundom mere hende, om far kunne åbne hendes hånd, når hun lukkede den fast, hun var så stærk i fingrene. Far var en høj kraftig mand, men han kunne ikke løse opgaven, for når det kneb for mor, så sagde hun noget stilfærdigt morsomt til ham, og så kom han til at le, og slaget var tabt.

At gøre nytte

Jeg var ikke ret gammel, inden jeg begyndte at gøre nytte. Det var ingen af os, hverken gårdmandsbørn eller husmandsbørn. Vi måtte alle tage fat som små. Det var vi heller ikke kede af, vi kunne ikke tænke os at gå og drive, vi ville naturligvis gerne være »store«. Men der var den forskel, at gårdmandsbørnene kunne blive hjemme og arbejde. De kunne være hos deres forældre og søskende dag og nat. De var fri for den sorg, som småfolks børn stadig var udsat for, når de måske allerede i 7-8 års alderen måtte sige det tunge farvel og ud mellem fremmede mennesker samt lide den daglige smerte, som længslen kan være for et barn, især når det har en dårlig plads.

Til at begynde med passede jeg koen, jeg holdt meget af den ko, jeg syntes, den var den pæneste af alle køer. Og når ingen så det, tog jeg den om halsen, legede med dens store ører, klapede dens kolde mule og tog om dens varme horn. Jeg løb tit ærinder til Tømmerbyposten, der kørte støt visse dage om ugen til Thisted, der var vor købstad. Jeg syntes ganske vist, der var lang vej for mine korte ben (fem kilometer). Men jeg kunne dog fra Skårup Høje se postens høje hus, der ene af alle var kalket rødt, så jeg kunne ikke tage fejl. Jeg havde noget at styre efter. Efterhånden blev jeg helt kendt, for der var mange sager, far skulle ha'e bud efter til sit skomagteri. Jeg gik også i by med skotøj til kunderne. Første gang jeg skulle op til herregården, Vesløsgaard, i så henseende, glemmer jeg aldrig. Jeg var vel en 5-6 år, og den gård stod for mig som hel kongelig med sit fornemme herskab (Vesløsgård blev i Skjoldborgs barndom ejet af enkefru Elisabeth Svinth Kjerulff. I årene fra 1850 til 1860 blev det meste af herregårdens fæstegods solgt til selveje. Hun var enke efter Peder Lassen Kjerulff, der var søn fra Aggersborggaard. Han døde 1854. Elisabeth Svinth Kjerulff, der solgte Vesløsgåard 1871, var datter af den tidligere ejer Casper Peter Svinth, I.J.). Jeg spurgte far, hvad for en dør jeg skulle gå ind ad, der var jo flere. Du skal gå ind ad den brede dør med trapper op til. Jeg bemærkede, om jeg ikke hellere skulle gå ind ad den lille dør henne i krogen, det plejede folk vist at gøre. Nej, sa'e han, du har jo ikke noget at gøre i deres køkken. Jeg kravlede så op ad trapperne og kom ind i en forstue, der forekom mig så mægtig som storstuen i en bondegård. Jeg bankede med skælvende hånd på en af dørene. Spørgsmålet skulle jo løses og mit ærinde forrettes, selv om hjertet sad i min hals. Endelig viste der sig en fornem dame, der var klædt anderledes, end jeg var vant til at se, og hun talte et for mig fremmed sprog. Men hun var fin og smuk, smilede venligt

til mig. Og da jeg havde afleveret skoene, gav hun mig sjældne kager, der smagte himmelsk.

Husene i Skippergade havde foruden en toft, en lille indmark hjemme ved, tillige et mindre kærskifte ude ved Bygholm Vejle. Disse lodder lå side om side i en lang række, og de blev benyttet som et fælleskær for husmændene; en flok kvæg på indtil ca. 40 stykker blev vogtet af en hyrde. Dyrene blev drevet derud ved solopgang og blev der til henved solnedgang. Det var en lang dag. En frygtelig ensom dag, aldrig at tale med et menneske, alene gik man for sig selv og kikkede på solens vandring over himmelbuen, hvor mange klokken kunne være. Jeg kan sige, at jeg mange gange længtes grusomt. Og denne store hjord af løsgående høveder kunne også volde en mange kvaler, navnlig i bissevejr. Jeg trøstede mig ved tejen, madkassen, som blev mig udleveret fra det hus, hvis pligt det var at vogte den dag. Om der var noget i kassen. Vogtningen gik nemlig på omgang, men det traf tit, det ikke passede vedkommende den dag, det var hans tur, og så var vi no'en, der lod os leje. Det var vist otte skilling (16 øre) i dagløn og kosten. (Skjoldborg har skildret sit liv som hyrde i novellen »Per Hywers sommerdag«, fra samlingen »Ensomme Folk«, 1909. Novellen er en af Skjoldborgs bedste, I.J.).

I hine gamle dage var der en mængde ål i Limfjorden. Hver sommer indvandrede Harboøre-fiskere i hundredvis og indlogerede sig langs fjordens bredder. De kom roende eller sejlen- de fra Vesterhavets kyst i deres små, slanke pulsvåds både. Stundom blev de unge fiskere gift med Limfjordspiger og fæstede bo, hvad også de mange Harboøre-navne den dag i dag bærer vidne om. I Øsløs var der om sommeren så mange fremmede fiskere, at de gav byen præg. De fleste kom tit hos os, de havde jo store støvler og andet lædertøj, som skulle bødes. De var friske unge mænd, og ofte om søndagen, når det ikke var fiskevejr, samlede somtid en snes stykker på vor toft, hvor de sammen med hannæsbokarle legede, prøvede kræfter og brødes. Far var også med, og jeg fulgte disse brydekampe med levende interesse. Som følge af det store ålefiskeri havde nogle bønder på Morsø og Hannæs taget anledning til at nedsalte ål i dertil indrettede vogne med buet låg. Og når vognen var fyldt, og ålene lå i lag og i firkantede felter, så kørte man til andre egne, hvor man yndede de salte ål, og til markeder langt nede i Jylland. Jeg tog da om sommeren flere ture, hver på en 14 dages tid med sådan en ålebonde gennem Vendsyssel til Hjallerup og Hjørring markeder. Det gav otte skilling (16 øre)

om dagen og frit ophold. Og hver markedsdag en mark (33 øre) ekstra. Det var jo ikke så galt. Og vendelbokonerne var ligeså flinke som dem på Hannæs. Når jeg sad på bukken og holdt ved hestene i gården, spurgte konen altid, om ikke belsen, det var mig, ville have mellemad. Og så gik det atter løs med sigtemad og rullepølse.

På en af disse ture så jeg også for første gang et jernbanetog fare hen gennem landskabet med en forbavsende hurtighed; ligesom det var der, så var det borte igen.

Den bedste del af min forholdsvis omfattende forretning kom dog til at ligge hos købmand Dige. Hans handel voksede stærkt til og blev en meget stor landforretning. Der kom mange norske skuder og lossede træ til ham, rundt om i oplandet havde han opkøbere af uld og skind. Skudernes skibspapirer skulle klareres på toldkammeret i Thisted, og der skulle jævnligt bud og brev til forbindelser her og dér. Postgangen var langsom, ingen jernbaner, ingen telefoner, ikke heller cykler, de nærmeste telegrafstationer var Thisted og Fjerritslev, og da blev jeg »hurtigløberen«, der erstattede det alt sammen, for at jeg var så rap til fods. Jeg skulle være klar til at afgå med bud, brev og telegrammer når som helst ved dag og nat. Men jeg fik også for en tur til Thisted 10 mark (3 kr. 33 øre) og det samme til Fjerritslev, det var mere, end en arbejdsmand kunne tjene om dagen dengang. Se det var jo storartet. Det er for resten forbavsende, hvad en rask dreng kan overkomme af den slags arbejde. Jeg drev det engang til at gøre to ture til Thisted i løbet af 24 timer. Til Thisted havde jeg over Vesløs Vejle, hvor jeg skulle vade, 25 km. Norden om vejen ad vejen 31 km. Til Fjerritslev er der over Han Vejle 23 km, og skulle jeg norden om, så jeg blev fri for at vade, var der 28 km.

Ildebrand

En morgen tidlig vågnede jeg ved at høre en mands vilde råb. Først tænkte jeg, at det var nogen, der havde siddet og sviret om natten, og det så var endt i skændsmål. Men snart forstod jeg, at der var sket en ulykke. Og endelig blev det mig klart, at råbet gjaldt os, at huset nemlig brændte over hovedet på os, og at vi skulle ud med det samme. Vi sprang op af sengene og styrtede ud i det bare linned. Vi sprang om som forvildede mennesker og ville bjerge det ene og det andet. Der kom straks flere folk til, men der var ingen plan i no'en ting.

Huset stod allerede i lys lue, og overet sank knitrende, bragende og sydende sammen. Søren Niels, en af mine bedste lege-

kammerater, stod ved siden af mig, han var en rolig og fornuftig dreng. Koen! udbrød han, den var der i forvirringen ingen, der tænkte på. Han sprang ind, og jeg fulgte. Så den blev da reddet. Branden varede kun ganske kort, der var ikke synderlig andet tilbage end rygende, osende rester. Et lille hus kan jo på en tør tid snart futte af. Økonomisk var branden, navnlig på det tidspunkt, skæbnesvanger. Huset var kun forsikret for en ubetydelig sum efter den gamle police, før far havde kostet en del på det. Imidlertid blev der taget fat på at opføre et nyt. Og jeg oplevede da et udslag af den gammeldags fællesskabsfølelse, der ofte dengang gjorde sig gældende i et lille, snævert samfund. Da herskede ikke forsikring på forsikring af alle dele. Man følte sig mere som et hele inden for den snævre grænse, og om den enkelte led ilde, så mærkedes det i det heles trivsel som et skår, man i fællesskab måtte bøde noget på i al stilfærdighed - som noget der følger af sig selv. Vi fik midlertidigt ophold i grandelaget og byggede rask nok. Der var forholdsvis mange, der skulle have kosten hver dag, så det kunne nemt ha'e blevet en dyr historie. Men der blev uden videre så fra den ene, så fra den anden, så fra fars venner, så fra hans modstandere, så fra småfolk, så fra bedrestillede sendt os massevis af fødevarer: Rugbrød, sigtebrød, saltet skinke, røget flæsk og lammelår, ost, smør, æg, alle mulige spisevarer, man brugte der på egnen. Jeg har aldrig nogen sinde i mit hjem set så meget ædeligt på en gang. Kørsel af materialer var så at sige gratis. Folkene udførte arbejdet billigt, det var deres bidrag. Huset blev hurtigt færdigt. Det var, som om det hus byggede sig selv.

Skjoldborgs familie

Nu forlader vi den gamle digters beretning om barndommen på Hannæs for at se lidt nærmere på hans familiære forhold. Skjoldborgs far, Niels Chr. Hansen, kaldet Skjoldborg, var født i Øsløs i 1827, som søn af husmand og tømrer Hans Mikkelsen og hustru Johanne Malene Andersdatter. Hans Mikkelsen stammede fra Skjoldborg i Thy, og fik i sin soldatertid tilnavnet Skjoldborg. Dette navn gik altså i arv i flere generationer. Hans Mikkelsen flyttede ca. 1820 til Vesløs og senere til Øsløs, hvor de boede i et nu forsvundet hus sønder-i-by. Han lavede bl.a. ligkister, og hver gang han leverede en kiste, lavede han et ligvers. Hans Mikkelsen døde allerede i 1830'erne, så hans enke stod alene tilbage med fire børn i alderen fra 15 til fem år. Skjoldborg fortæller om sin bedstemoder, at hun levede i yderste fattigdom og nægtede at tage imod hjælp af nogen art. Drengene, der meget passende blev kaldt Malenes drenge, tjente bl.a. til føden

*Skjoldborgs forældres grav på
Øsløs kirkegård.*

ved at arbejde på gården »Søndergaard«, hvor også Skjoldborg arbejdede i sin barndom.

Niels Chr. Hansen Skjoldborg blev gift med Sidsel Kirstine Thomasdatter, født i Højstrup, Tømmerby sogn, 1821, som datter af husmand Thomas Jepsen og hustru Karen Thomasdatter. Niels Skjoldborg havde en god skomagerforretning og havde, da inddæmningsarbejderne på Vejlerne var på sit højste, ikke mindre end fem svende i sit brød. Skjoldborgs mor døde 1892 og havde da været lam i flere år. Niels Skjoldborg døde 1899. Skjoldborg havde tre brødre:

- 1) Hans Chr. Nielsen Skjoldborg, f. 1853. Han var i sine unge dage sømand og blev lods og havnefoged i Løgstør. Han havde to sønner, hvoraf den ene var opkaldt efter sin farbror Johan.
- 2) Thomas Nielsen Skjoldborg, f. 1855. Han lærte skomagerfaget hos sin fader og boede hjemme. Senere fik han egen forretning i Øsløs by (Vejlevej 2), hvor han også bestyrede Øsløs brevsamlingssted. Han var gift med Ane Katrine Nielsen. Thomas Nielsen Skjoldborg havde en datter, der boede i Vesløs. Han døde i 1929.
- 3) Søren Chr. Nielsen Skjoldborg f. 1858. Han døde som spæd.

Johan Martinus Nielsen Skjoldborg blev født d. 27/4 1861 og var altså den yngste. Han kom i 14-års alderen i købmandslære i Nibe, men allerede to år senere vendte han tilbage til sin fødeby på krykker med ødelagte fødder. I en periode var han hjælpelærer i skolen til 75 øre om dagen. Han ville gerne være lærer, og faderen fik den ide, at han skulle tegne en livsforsik-

*Skjoldborg barndomshjem
med mindestenen rejst af
Han Herredernes Husmands-
kreds 1951 i Øsløs by, flyttet
til huset 1967.*

ring og med den i hånden gå rundt til egnens gårdmænd for at tegne aktier i sin egen fremtid. Det lykkedes. Han skaffede midler nok til at kunne starte på en læreruddannelse ved Rarum Statseminarium. Han var færdiguddannet i 1882 og var bl.a. 2. lærer i Kollerup ved Fjerritslev. Her traf han sin første hustru, Dorethea, der var lærerinde ved pigeskolen. Hun var 26 år ældre end Skjoldborg, men ligeså fattig. Så den gamle skomager i Øsløs sagde om sønnens ægteskab, at det måtte være den rene skinbarlige kærlighed, for nogen økonomisk fordel var der ikke. Som afslutning på denne artikel bringer vi den gamle skomagers aftenbøn, der ikke fortæller om hans fromhed, men om hans kampånd.

I sine sidste år blev han glad for brændevinen, der jo var billig. Men hans husbestyrerinde, Ane Eriksen, gemte flasken til stor fortrydelse for den gamle stridsmand. Derfor bad han aftenbøn på følgende måde:

»Kære himmelske fader, så beder a dig beskærme og bevare min søn Johan. Digter og forfatter, medlem af oldnordisk museum, og så min søn Hans, lods i Løgstør, ja - og da osse Thames Skomager i Øsløs. Og så ber a dig, kære Vorherre, om å fri mæ for den satans kvind' An Jeriksen, som a hår i min hus, amen.«

Johan Skjoldborgs barndomshjem, Skippergade 6, Øsløs, blev indrettet til museum og indviet på digterens 100-års dag d. 27/4 1961. Den er indrettet efter beskrivelserne i Skjoldborgs erindringer.

Litteratur:

Ellen Gregersen & Ingvar Jakobsen: Hannæs, folk og egn, Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs, Lokalhistorisk Forening for Frøstrup & Omegn, 1995.

Bent Græsbøll: Folkeminder fra Bulbjergene, Lokalhistorisk forskning Nordjylland, 1976.

August F Schmidt: Nogle oplysninger om Johan Skjoldborgs slægt, Historisk årbog for Thisted Amt, 1939, s. 183-196.

Johan Skjoldborg: Min mindebog I, barndommens dage, Gyldendal, 1934.

Desuden er anvendt:

Ingvar Jakobsen: Gårde og huse i Øsløs sogn, upubliceret.

Billeder:

Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs.

Brovst Afholdsforening 1883-1961

Af E. Fibæk Laursen

*Erik Fibæk Laursen,
f. 1920, lærereksamen
(Ranum) 1941. Lærer ved
Brovst præliminærkursus
1943, viceinsp. Brovst
Skole 1964. Omfattende
lokalhistoriske studier.*

Lokale afholdsfaner

I 1988 fik den lokalhistoriske samling på Bratskov af Verner Mose Lauritsen, Tranumvej 16, overdraget Brovst Afholdsforenings gamle fane, der muligvis stammer helt tilbage fra foreningens stiftelse i 1883. Fanen var blevet fundet i dødsboet efter Verner Mose Lauritsens far, Jens Mose Lauritsen, der i sine sidste leveår boede i huset Grønnevej 6, hvor Jens Larsen (Vægter) tidligere havde boet.

Jens Larsen havde gennem adskillige år været fanebærer for afholdsforeningen og i tiden 1945-51 tillige dens formand.

Arentsminde Afholdsforenings fane var allerede tidligere blevet afleveret til samlingen, og senere er Tranum Afholdsforenings fane kommet til; men det vides, at der har været flere afholdsforeninger på egnen, og hvis nogle af deres faner endnu eksisterer, vil det nok være formålstjenligt at opbevare dem for eftertiden i den lokalhistoriske samling.

Arkivalier

I Lokalhistorisk Arkiv på Brovst Bibliotek findes en del materialer vedrørende disse foreninger, bl.a. en ældre forhandlingsprotokol fra Tranum Afholdsforening, hvor man kan se en del om foreningens aktiviteter og problemer.

For Brovst Afholdsforening er materialet ret righoldigt. Først og fremmest rummer det foreningens forhandlingsprotokoller for alle årene fra 1904 til foreningens ophør i 1961, medlemslister fra 1920-60 og endelig en protokol, hvor ca. 500 personer har skrevet under på afholdsløftet: »Jeg undertegnede forpligter mig herved til ikke at nyde eller byde berusende drikke samt efter evne at virke for drikkeondets udryddelse.«

Sidstnævnte protokol er ikke forsynet med tidsangivelser fra før 1898, men det må formodes, at man har startet indsamlingen af underskrifter kort efter foreningens start i 1883. Før 1898 har 294 personer skrevet under, og i årene 1898-1907, hvor protokollen slutter, yderligere godt 500.

Det er ret imponerende i betragtning af kommunens indbyggerantal. Ifølge Traps Danmark fra 1875 boede der dengang i hele sognet 1742 mennesker, heraf i Brovst (kirkebyen) 415.

Det område, der i dag udgør »stationsbyen«, har i 1883 udmærket sig ved en meget spredt bebyggelse. En oversigt over sognets skoledistrikter fra 1868 nævner således kun seks beboelser: Bratskov, Bratskov Mølle, Møllegården, Tybringhuset (= Smårishus, Kirkegade 20), Bomhuset og gården Faldborg.

Foreningens start

Faktisk kan vi ikke være 100 pct. sikre på, hvordan foreningen blev startet; men alt taler for, at den blev stiftet af rebslager Nielsen i Brovst kirkeby, som også var den første formand. Foruden at drive rebslageriet var han også en ivrig frugtavlser (dem var der ikke så mange af på den tid). Hans frugtplantage - formodentlig også rebslageriet - lå ved det nuværende Degnevænget.

Hans kone kom fra et eller andet sted på øerne og flyttede først ind som husbestyrerinde. Efter hvad gamle mennesker fortæller, var hun en lille kraftig dame med et velsignet humør og højt skattet som arbejdskraft til hjælp ved storvask, rengøring og syarbejde. En fortegnelse over bestyrelsesmedlemmer og formænd viser, at rebslager Nielsen var den første formand - det er derfor rimeligt at antage, at han også har taget initiativet til stiftelse af foreningen.

Som omtalt dækkede foreningen fra starten (indtil 1907) hele den daværende Brovst kommune, og man var meget omhyggelig med, at bestyrelsen rummede repræsentanter for alle de forskellige områder: Brovst, Fredensdal, Nørreøkse, Halvrimmen, Sønderøkse, Arentsminde og Røgild.

Det hang måske sammen med, at indkaldelse til medlemsmøder i de første mange år foregik ved, at bestyrelsesmedlemmerne gik med besked fra hus til hus. Først i 1917 holdt den »moderne teknik« på dette område sit indtog: Man fik sognets lærere til at hektografere (en ret omstændelig proces) skrivelser og sende dem med børnene hjem.

I øvrigt bestod bestyrelsen i hvert fald fra 1904 af omtrent lige mange mænd og kvinder. Det har utvivlsomt været noget af et særsyn i en tid, hvor Paulus' ord om, at »kvinder skal tie i offentlige forsamlinger« endnu var god latin.

Baggrunden

Hvorfor opstod der en afholdsforening i Brovst netop i slutningen af forrige århundrede? Var det nystartede religiøse bevægelser, der på den måde søgte at påvirke folks moral - eller var de gode Brovst-borgere så fordrukne, at det skabte problemer af forskellig art?

I dag er det vel en almindelig opfattelse, at afholdsfolkene var (er?) en flok idealister, som man kun kan have et overbærende skuldertræk tilovers for. Men sandheden er nok en ganske anden. I sidste halvdel af forrige århundrede var drikkeriet i Danmark ved at tage overhånd i en grad, som var til ubodelig skade, ikke blot for et utal af enkeltpersoner og familier, men for hele samfundet. Ganske vist var lægevidenskaben vel ikke så langt fremme, at man formåede at skelne mellem, om en sygdom - f.eks. skrumpelever - skyldtes alkoholmisbrug eller andre årsager; men alene statistikken over forbruget af brændevin siger noget om forholdene:

Det regnedes for ganske normalt, at en voksen mand skulle have tre dramme til hvert måltid, altså en halv snes stykker daglig - dranker var man først, når det daglige forbrug nåede op på en helflaske eller mere. Og en dram var dengang væsentlig større end de sølle 2 cl, et snapseglass rummer i dag.

Omkring 1880 lå det *gennemsnitlige* forbrug for en voksen mand over 20 år på 66,5 potter (liter) pr. år, og selv om man også brugte en smule snaps til at pudse vinduer i, har det i hvert fald svaret til godt en liter pr. uge.

Her er der vel at mærke tale om de officielle tal, som ikke omfatter den hjemmelavede brændevin. Ganske vist var hjemmebrænding forbudt; men med det var det omtrent som med hastighedsgrænserne i dag: Alle kender dem, og næsten ingen bekymrer sig om dem. I sin bog om Brovst fortæller Jens Møller Gregersen om den navnkundige sognefoged Peter Faldborgs kone:

»Ikke så snart var hendes mand taget af sted på en af sine hyppige tjenesterejser til Hjørring, der dengang strakte sig over flere dage, før hun sammen med tjenestekarlen »Fåremads« fandt det hengemte kobbertøj frem i lyset, og når børnene og pigen var kommet i seng, lavede de to sammensvorne et passende kvantum af den sikkert ikke helt fuselfri danske dram, som blev brugt til at drøje den dyre købte brændevin, som kostede omkring 10 skilling flasken.« - Og hun var gift med en højt anset og yderst nidkær sognefoged!

Brændevinens svøbe

De 10 skilling, som en flaske brændevin kostede, lyder ikke af meget i vore dage; men hvis vi sammenligner dem med datidens lønninger, ser det noget anderledes ud. En daglejer fik vel højst 48 skilling (= ca. én kr.) for et dagsarbejde på 10 timer, så for at købe en flaske brændevin måtte han arbejde i hvert fald

et par timer. I forvejen kunne det være svært nok at få daglønnen til at slå til for bare det mest nødvendige, så hvis manden skulle drikke 1/5 af indtægten op, måtte kone og børn ofte leve en kummerlig tilværelse. Sult og kulde var brændevinens trofaste følgesvend i mange småkårshjem.

Derimod havde brændevinsbrænderne kronede dage. Således oprettede gårdejer Chr. Olesen i 1850'erne et »Dampbrænderie« i Fjerritslev, og i løbet af få år blev han Kollerup sogns største skatteyder.

Også nogle fattige husmænd på Aalegaards mark kom til at nyde gavn af andres drikkeri. De havde skaffet sig penge til at købe deres jordlodder af Aalegaards ejer, men der var ikke råd til at sætte huse på ejendommene, så de måtte bo i jordhuler i en skrænt. Men nu kom de til at levere kartofler til brænderiet, og det betød en væsentlig forbedring af deres økonomi, så i løbet af nogle år blev de nødvendige bygninger opført.

Kampen mod drikkeriet

Alt i alt har »brændevinens svøbe« nok ramt mindre hårdt i Han Herred - og i det hele taget på landet - end i storbyerne. Derfor havde kampen mod umådeholdent drikkeri også taget sin begyndelse i byerne allerede først i 1800-tallet.

Det var mest fra overklassens og kirkens side, man engagerede sig i kampen; men fra omkring 1870 begyndte arbejdere og småhåndværkere - på landet lidt senere husmændene - at indse, at skulle det nytte noget, måtte de selv tage hånd om sagen.

»Manden væk fra flasken«

Al snak om mådehold var nytteløs. For en dranker var der tale om et enten-eller. Og eftersom det nok var håbløst at arbejde på at »fjerne flasken fra manden« (= spiritusforbud), måtte man forsøge på at »fjerne manden fra flasken«, som det hed.

De første afholdsforeninger i Danmark stiftedes i slutningen af 1870'erne, og i 1881 stiftedes den første afdeling af N.I.O.G.T. (Nordisk Good Templar Orden), der også gennem mange år havde en afdeling i Brovst (Logen). Både Indre Mission og baptistmenigheden arbejdede ligeledes for afholdssagen gennem de lokale afdelinger af henholdsvis Blå Kors og Baptisternes Afholdsmission. En lang og sej kamp var begyndt.

Hvad der foregik i Brovst Afholdsforening i tiden fra stiftelsen 1883 til 1904, hvor den ældste eksisterende protokol begynder, ved vi som nævnt kun lidt om. Men i hvert fald

gjaldt det i første række om at »fjerne manden fra flasken«.

Et af midlerne hertil var at få ham til at aflægge afholdsløftet og bekræfte det med sin underskrift. Den tidlige nævnte protokol med underskrifter rummer dog næppe navne på drankere.

I langt overvejende grad er der tale om unge tjenestekarle og -piger på egnens gårde, og indimellem kan man så støde på en enkelt smedelærling, en bødkersvend eller en »Commis«. En undtagelse danner året 1902: her finder vi mellem de unge mennesker brygger Jens M. Mortensen og hustru Maren, Brovst St. (nytilflyttede), købmand Martin Mortensen (bopæl ukendt), bager N.P. Djernis, Brovst St., og redaktør H.R. Toft, Brovst St.

En vigtig opgave var det naturligvis at holde folk borte fra steder, hvor der serveredes spiritus, for at mindske risikoen for, at man »faldt i«. Det har måske ikke været så uoverkommeligt, for den nærmeste beværtning med spiritusbevilling var Øster Svenstrup kro. Her holdt dagvognen på sine lange ture mellem Aalborg og Fjerritslev, mens man skiftede heste, og her var postsamlingsstedet. Dengang hed det altså Brovst pr. Øster. Svenstrup. Men der måtte sættes alkoholfrie samlingsmuligheder i stedet. Formodentlig har man holdt medlemsmøder i hjemmene med taler, diskussioner, oplæsning og ikke mindst sang.

I hvert fald skriver Johan Skjoldborg, der jo omkring århundredskiftet var lærer i Koldmosen i »Min Mindebog«: »Det var dengang Gennembrudstider, som jeg tog del i med Liv og Lyst. Vi sang, og vi sang. Vi sang ved vore møder, og når vi kom sammen i hjemmene.« - Både Johan Skjoldborg og hans kone, Dorthea, var engageret i afholdsbevægelsen, og begge tegnede aktier i Brovst Afholdshotel, da det blev oprettet i 1902.

Kredsmøderne

Foreningerne i Øster og Vester Han Herred samt Løgstør var samlet i en kreds, som holdt halv- eller helårige møder i Fjerritslev. Gennem mange år var lærer Gandrup i Fjerritslev kredsformand. Ved disse kredsmøder var der råd til udenbys talere, og de kom fra alle samfundslag, men med den ene ting til fælles, at de gnisterede af ildhu for sagen, som var deres fælles hjertebarn.

Om kredsmøderne skriver lærer Gandrups søn, forfatteren Richardt Gandrup i sine erindringer:

»Det var før Jernbanernes Tid, og de, der ikke var til Fods, kom kørende med Hest og Vogn. Saa var Skolepladsen fyldt

med mangeartede Køretøjer, mens Hestene stod tøjrede udenfor, hver med sin Favnfuld Grøntfoder foran sig.«

Deling 1907

Mens de fleste oplysninger om årene 1883-1903 har måttet hentes fra andre kilder, foreligger der fra 1904 helt præcise beskrivelser af foreningens virke, takket være omhyggeligt førte forhandlingsprotokoller. Vi ved således, at der afholdtes generalforsamling hele to gange årligt, skiftevis i Brovst Afholdshjem (det nuværende Brovst Hotel) og Arentsminde Forsamlingshus. Desuden holdtes der medlemsmøde den første mandag i hver måned (senere dog hveranden mandag) - samt juletræ både i Brovst og Arentsminde.

På generalforsamlingen den 23. januar 1904 valgtes gårdejer Jens Hansen, Sønderøkse, til formand som afløser for lærer Christensen, Brovst stationsskole (opført 1901). Til bestyrelsen valgtes desuden slagter Jepsen, Brovst, fru Rosenlund (gift med værten på afholdshjemmet), Kristian Johansen og Kristine Andersen, begge Sønderøkse, samt Maren Nielsen, Nørrøkse.

Medlemmer af kredsstyrelsen blev maler Bjørn, Brovst (han boede i Smårishus), afholdsvært Rosenlund, lærer Larsen, Arentsminde, og Bent Gregersen (bopæl ikke oplyst). Endelig blev det vedtaget, at foreningen ved årsmødet i København skulle repræsenteres ved tre medlemmer. To af disse fik hver den fyrstelige sum af 20 kr. i rejsepenge, mens fanebæreren, P. Bendtsen, fik bevilget 25 kr.

Foreningen fortsatte nu sit arbejde efter de hidtidige retningslinier frem til årsskiftet 1907/08. Karakteristisk er de

Malermester Bjørn med familie, ved Smårishus i Kirkegade.

hyppige udskiftninger af bestyrelsesmedlemmer og formand. Ikke på grund af utilfredshed, men øjensynlig ud fra det demokratiske princip, at det var sundt at lade så mange medlemmer som muligt prøve at være med i ledelsen.

I 1907 valgtes som formand Chr. Pedersen, Aldershåb, der også var direktør for Brovst Sparekasse, og umiddelbart derefter begyndte man på medlemsmøderne at diskutere en deling af foreningen i en østlig og en vestlig del, og på generalforsamlingen den 1.9.1907 vedtoges delingen, ikke blot i to, men i hele tre nye foreninger, nemlig Arentsminde Afholdsforening, Halvrimmen Afholdsforening og Brovst Afholdsforening. Samtidig fordeltes ejendelene i forhold til antallet af medlemmer i de tre områder således:

Arentsminde: 61,61 kr. + 9 sangbøger + aktier i Arentsminde Forsamlingshus.

Halvrimmen: 27,76 kr. + 5 sangbøger.

Brovst: 55,52 kr. + 9 sangbøger + en kuffert. Fanen var fælles ejendom.

Brovst Afholdsforening efter delingen

På Brovst-afdelingens generalforsamling i 1908 blev det oplyst, at denne forenings medlemstal efter delingen var nøjagtig 100, og kontingentet blev fastsat til 75 øre halvårligt for mænd og 50 øre for kvinder. Desuden blev det vedtaget at indgå i et nært samarbejde med Logen, og der blev nedsat et samarbejdsudvalg, der bl.a. fik til opgave at arrangere den årligt tilbagevendende agitationsuge.

Det har næppe været særlig praktisk, at tre foreninger var fælles om fanen, der jo skulle med både ved fester, begravelser og andre højtidelige lejligheder. Derfor nedsattes i 1910 et udvalg, der skulle forsøge at indsamle midler til en ny fane. Åbenbart er forsøget ikke lykkedes i første omgang, for i 1915 nedsattes et nyt udvalg, og i løbet af et halvt år lykkedes det at skrabe 95 kr. 10 øre sammen. Beløbet rakte netop til en fane, og fra 1916 kunne foreningen ved højtidelige lejligheder være repræsenteret ved hele to faner.

En hædersgave, der ikke blev brug for

I 1910 meddelte landsformanden, Claus Johansen, at han agtede at trække sig tilbage, og på et medlemsmøde i foreningen i Brovst, hvor hans store indsats for afholdssagen blev fremhævet, besluttedes det at samle ind til en hædersgave til ham. Imidlertid blev tilbagetrækningen ikke til noget i denne

*Brovst Afholdsforenings
25-års jubilæum 1908.*

omgang, hvilket til trods for de pæne ord tilsyneladende ikke vakte udelt glæde blandt medlemmerne, som det fremgår af et replikskifte nedenfor.

På denne tid arbejdede Rigsdagen med gennemførelsen af en ny beværterlov. Folketinget og Landstinget var ikke enige om udformningen, idet Folketinget ønskede beslutningen om spiritusbevillinger lagt ud til kommunerne, mens Landstinget foretrak et centralt bevillingsnævn.

I den anledning opfordredes foreningens medlemmer til at deltage i et protesttog i København til fordel for det kommunale selvstyre. Sagen blev diskuteret på et medlemsmøde, hvorfra forhandlingsprotokollen citerer et par indlæg:

Lærer Andersen: »Landstinget må være slået med blindhed, og de må være dårlige lovgivere, når de ikke kan se betydningen af kommunalt selvstyre i denne sag.«

Maler Bjørn: »Og med Claus Johansens forbliven som formand mister afholdsforeningerne alt liv!«

Resultatet og dets konsekvenser

Det blev dog Folketinget, der løb af med sejren. Kommunerne fik lokalt selvstyre med hensyn til bevillingerne, og Brovst Afholdsforening nedsatte straks et udvalg, der sammen med Logen skulle holde opsyn med, at der ikke blev solgt spiritus

uden bevilling eller efter normal lukketid. Udvalget kom til at bestå af lærer Andersen, maler Bjørn og ølbrygger Chr. Mortensen, alle fra Brovst.

Efter denne kraftanstrengelse gik det i nogen tid tilbage med tilslutningen til møderne, nok fordi man følte, at myndighederne nu havde overtaget ansvaret for spiritusudskænkningen.

Bestyrelsen forsøgte sig med forskellige nye tiltag som f.eks. koncerter, hvor Viggo Thomsen og Johanne Larsen (senere købmand Johanne Olesen) optrådte flere gange.

Foreningens sangkor fik bevilget et årligt tilskud på 10 kr. til lys og varme, så der også kunne øves om vinteren, man søgte forgæves at oprette en ungdomsafdeling, og endelig arrangerede man en speciel kvindeuge, alt sammen dog uden større succes.

Lyspunkter i mørket

Et enkelt arrangement fik dog foreningens medlemmer til at møde op »mand af huse«, nemlig et kredsmøde i Løgstør i 1911.

Turen foregik med damperen »Han Herred« fra Brovst havn. I Aggersund lagde man til kaj for at tage medlemmerne fra foreningen i Vester Han Herred om bord. Vestfra kom endnu en damper med foreningsmedlemmer fra Mors og Thy, og efter en højtidelig modtagelse på kajen i Løgstør blev samtlige deltagere ledsaget til afholdshotellet i byen, hvor alle blev indkvarteret og beværtet.

Den egentlige fest foregik på markedspladsen med musik, sang, taler og masser af boder.

Også i 1915 lykkedes det i hvert fald en enkelt gang at samle fuldt hus til et medlemsmøde, hvor lærer Andersen fra Brovst kirkeby holdt foredrag om afholdsbevægelsens nødvendighed i Danmark. Han dokumenterede sine synspunkter med en række tal: I Sverige døde kun 52 personer af hver million af druk, i Danmark var tallet 927. I Norge skete der hvert år 55 selvmord på grund af drikkeri, i Danmark 192. I Sverige var 75 pct. af alle lærere medlem af en afholdsforening, i Danmark kun 10 pct. - i sandhed tankevækkende tal.

Kredsmøderne opgives og genoptages

Efterhånden mødte der dog færre og færre medlemmer frem til møderne, og i adskillige år lå de efter en generalforsamlingsbeslutning helt stille. Der kom dog igen liv i foreningen. Det skete, efter at boghandler Knudsen i 1920 var blevet valgt til formand.

Han var flyttet til byen en lille halv snes år tidligere og havde overtaget søstre Hedegaards papirforretning (nu Grøn-

*Knud Kristensen Knudsen,
boghandler, foreningens for-
mand 1920-22 og 1932-36.
(privateje)*

højs Boghandel). Det første arrangement efter hans tiltrædelse løb ganske vist ud i sandet. Det var et vinterbal på afholdshotellet, hvortil politimesterens tilladelse krævedes. Den blev imidlertid nægtet på grund af den spanske syges hærgen. Det var en ondartet influenza-epidemi, som i 1918-19 havde krævet uhyggelig mange dødsopfre over hele landet, og som holdt længe ved her på egnen.

Men i 1920 efter Sønderjyllands genforening med Danmark holdt foreningen en stort anlagt genforeningsfest i Bøge Bakker. (Genforeningsstenen står der endnu, men det er en helt anden historie).

Der var taler af bl.a. en af afholdsbevægelsens mest kendte mænd, højskoleforstander Nielsen-Svinninge, der var koncert ved Sand Kjeldsens orkester fra Fjerritslev, der var masser af boder med slik, sodavand og andre sager. Festen samlede over 1000 mennesker og gav et flot overskud på 1608 kr.

Opmuntret af denne ubetingede succes tog man igen fat på de månedlige medlemsmøder, som nu for det meste sluttede med oplæsning. Mere eller mindre faste oplæsere var uddeler I.C. Christensen, Skovsgård, lærer Andersen, kirkebyen, og lærer Knudsen, stationsskolen. En meget yndet litteratur var Jens Thises bøger på vendelbomål.

Fra nu af blev der også hvert efterår i samarbejde med Logen holdt agitationsuge på afholdshotellet. Her bestod den mere alvorlige del af festen af taler og foredrag, som regel ved kendte talere som f.eks. højesteretssagfører C.C. Hejlesen, København, biskop Ludwigs og forfatteren Harald Bergstedt. Desuden var der musik, tombola, lykkehjul og ikke at forglemme dilettantforestilling.

I hvert fald nogle af disse aftener trak fulde huse som f.eks. i 1921, da dilettanterne opførte Charley's Tante. Ved denne lejlighed måtte der i huj og hast skaffes flere gevinster og lodder til tombolaen. Det var nok heller ikke særlig dyrt at deltage i festlighederne. Det nævnte år var entréen for voksne (børn gik gratis ind) en krone inklusive chokolade, kaffe og brød.

Ny modgang

Det var dog ikke succes alt sammen. I foråret 1921 havde man ved et uheld (hvordan det så siden er sket) fået truffet aftale med hele tre talere til samme aften.

Mødet var dårligt besøgt, men alligevel indledte Harald Bergstedt med et timelangt foredrag, hvorefter han sluttede med at læse op af egne værker.

Derefter var tilhørerne ifølge protokollen »noget trætte og trængte til en pause«. Den benyttede de fleste af de i forvejen få tilhørere til at liste ud af salen, så de to sidste talere måtte tale for næsten tomme bænke. Referatet slutter mismodigt: Aftenen gav et stort underskud.

Tørlægning af Brovst by?

I efteråret 1922 var købmand Thøgersen (senere Bents forretning) blevet den eneste i byen, der havde spiritusbevilling.

Han blev opsøgt af en talstærk deputation fra Afholdsforeningen, Logen, Baptisternes Afholdsforening samt Blå Kors, som øjnede en chance for at få byen gjort »spiritusfri«, hvis man kunne overtale Thøgersen til at deponere sin bevilling. Han lovede at overveje sagen, og næste skridt var nu at sende sognerådet et andragende om at nægte eventuelle købmænd tilladelse til salg af stærke drikke.

Fra sognerådet modtog man et positivt svar; men det var en noget skuffet formand, der på næste generalforsamling måtte meddele, at Thøgersen alligevel ikke ville give afkald på sin bevilling.

Flere skuffelser

Foreningens opblomstring blev i det hele taget en kortvarig glæde. På et møde i maj 1923 planlagde bestyrelsen en storstilet 40-års jubilæumsfest, som skulle finde sted i juli samme år, begyndende med festgudstjeneste ved biskop Ludwigs og sluttede med fælles kaffebord, taler og dans. En måned senere besluttedes det helt at aflyse festen: Det var svært at skaffe gode talere, og de indbudte naboforeninger havde end ikke svaret på indbydelsen.

Efterhånden bevirkede den manglende tilslutning til møderne forståeligt nok, at mismodet bredte sig blandt bestyrelsesmedlemmerne. Således noterer sekretæren i okt. 1923: Det er sørgeligt for vort arbejdes fremtid, at der ikke kan samles flere folk.

Medlemstallet skrumper

Medlemslisten, der hidtil gennem alle årene havde vist fremgang, kulminerede i året 1923 med 142 medlemmer, men faldt så til det halve i løbet af de næste fire år. Bestyrelsen bebrejdede sig selv, at man ikke havde formået at forny sig.

Medlemsmøderne var simpelt hen for kedelige. Man måtte også gøre noget mere for at få de unge med - oprette en ungdomsafdeling, f.eks.

Med dette formål for øje holdt man et eftermiddagsmøde i Møllegaardens have med to talere fra Thisted, hvorefter man gik over på afholdshotellet og hyggede sig med fælles kaffebord. Dagen sluttede med et kursus i folkedans og sanglege. Resultat af alle anstrengelserne: seks unge meldte sig, de blev efter kort tids forløb henvist til ungdomsafdelingen i Halvrømmen.

Optimismen breder sig på ny

Enkelte lysglimt i mørket fandtes der dog, og bestyrelsen klamrede sig til dem som den druknende til et halmstrå.

I 1926 var der i agitationsugen averteret med to foredragsaftener. Den første - om afholdssagens nødvendighed - samlede kun ganske ringe tilslutning, men den anden aften var der på det nærmeste fuldt hus. Foredragets titel: København ved nat, illustreret med lysbilleder.

Når sekretæren bagefter kunne skrive: »Der kom mange, som man ellers aldrig havde set til afholdsmøder«, fristes man til at tro, at det mere var foredragets titel end en brændende interesse for sagen, der havde tiltrukket det store publikum.

Endnu et lyspunkt var forårsfesten i 1927, hvor hovedtaleren var manufakturhandler Grønfeld (ejer af den forretning, der senere blev Ejnar Jensens manufakturhandel). Midt under det fælles kaffebord dukkede skomager Larsen pludselig op, forklædt som cirkusklovn og uddelte papirshuer til samtlige deltagere. Under dansen opråbte Larsen på ny i forskellige forklædninger og foretog forskellige viser og sange med datteren Johanne som akkompagnatør, og lærer Volden forklædt som vagabond gav Storm P's »13 øre« til bedste.

Kommentar i protokollen: »Hvis denne interesse holder, vil afholdsforeningen endnu kunne udrette underværker«.

Men interessen holdt ikke, tværtimod. I de følgende år holdtes kun ganske få medlemsmøder. Medlemstallet viste støt tilbagegang, og i 1928 måtte endog juletræet opgives på grund af manglende tilslutning. Selv et forsøg i begyndelsen af trediverne med at optage kontingentfrie medlemmer på grund af landbrugskrisen forblev resultatløst. Alligevel besluttede bestyrelsen med boghandler Knudsen som formand og initiativtager at fejre 50 års jubilæet i 1933 med brask og bram.

Den 2. juli kl. 4 om morgenen gik man i gang med at ophænge plakater overalt i byen. 60 plakater med forskellige afholdsmotiver var indkøbt til formålet. Samme dag kl. 15.30 gik man i procession med fanen i spidsen rundt i byen og med afslutning i Møllegaardens have.

Her samledes over 500 mennesker for at høre højesterets-sagfører C.C. Hejlesen holde festtalen. Bagefter tømtes de medbragte madkurve i »Gryden«, (hvor der i dag er p-plads), hvor C.C. Christensen, Skovsgård, læste op af Jens Thises »Gløder fra Arne og Esse«.

Om aftenen samledes mere end 200 festdeltagere om kaffe-bordene i hotellets smukt pyntede sal. Igen talte Hejlesen og efter ham en lang række gratulanter, afholdsfolk fra byen og egnen. Protokollen: »Det ville slet ingen ende tage med alle de mange taler«.

Festen sluttede med et fakkeltog fra sportspladsen ved Nyvej gennem Faldborggade og Jernbanegade til hotellet. Her holdt uddeler C.C. Christensen en flammende tale. Referatet slutter: »Her fra hotellets balkon i faklernes skær takkede formanden alle og ikke mindst ungdommen, fordi den igen er begyndt at slutte op under afholdsfanerne. Så sang den 1000-tallige skare »Aldtid frejdig«, 50-års festen var sluttet.«

Den manglende opslutning omkring foreningens daglige arbejde var ikke kun et lokalt problem. På det eneste medlems-møde, der blev afholdt i 1933/34, aflagde boghandler Knudsen beretning fra årsmødet i Rønne, som han betegnede som »det mest kedelige for afholdssagen, han endnu havde deltaget i, præget af uenighed og kamp mellem 'de nye og de gamle vejes mænd', mellem Larsen-Ledet og hovedledelsen.« De nye vejes mænd havde opgivet kravet om total afholdenhed og gik i stedet ind for mådehold.

Myte eller virkelighed?

Det fortælles, at den omtalte Larsen-Ledet ved en lejlighed optrådte som taler ved et møde i Brovst.

For at gøre indtryk på sine tilhørere havde han på talerstolen anbragt to glas, begge indeholdende en klar væske, det ene fyldt med vand og det andet med snaps. Frem fra en tændstik-æske halede han nu en levende regnorm. Den holdt han en kort tid nede i vandglasset og trak den derefter op igen, sprællevende. Efter en tilsvarende tur i snapseglasset var den derimod stendød.

Han spurgte derefter ud over forsamlingen: »Hvad kan vi lære af dette lille eksperiment?« Svaret kom efter nogen tøven fra et hjørne af salen: »Jow, wi ka' lær', te hwis jen hår worm i mawen, så ska' jen bare drek godt mæ brænnwin.« - For historiens sandfærdighed garanteres ikke.

*Skomager Larsen på sin
80-års fødselsdag den
21. november 1949, sammen
med sin hustru.*

Stilstand i arbejdet

De følgende år skete der meget lidt i foreningen. Således må formanden i sin beretning 1935 konstatere, at ... »der har ingen medlemsmøder været i det forløbne år. Derimod har fanen været til stede ved fire medlemmers begravelser«.

Året efter oplevede bestyrelsen dog en lille sejr. Et bestyrelsesmedlem havde observeret, at en købmand i omegnen (med spiritusbevilling) en søndag aften havde solgt en flaske snaps til fire navngivne unge mennesker. Det pågældende medlem erklærede sig villig til at optræde som vidne i retten, hvorfor købmanden blev meldt til politiet. Resultatet fremgår af følgende notits i Brovst Avis den 26.6.1936:

Ulovlig spiritushandel

En købmand fra Brovst omegn, som har spiritusbevilling, har måttet vedtage en bøde på 50 kr. for at have solgt spiritus til nogle unge mennesker, som skulle til bal i Thorslev en søndag aften.

Årene 1937-47

Fra dette tidsrum indeholder protokollen kun meget få oplysninger, et klart signal om, at der så godt som ingen aktiviteter foregår i foreningen. De årlige generalforsamlinger blev holdt, og derudover foregik der stort set ikke andet, end at de skiftende bestyrelser foretog den årlige indsamling af pengemidler, hvoraf landsforeningen skulle have 75 pct. af det indkomne beløb.

Indsamlingen foregik på den måde, at man til samtlige med-

lemmer afleverede en såkaldt offerpose, som bestyrelsen senere indsamlede og åbnede på et bestyrelsesmøde. En enkelt gang foregik åbningen på et medlemsmøde. Herom hedder det i protokollen: »Næste punkt på dagsorden var offerposerne. Vi sad alle omkring bordet næsten lige så spændte som en juleaften. Offerdagen gav det meste, den nogen sinde har givet, 129 kr., så humøret var højt.«

Afstemning 1948

I 1948 var sindene i Brovst kommune - ikke alene afholdsfolkene - stærkt optaget af en afstemning om spiritusbevilling til de to hoteller i Brovst og Halvrimmen. Afholdsorganisationerne udarbejdede i god tid et opråb, som blev uddelt til alle husstande, og der blev afholdt offentlige møder i Brovst, Halvrimmen og Arentsminde, hvor afholdsfolkene ivrede mod bevillingerne.

Til stor fortrydelse for tilhængerne af spiritusbevilling havde afholdsfolkene på forhånd besluttet, at landsformanden for foreningen »Den personlige friheds værn« til trods for en skriftlig ansøgning herom ikke kunne få lov at tale ved disse møder, selv om de var offentlige.

Om selve afstemningsdagen beretter protokollen: »Dagen oprandt med snurrende biler og stor tilslutning lige fra morgenstunden, og da afstemningen sluttede, havde 82-83 pct. stemt i Brovst. Resultatet blev, at begge bevillinger blev nedstemt, for Brovst Hotel med 623 ja-stemmer mod 997 nej og for Halvrimmen med 627 ja mod 979 nej.«

Senere forklarede boghandler Knudsen det fra hans synspunkt udmærkede resultat med, at befolkningen gennem de mange ølbevillinger, som kommunen havde udstedt til købmændene, havde fået øjnene op for alkoholens farer.

En mor havde således berettet, at hendes sønner ikke mere kunne komme i karlekammeret på grund af karlenes drikkeri, og en anden havde fundet en hel kasse øl på tjenestekarlens klædeskab. Knudsen mente, at trods det gode resultat måtte man nok se i øjne, at afholdsbevægelsen var i stærk tilbagegang.

I slutningen af fyrrerne solgte Knudsen boghandelen til Anker Salbøg, og han og hans kone flyttede til Sjælland.

Afholdsforeningens sidste år

I de følgende år er der kun refereret generalforsamlinger og ganske enkelte bestyrelsesmøder. Der var heller ikke mange medlemmer tilbage. I 1960 indeholdt medlemslisten navnene på 11 personer, og af dem døde de tre, inden året var gået.

Referatet af det allersidste bestyrelsesmøde lyder: »Offerpo-serne åbnedes og viste en beholdning på 12 kr. Helårskontin-gentet 53 kr.« Referatet er underskrevet af Jens Chr. Pedersen og Alfred Nielsen. Derefter må det formodes, at foreningen stille og roligt er afgået ved døden. Det er i hvert fald ikke mu-ligt at finde nogen vedtagelse om at opløse den.

Foreningens formænd

At opremse den næsten endeløse række af personer, der har haft sæde i bestyrelsen gennem de 78 år, ville næppe tjene no-get formål. Derimod kunne det måske være på sin plads at nævne de skiftende formænd. De var fra starten i 1883:

Rebsluger N. Nielsen, kirkebyen (1883-85 og 87-88), gård-ejer L. Djernis, Brovst (1885-87) gårdejer Peder Nielsen, Søn-der Økse (1888-91), gårdejer Jens Hansen, Sønder Økse (1891-93, 96-98 og 1904-07), Jens Pedersen, Brovst Mølle-gaard (1893-94 og 1902-03), Jens P. Nielsen, Sønder Økse (1894-96, 1911-13 og 26-30), lærer Larsen, Røgild (1898-1901), skom. Larsen, Brovst (1901-02), lærer Christensen, sta-tionsskolen (1903-04), sparekassedir. Chr. Pedersen, Alders-haab (1907-10), lærer Andersen, Brovst Kirkeby (1910-11 og 17-20), Kr. Nielsen (stilling ukendt) (1911-15), bager Jacob-son (1915-17), boghdl. K. Knudsen (1920-22 og 32-36), Martin Johansen, Fredensdal (1922-23), Niels Jensen, Brovst Kirkeby (1923-25), ølbrygger Chr. Mortensen (1925-26), slagter Har. Bang, Vilsbæk (1936-45), Jens Larsen Vægter, Grønnevej (1945-51), cykelhandler Alfr. Nielsen (1951-61).

Afholdsbevægelens betydning

I og for sig er det vel forståeligt, at de generationer, der kun har kendt afholdsbevægelsen gennem dens nedgangstider, ikke har megen respekt endsig ærbødighed tilovers for den. Men i åre-ne fra 1880'erne til 1920'erne var den en bevægelse, hvis kamp og folkelige betydning kun kan sidestilles med arbejder-bevægelsen og de kirkelige bevægelser. Den formåede blot ikke som de to sidstnævnte at føre sin kamp igennem til sejr, og der-for er den alt for hurtigt gået i glemmebogen.

Brovst Afholdshjem

Oprettelse af hjemmet

Som tidligere omtalt gik afholdsforeningens bestræbelser i de første mange år ud på »at holde manden fra flasken.« Derfor var det nødvendigt at skabe alkoholfrie miljøer, hvor mennesker kunne mødes uden risiko for at »falde i«, og Brovst var langt fra det første sted, hvor der blev oprettet såkaldte afholdshjem. Således var direktør for Brovst Sparekasse, Chr. Pedersen, Aldershåab, allerede før århundredskiftet aktionær i Nørresundby Afholdshjem.

Det var da også Chr. Pedersen, der sammen med broderen Jens fra Brovst Møllegaard skænkede grunden til et afholdshjem i Brovst. Det skete allerede i 1895, da man blev klar over, at den påtænkte jernbane ville komme til at gå nord for landevejen og ikke syd for kirken som oprindeligt planlagt.

Byggeriet kom dog først i gang i 1902. Protokollen viser, at der holdtes stiftende generalforsamling i aktieselskabet den 24. marts 1903 på Halvrømmen Kro. Af de godkendte vedtægter er der grund til at fremhæve følgende:

1. Der må på afholdshjemmet under ingen omstændigheder nydes eller bydes stærke drikke.
2. Aktier koster 10 kr. pr. stk., der eventuelt kan afdrages over 10 år.
3. Manglende afdrag inddrives ad retslig vej.
4. Værten antages og afskediges af afholdsforeningens og afholdshjemmets bestyrelser i forening.

Aktionærerne var først og fremmest landmænd, håndværkere og handlende i Brovst kommune, den fjernestboende var digteren Johan Skjoldborg, der dengang var lærer i Koldmose skole.

Jernbanegade i Brovst.

På generalforsamlingen valgtes en foreløbig bestyrelse, der skulle fungere, indtil byggeriet var færdigt. Den kom til at bestå af urmager J. Jacobsen, Brovst, Jens Pedersen, Brovst Møllegaard, sognefoged Nielsen Larsen, Vilsbæk, gårdejer A. Djernis (vistnok ejer af Nymarksgaard) og skomager L.P. Larsen, Brovst.

Byggeriet

Denne bestyrelse gik straks i gang med selv at hjemkøbe materialer, medens arbejdet blev liciteret ud. Følgende tilbud blev antaget:

Kalk: Chr. Mørup, Klim, 2 kr. pr. tønde.

Tagsten: Jens Pedersen på Brovst Møllegaard, 50 øre pr. stk. i alt 470 kr.

Vinduer og døre: Snedkermester N. Kristensen, Brovst St., 706 kr.

Tømmer: Købmand Chr. Nielsen, Brovst, pris ikke anført.

Kakkelovn til salen: Købmand N. Terndrup, Brovst St., 80 kr.

Komfur: Samme, pris 35 kr.

Murerarbejde: Anton Skaarup, Bejstrup, pris 885 kr.

Tømrerarbejde: P. Berthelsen, Brovst, og Chr. Jensen, Brovst St., 385 kr.

Ejendommeligt nok er leverancen af mursten ikke omtalt, formodentlig er de leveret af Brovst teglværk - eller måske af teglværket på Nymark, der trods en meget kort levetid i hvert fald eksisterede i begyndelsen af århundredet.

Byggeriet blev påbebygndt i juni 1902, og den 24. februar det følgende år stod Brovst Afholdshjem klar til indvielse.

Kl. 4 eftermiddag holdtes generalforsamling, og derefter kom damerne til stede for at deltage i festlighederne, som indledtes kl. 6 med, at man i hjemmets restaurationslokale tømte de medbragte madkurve. Om aftenen var der fest med taler, sang og dans. Den nyansatte vært, Madsen hed han, serverede chokolade med brød for 75 øre pr. par.

På generalforsamlingen om eftermiddagen var byggeregnskabet blevet godkendt. Det udviste en samlet udgift på 8923 kr. 23 øre. Endvidere valgtes den endelige bestyrelse for afholdshjemmet, som kom til at bestå af Jens Hansen, Sønder. Økse (i flere perioder formand for afholdsforeningen), Chr. Pedersen, Aldershaab, Jørgen Poulsen, Røgild, købmand Terndrup, stationsforstander Poulsen og Jens P. Jensen, alle Brovst St.

Brovst Afholdshjem.

Fra referatet af det efterfølgende bestyrelsesmøde kan citeres følgende: »Såfremt et vandværk opføres og nedlægges, indtræder afholdshjemmet i interessentskabet mod en årlig afgift på 20 kr.« - Vandværket blev »opført og nedlagt« allerede samme år.

De første afholdsværter

Det nye afholdshjem var vel ikke nogen pragtbygning - hovedtrækkene i det er let genkendelige i det nuværende Brovst Hotel. Hjemmet bestod af den fløj, der nu vender ud langs Østergade.

Men der er ingen tvivl om, at bygningen opfyldte et stort behov for et samlingssted i stationsbyen, der netop var begyndt at få vokseværk. Ved folketællingen i 1904 boede der 255 mennesker i stationsbyen og 415 i kirkebyen, og alle var henvist til at benytte afholdshjemmet ved alle større møder og arrangementer.

Afholdsvært Madsen blev ikke gammel i gårde. Allerede den 30. marts 1903 (én måned efter indvielsen) besluttede bestyrelsen enstemmigt at opsigte ham til fratrædelse pr. 1. oktober. Årsagen kan man kun gisne om, men måske hænger den sammen med vedtægternes § 1: »Der må under ingen omstændigheder nydes eller bydes stærke drikke.« Denne bestemmelse var i øvrigt tinglyst på ejendommen og blev først ophævet mere end 50 år senere.

I sommerens løb blev stillingen opslået ledig i både Aalborg Stiftstidende og Aalborg Amtstidende. Det blev fremhævet, at »... den nye vært skal være ansvarlig for, at der ikke sker nogle ulovligheder, og han skal selv betale mulig idømte mulktter.« Blandt de indkomne ansøgninger udtoges to til nærmere over-

vejelse fra henholdsvis postbud F. Rosenlund, Nakskov, og forpagter H. Nielsen på Bratskov. Det blev førstnævnte, der blev antaget til stillingen.

Økonomiske problemer

Trods de lempelige vilkår for indbetaling af den tegnede aktiekapital kneb det åbenbart med at få pengene ind, og i marts 1905 blev det nødvendigt at skride til retslig inkasso af en del forfaldne renter og afdrag. Der var sikkert også hårdt brug for pengene, for der var konstateret svamp i gulvene i den kun to år gamle bygning. I første omgang forsøgte man at standse skaderne ved anvendelse af varmt vand, men forgæves. I oktober måtte man skride til en omlægning af gulvene.

Hvor meget afholdshjemmet egentlig blev benyttet, og hvilke indtægter man havde af det, melder protokollen intet om, bortset fra, at den nyoprettede gymnastikforening i 1905 fik tilladelse til at opsætte ribber langs salens østgavl, og at Kirkeligt Samfund (byens grundtvigske bevægelse) efter anmodning fra pastor Lange fik tilladelse til »i påkommende tilfælde at benytte salen gratis«. Men i hvert fald var bygningen allerede i 1907 blevet for lille, og på generalforsamlingen fik bestyrelsen en henstilling om at lade udarbejde planer for en udvidelse med en fløj langs Kirkevejen. Planerne blev fremlagt i 1908, og det følgende år blev de sat i værk. I samme forbindelse fik Niels Roed overdraget at nedlægge kantsten og rendesten langs Østergade og Kirkevejen ud for hjemmets grund for en pris af én kr. pr. løbende alen.

Arbejdet med opførelsen af tilbygningen blev overdraget tømrer Søren Chr. Andersen i totalentreprise formedelst 10.075 kr. Desuden skulle han belægge hele staldbygningen med »patentpap« formedelst 30 kr.

Ny vært, nye tider

I mellemtiden havde Rosenlund opsagt sin stilling som afholdsvært, og stillingen var fra 1. januar 1908 overtaget af A. Larsen, den samme A. Larsen, som senere blev ejer af Bomgården og var sognerådsformand i Brovst fra 1921 til 1946.

Han stammede fra gården »Krattrupgaard« ved Sæby, men havde fået lyst til at forsøge sig i hotelbranchen. Han var ikke egentlig ansat i stillingen, som de to foregående havde været, men havde forpagtet afholdshjemmet. Hvor meget Larsen betalte i forpagtningsafgift den første tid, er ikke omtalt, men da tilbygningen stod færdig, blev der indgået en ny kontrakt:

Larsen skulle indtil 1915 betale 1000 kr. årligt og derefter 1100 kr. indtil kontraktens udløb den 31. januar 1917.

Afholdsværten skulle selv afholde alle udgifter til vedligeholdelse af bygninger osv., idet forpagtningsafgiften kun lige dækkede udgifter til renter og afdrag på lån.

Dog var det aktieselskabets kasse, der afholdt udgiften til installation af elektricitet, da Hulthin Rasmussen oprettede byens første elværk i 1913. Det var også Rasmussen, der stod for arbejdet med installationen, der i alt beløb sig til 550 kr.

Øjensynlig er samarbejdet mellem bestyrelsen og værten gået fuldkommen gnidningsløst, for i årene 1910-13 er kun omtalt ét møde, hvor bestyrelsen godkendte regnskaberne for de tre år. Det næste bestyrelsesmøde blev afholdt i 1917, hvor bestyrelsen underskrev de fem foregående års regnskaber. De samme fem regnskaber blev godkendt på aktieselskabets sidste generalforsamling, som blev holdt den 24. juli 1917. Her vedtoges det at sælge afholdshjemmet for den bedst opnåelige pris. Det blev A. Larsen, der overtog det mod en kontant udbetaling på 16.000 kr. og overtagelse af restgælden på 9.200 kr. De 16.000 kr. må være blevet udbetalt til aktionærerne mod tilbagelevering af aktierne. I hvert fald ligger der i lokalhistorisk arkiv en større samling aktier, alle noteret på navn.

Før denne handel fandt sted, var A. Larsen forlængst begyndt at handle med ejendomme. Således købte han 1916 gården Kokkedal, som han 1918 solgte til prins Erik, fætter til kong Christian den Tiende. Samme år solgte han afholdshjemmet, der fortsatte som afholdshotel, indtil Chr. Magnusen efter kommuneafstemning fik tilladelse til salg af stærke drikke.

Efterskrift

Når denne beretning har kunnet skrives, skyldes det ikke mindst Kirsten Brogaard, som i mange år var ekspeditrice i Brovst Boghandel hos boghandler K. Knudsen, der i flere perioder var formand for afholdsforeningen. Kirsten Brogaard blev indvalgt i bestyrelsen i 1954 og var foreningens sekretær, indtil den blev nedlagt i 1961.

Kirsten Brogaard sørgede for, at samtlige arkivalier blev afleveret til lokalhistorisk arkiv, hvor de i dag udgør en væsentlig del af det kildemateriale, der findes om foreningslivet i Brovst gennem tiderne.

Fjerritslev-Frederikshavn Jernbane 1897-1969

I marts 1997 ville jernbanen fra Nørresundby til Fjerritslev være fyldt 100 år. Desværre nåede denne vigtige trafikåre tværs over det nordenfjordske område kun at blive 72 år. Den blev ofret til fordel for - ja, for hvad egentlig? Den betjente sit område med hæder, men i de sidste år med et betydeligt driftsunderskud. Det er muligt, vi i dag er bedre tjent med rutebilerne mellem Aalborg og Thisted til besøgelse af persontrafikken og den omfattende varetransport i store lastbiler.

Her følger en delvis gengivelse af jubilæumsskriftet: Frederikshavn-Fjerritslev Jernbane 1899-1949 (Aalborg 1949) og Niels Jensen: Nordjyske jernbaner (København 1976).

Et øde land

År 1897, den 19. marts, åbnedes banestrækningen fra Nørresundby til Fjerritslev for drift. Hermed var den projekterede bane Fjerritslev-Nørresundby-Frederikshavn delvis åbnet. Den resterende strækning Nørresundby-Sæby-Frederikshavn blev først åbnet for drift den 18. juli 1899. Den ny banestrækning blev modtaget med stor begejstring af publikum, som herved så en længe næret drøm opfyldt. I åbningshøjtideligheden deltog ministre, amtmænd, borgmestre og mange kendte mænd fra by og land. Et hidtil øde og trafikforsømt hjørne af landet lå åbent til at påbegynde en rivende udvikling, hvis betydning nutidens mennesker, der er forvænt med trafikale goder, kun vanskeligt fatter.

Det kan derfor være nyttigt at se på forudsætningerne, der førte til arbejdet for at få denne banestrækning anlagt.

I umindelige tider havde man kun kendt dårlige veje, og så sent som fem år før banens åbning klagede en indsender til et Aalborgblad over den slette tilstand, som vejen op til Han Herred befandt sig i, om end det havde hjulpet, at der var lagt lyng over de værste huller. Kun en lille menneskealder før oplevede man, at mennesker kunne drukne på landevejen, når de til hest færdedes i Østvendssyssel på de veje, der fra Nørresundby over Hammer Bakker førte til Sæby. Det skete, at vejene oversvømmedes, og broerne blev revet bort, således at de blev direkte livsfarlige. På de længere strækninger, f.eks. fra Nørresundby til

Fjerritslev Station i 1960'erne med skinnebus og motortog.

Fjerritslev og Thisted, besørgetes post og passagerer i postdiligencen. Endnu mindes Post-Søren, der kørte diligencen over Øster Svenstrup til Fjerritslev og videre til Thisted. Der kunne være fire mennesker i hans vogn, og prisen var 60 øre pr. mil. Der måtte flittigt skiftes heste og bedes i de talrige landevejskroer. Det var disse tilstande, der afløstes med hurtig og moderne befordring den dag, den 19. marts, da Fjerritslevbanen, den første privatbane i Aalborg amt, åbnede.

Banernes historie i Danmark begyndte i 1848, da den første banestrækning åbnedes mellem København og Roskilde. Ca. 20 år senere nåede den jyske længdebane frem til Aalborg, men allerede på dette tidspunkt rasede banefebren over det ganske land. Staten interesserede sig imidlertid mest for hovedlinierne og overlod snart de mere lokalprægede baner til private selskaber. Den første privatbane, som åbnede, var for øvrigt nordjysk, nemlig Skagensbanen. Samme år, som det første tog brusede ind på den ny banegård i Aalborg, var fremsynede mænd i Han Herred og Østvendssyssel samt i de pågældende egne købstæder i fuld gang med at arbejde for en bane gennem det før beskrevne øde land.

Når man i Han Herred tidligt arbejdede med den ubetydelige flække Fjerritslev som foreløbig endestation, skyldes det, at

Banens fader, skaberen af den store jernbanelov 1894, amtmand N.R. Rump, Hjørring.

man ikke ville lade banen gå sydligere, da man her havde fjorden som transportvej. Egnens herredsby, Kjettrup, som havde både herredsfoged, sagfører, apotek og sparekasse, måtte derfor se opkomlingen vokse sig over hovedet. De gamle byer holdt heller ikke rigtig af tanken om et moderne uhyre som et tog til at forstyrre freden, derfor fik de mindste og mest ubetydelige steder deres chance. Til at begynde med var banediskussionen ret spredt. I Sæby havde man planer om at bygge en bane, der forbandt Sæby med Frederikshavn, men på et møde i juli 1874 vandt en af banesagens mest energiske forkæmpere, godsejer Scavenius, Voergaard, tilslutning til sin kongstanke om en bane, som ikke blot skulle gå fra Frederikshavn til Sæby, men videre gennem Østvendssyssel til Nørresundby.

Samme år blev der i Aalborg indkaldt til et møde på hotel »Phønix«, hvor man valgte den første banekomiteé til at arbejde for planerne om en bane fra Nørresundby mod vest op til Vester Han Herred. Den ivrigste forkæmper for disse planer var forligsmægler L. Jensen, Lunde. Planen var at bygge en bane, som skulle slå en krølle op gennem Hvetbo Herred med station i Brogård ved Kås og derfra over Halvrimmen *syd* om Brovst over Torslev og Attrup og i bølgelinier til Fjerritslev, eventuelt videre til Hannæs.

En linie, som blev afstukket af den kommitterede, ingeniør Buchwald, blev imidlertid pure kasseret af statsbanernes jyske generaldirektør, etatsråd Holst, Århus, som fandt en sådan bane ganske absurd.

Dermed var tanken officielt slået ned i første omgang. Men fire år senere rejste Jensen, Lunde, den på ny i Han Herredernes landboforening. Der valgtes en ny komité, som fik statsbaneingeniør Tegner til at afstikke en ny, noget afvigende linie, men stadig med det lille sving om ad Jetsmark. Denne gang var generaldirektøren mere velvilligt stemt.

Gnisten havde fænget og ulmede stadig i befolkningen. I Thisted amtsråd bevilgede man, året efter den omtalte banekomiteé var nedsat i Fjerritslev, et større tilskud til Thybanen, og da man i forvejen havde spenderbukserne på, gav man tillige tilsagn om 52.000 kr. til en bane fra Thisted til amtsskellet i Vester Han Herred. Men det var banen til Thisted, man var interesseret i. Man var knap så interesseret i en bane fra Nørresundby, som kun gik få kilometer ind i amtet.

Arbejdet for banerne led en del ved de provisoriske finanslove fra 1885 og de nærmest følgende år. Rigsdagsmændene var betænkelige ved at yde større bevillinger under disse forhold,

Banens første tekniske chef, driftsbestyrer, ingeniør H.E.A. Rump, Aalborg, søn af amtmand Rump.

og banesagen, som ellers var kommet i god gænge, gik i stå, medens utålmodigheden hos befolkningen voksede. I 1887 kom der imidlertid liv i planerne igen. På et møde i Flauen-skjold valgtes en banekomité bestående af amtmand Rump, Hjørring, der som landstingsmand og regeringens ordfører i banesager var godt inde i spørgsmålene og en af F.F.-Banens ivrigste forkæmpere. Det var naturligt, at han som kgl. embedsmand valgtes til formand, medens banegeneralen, godsejer Scavenius, som med hård hånd havde holdt sammen på sine tropper, blev næstformand. – Komiteen kom i øvrigt til at bestå af godsejer Ahlman, Langholt, proprietær A.G. Lassen, Hørbylund, og amtsrådsmedlem R.T. Bruun, Boelsgaard. Få dage efter sluttede denne komité, valgt af de sognedelegerede, repræsentanter for amterne og købstæderne sig sammen med den tilsvarende komité for Fjerritslevbanen, således at arbejdet nu for alvor samledes om bygning af en stor bane på den 16½ mil lange strækning Fjerritslev-Nørresundby-Sæby-Frederikshavn. Dog havde man allerførst den tanke at lade banerne mødes i Hvorup, men Sundby-Hvorup Kommune, som få år tidligere havde fået statsbane gennem kommunen, fandt, at dette måtte være tilstrækkeligt og sagde nej til at yde tilskud. Efterhånden begyndte det hele nu at tage form. Fremtrædende mænd fra begge egne, vestfra mænd som kammerherre Skeel, Birkelse, Jensen, Lunde, landstingsmand Jørgen Berthelsen, amtmænd og borgmestre gik ind for planen.

I 1888 fremsatte den nordjyske rigsdagsmand Villads Holm forslag om banen på rigsdagen, men forslaget faldt. Tiden var endnu ikke moden. Egnen var fattig, det viste sig vanskeligt at få de nødvendige penge skrabet sammen. Mange, ikke mindst i København, havde vanskeligt ved at forstå, hvad man skulle med en bane i disse øde egne. Da man således talte om at forlænge banen til Hannæs, bemærkedes hånligt, at deroppe jo kun fandtes vand og sand, og de nordjyske rigsdagsmænd, som gang på gang forgæves fremsatte nyt forslag om banen, talte med rette bitre ord om københavneriet, som også dengang kunne give sig udslag.

Baneplanerne tager fast form

1890 blev et afgørende år for banen. Da nedsattes den store jernbanekomité, som kom til at føre baneplanerne frelst igennem. Arbejdsudvalget kom til at bestå af proprietærene Bruun og Lassen, amtmand Rump, godsejer Scavenius, kammerherre Skeel, Birkelse, og borgmester Simony, Aalborg, der ved sit til-

sagn om et betydeligt tilskud fik banen trukket over fjorden. Medens man på dette tidspunkt havde fastholdt den østlige linieføring, havde amtmand Rump, Hjørring, med et rask snup-tag bortamputeret krøllen på Fjerritslevbanen op til Hvetbo herred, hvilket vakte betydelige røre i disse egne. Der holdtes en række protestmøder, hvor herredsfoged Bjerre førte an, og hvor man henviste til Hvetbo Herreds dårlige kommunikationsforbindelser. Navnlig rettedes forbitrelsen mod amtmand Rump, som man følte sig snigløbet af. Men det blev hans linie, der sejrede. Hans modstandere søgte at vinde gehør for et tilbud fra et tysk konsortium, der lovede guld og grønne skove. »Hvad er det for idioter, der ikke forstår, at man bør antage dette tilbud,« spurgte Jensen, Lunde, i bladene. Scavenius svarede på sin drastiske måde: »Her er idioterne,« hvorpå fulgte navne på banekomiteen.

I Thisted så man med ængstelse på planerne om en bane fra Nørresundby til Fjerritslev og kaldte den Aalborgs rovbane. Rigsdagsmænd fra Thisted amt modarbejdede planerne og vandt gehør i rigsdagen.

Medens det hidtil havde været linieføringen, som havde voldt mest besvær, var det nu efterhånden tegningen af kapital, der gav hovedpine. I januar 1890 manglede man dog kun en fjerdedel af kapitalen, men en lovændring med forbud mod tegning af præferenceaktier øgede kommunernes og amternes byrder, og de følgende fire år drøftede man så at sige i alle byråds-, sogneråds- og amtsrådsmøder kapitaltegningen. Der var både tilhængere og modstandere. I Sæby erklærede borgmesteren således, at han ikke ville gå med til at bevilge en øre, da den planlagte bane ville blive Sæbys ruin.

Endelig nåede man frem til 1894, hvor landstingsmand, amtmand Rump som ordfører for regeringen fremsatte sit store privatbane-lov kompleks, som omfattede 29 privatbaner i Jylland og på Sjælland. Øverst på den jyske liste stod amtmandens kælebarn, F.F.-Banen. Derefter fulgte Thisted-Fjerritslevbanen og de to søndenfjordske baner Aalborg-Hadsund og Aars-Nibe-Svenstrup. De 29 baner ville koste ca. 32 millioner kroner, hvoraf staten skulle betale halvdelen. Pengene skulle skaffes ved et statslån, hvilket navnlig fra oppositionspartiernes side vakte nogen betænkelighed. Den 30. april og 1. maj samme år vedtoges forslagene i henholdsvis lands- og folketing med overvældende stemmetal, og den 26. maj indgav amtmand Rump på banekomiteens vegne andragende om koncession. Den 14. september forelå koncessionen, og man kunne tage fat på arbejdet.

*Brovst Station set fra Bratskov.
Ca. 1910.*

Banen bygges

Som anlægsingeniør ansattes ingeniør Rump, en søn af amtmanden. Der kom yderligere stigninger i overslaget, som der skulle skaffes dækning for. I alt nåede anlægskapitalen, inden banen stod færdigbygget, op i 5.075.000 kr., hvilket jo var noget mere end de $3\frac{1}{3}$ mill., man havde regnet med, da bane-komiteen af 1890 blev nedsat.

De mænd, som nu stod over for den mægtige opgave, og som repræsenterede bevillingshaverne, til man ved banens færdigbyggelse kunne overdrage den til det egentlige selskab, var amtmand Rump, godsejer Scavenius, borgmester Simony, kammerherre Skeel samt proprietærene Bruun og Lassen.

Der nedsattes en ekspropriationskommission, og i sommeren 1895 tog man fat på eksproprieringen af de nødvendige arealer. Det skete under ledelse af kgl. kommissarius, kammerherre Skrike, der også var stiftamtmand i Viborg. Hovedentreprenør var godsejer, ingeniør Winkel, Dybvadgaard.

Efter amtmand Rump i 1896 flyttede til København for at overtage posten som justitsminister efter Nelleman, var gods-ejer Scavenius den ledende kraft i arbejdet. Ustandselig var han på tærerne for at tegne aktier. Når man havde eksproprieret et stykke jord, pressede han på for at få ejeren til at tage baneaktier for pengene. I mange tilfælde lykkedes det også, men der blev stillet mange betingelser. Af breve, som nu befinder sig i landsarkivet, fremgår, at man som betingelse ønskede banen

»vesten om stuehuset« og »østen om den nordre ager«. I Fjerritslev tegnede man med et snuptag for 10.000 kr. aktier blandt nybyggerne, da det kneb.

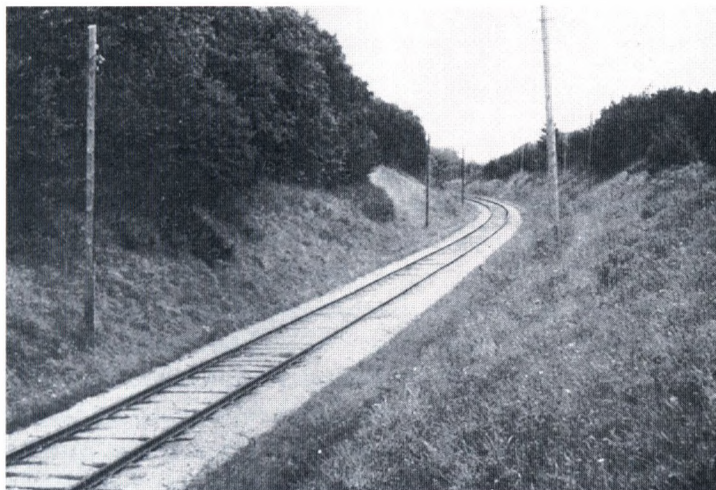
Det betydelige jordarbejde kom først i gang på Fjerritslevbanen, og året efter på Sæbybanen, hvor man foruden firmaet Glud, Verner og Winkel som entreprenør havde Roulund og Gunnersen.

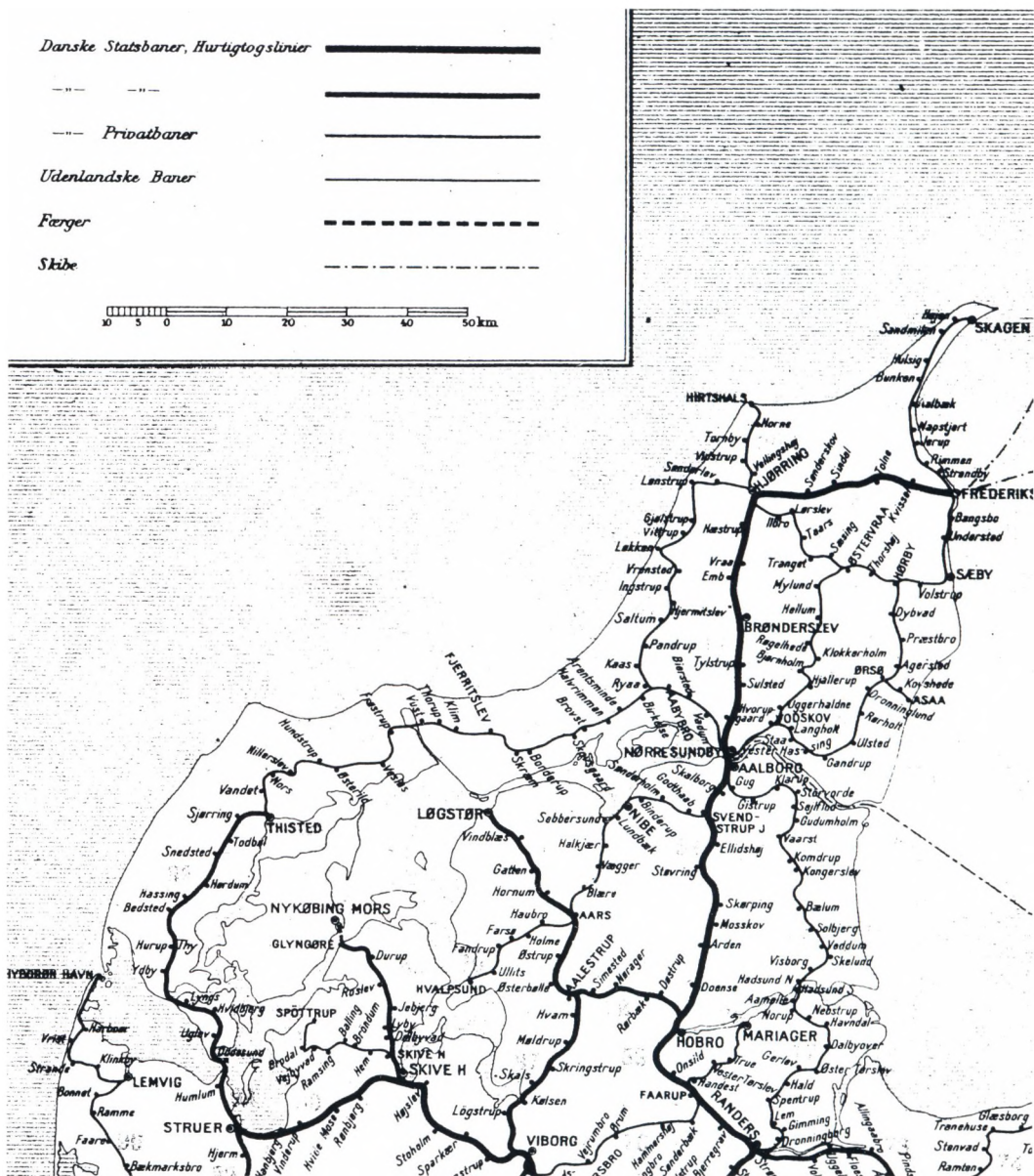
Dønningerne i sognene begyndte nu også at lægge sig, selv om man til det sidste kæmpede om stationernes beliggenhed. Inden for kommunerne var der også rivalisering. At få en station var mest eftertragtet. Mellem Brovst og Skovsgård herskede således kamp om at få den vigtigste station. I Dronninglund kæmpede man også om stationernes beliggenhed. Mellem Præstbro og Agersted i Voer kommune kæmpede man om, hvem der skulle have stationen, idet Agersted kun var udset til et trinbræt; det endte dog med, at begge fik station. Gandrupboerne og Ø. Hassingboerne kivedes om stationen. Til det sidste blev der slidt på koncessionshaverne, således måtte kammerherre Skeel lægge et betydeligt beløb på bordet, da man oppe i Thisted amt blev mere og mere tilbageholdende. Intet under, at man åndede lettet op, da man endelig i 1897 kunne andrage indenrigsministeriet om at overdrage koncessionen til et aktieselskab bestående af de interesserede parter.

Banen indvies

Endelig var dagen der. Den 19. marts 1897 kunne den først del af den 16½ mil lange banestrækning fra Fjerritslev til Frede-

Banelinien syd for Tingskoven.

rikshavn indvies. Samtidig var man i fuld gang med det sidste stykke, og på den anden side af fjorden arbejdedes der med Aars-Nibe-Svenstrupbanen. Det var oprindeligt tanken, at både Fjerritslev- og Sæbybanen skulle have endestation på Nørresundby havnestation, men som forholdene havde udviklet sig, blev man ret hurtigt klar over, at et samarbejde med de søndenfjordske baner var nødvendigt, bl.a. hensyn til fælles lokom-

otivdepot, fælles værksteder og godsstation, som alt sammen på dette tidspunkt allerede var under planlægning og fuldendtes i årene 1899-1904. Både Fjerritslev- og Sæbybanen fik derfor endestation i Aalborg. Det førte til en årelang forhandling med Nørresundby, der længst muligt fastholdt den oprindelige plan.

Inden selve indvielsesdagen havde banen allerede været i drift længe. Der var daglige prøveture i begge retninger, hvor man tog gratis passagerer med. Til tider var der ligefrem trængsel på stationerne af passagerer, og der foregik tillige en livlig godsbefordring samt transport af dyr ind til Aalborg og Nørresundby.

De splinterny vogne vakte stor begejstring. Ombytningen af de hidtil brugte transportmidler med toget var en revolutionerende forbedring.

Den nye tid for egnen var indvarslet. Men som med alt nyt og moderne måtte også her noget af det gamle og hyggelige falde. I et brev til kammerherre Skeel til Birkelse sukker landstingsmand Jørgen Berthelsen over, at banen skærer gennem Ulveskoven, hvor han så ofte havde været på rævejagt med kammerherren. Nu bortjager toget rævene, og vi kommer nok næppe på rævejagt der mere. Men samtidig tegnede Jørgen Berthelsen sig dog for 2.000 kr. baneaktier.

Der var regnvej på åbningsdagen, da 100 personer kl. 9 om formiddagen gik op i festtoget i Aalborg for at køre den første officielle tur til Fjerritslev. Blandt deltagerne var alle, som i de forløbne år havde arbejdet på banen med justitsminister Rump i spidsen. Turen blev et triumftog. Overalt på stationerne stod glade og forventningsfulde mennesker. Der blev holdt taler, råbt hurra og sunget fædrelandssange. På forhånd var fra banelederen udgået den parole, at der skulle spares, hvorfor man ikke skulle pynte stationerne. De fleste steder havde man dog gjort det alligevel. Skovsgård station var overdådigt pyntet, medens Brovst lå hen som på en hverdag. Skovsgård havde her spillet konkurrenten et puds, som sent blev glemt. I forvejen havde man konfereret om, hvad man skulle gøre, så harmen i Brovst var forståelig.

I Fjerritslev, der var smykket med flag og grønt, blev der spist frokost, men på grund af regnen returnerede man en time før bestemmelsen, således at det første tog, som officielt kørte, nåede frem en time før køreplanen.

Om aftenen festede man både i Fjerritslev og i Aalborg. Man holdt lange taler for banen og dens pionerer. Det har for-

mentlig kedet den gæve godsejer på Voergaard, som ved midt-dagen i Aalborg sad mellem stiftamtmand og minister, ikke så lidt, for da han omsider hævede bordet, brugte han vendingen: »Efter alle disse intetsigende og ganske overflødige taler osv.«. Det var ikke smukke festtaler, men arbejde, der huede den gamle baneforkæmper mest.

Dagen efter begyndte hverdagen. Folk var ivrige efter at benytte den nye forbindelse, som man efter så mange års utål-

Køreplan

Fra Fjerritslev	5,35	9,35	4,15
i Skovsgaard	6,15	10,21	4,52
i Nabybro	7,15	11,28	5,45
i Aalborg	8,15	12,36	6,45
Fra Aalborg	6,10	10,05	4,40
i Nabybro	7,15	11,20	5,45
i Skovsgaard	8,00	12,30	6,40
i Fjerritslev	8,38	1,15	7,15

modig venten endelig havde fået. Her er den først køreplan, som nutidens togpassagerer nok ville rynke ikke så lidt på panden af:

Man lægger mærke til, at der kun var opgivet fire stationer, og at Skovsgård dengang rangerede over Brovst.

Den ny bane blev ledet af driftsbestyrer Rump og en bestyrelse bestående af borgmester Simony, kammerherre Skeel og proprietær Bruun, hvoraf Simony valgtes til formand. De skulde fungere, til det nye baneaktieselskab var dannet.

Den 18. juli 1899, to år senere, åbnedes Sæbybanen, således at F.F.-Banen nu endelig kunne siges at være færdig. I modsætning til åbningen af Fjerritslevbanen havde man fint sommervej. Pontonbroen, ved hvilken den interimistiske havnestation lå, var smukt pyntet, og man kørte i triumf op gennem Østvendssyssel. I Sæby bød borgmesteren, som nu var glad nok for den ny bane, velkommen. Der blev indtaget en forfriskning på kurhotellet, hvor festtoget standsede. Videre gik det til Frede-

Fjerritslevbanens
togtider
 *
Gyldig
 fra
29. september 1968
 til **31. maj 1969**

Rejs hurtigt og billigt
Køb en abonnementsbillet!
 Den kan benyttes til 12 enkeltrejser og
 koster kun 7 gange enkeltbilletsprisen

AKSEL SCHILIN - AALBORG

rikshavn, hvor man ikke havde forberedt nogen festlighed, men hvor byens honoratiories naturligtvis var mødt op.

Om aftenen var der festmiddag på kompagnihuset i Aalborg, hvor der blev talt af kammerherre Skrike, borgmester Bornemann, som havde afløst Simony, der var flyttet til Fyn, samt Scavenius, som denne dag kunne fejre sit 25-års jubilæum som forkæmper for banen ved det første banemøde i Sæby.

Nu var hele banestrækningen åbnet, og banen kunne overdrages til aktieselskabet, og man tog fat på valg af direktion og repræsentantskab.

Det første repræsentantskab kom til at bestå af følgende:

Bankdirektør *Emil Dyhr*, Aalborg.

Bankdirektør *Erh. Petersen*, Nørresundby.

Proprietær *Høst*, Vadsholt.

Godsejer *Scavenius*, Voergaard.

Folketingsmand *Kr. Jensen*, Try.

Godsejer *Ahlman*, Langholt.

Gårdejer *K.G. Sørensen*, Stagsted Østergaard.

Proprietær *Bruun*, Boelsgaard.

Borgmester *Bornemann*, Aalborg.

der fra august samme år blev valgt til medlem af direktionen.

Amtsforvalter *Weidemann*, Aalborg.

Amtmand *Wedell-Wedelsborg*, Hjørring.

Direktionen kom til at bestå af:

Borgmester *F. Bornemann*, Aalborg (formand).

Proprietær *Lassen*, Hørbylund.

Godsejer, ingeniør *Winkel*, Dybvad.

Proprietær *Hasselbach*, Skovsgaard.

Det var altså disse mænd, som nu skulle føre banen frem.

Rolige arbejdsår

De følgende 25 år karakteriseredes gennem en række rolige arbejdsår, hvor banens betydning stød fæstnede sig i befolkningens bevidsthed. Der var stadig stigende trafik og et passende overskud, selv om meningen med banen fra begyndelsen mere havde været at ophjælpe egnen, hvilket også i høj grad lykkedes. En vis sparsommelighed blev lagt for dagen, hvilket dog i enkelte tilfælde kom til at betyde øgede byrder for fremtiden.

I 1904 havde man tilendebragt arbejdet med det fælles værksted, hovedkontor samt gods- og lokomotivstation i Aalborg. Udgifterne havde udgjort 1.037.000 kr., der fordeltes mellem de tre baner i forholdet 2, 1 og 1.

Der oprettedes en centraldirektion, som skulle lede fællesskabet, medens banerne hver for sig fortsat opretholdt sin egen direktion.

Banens første driftsbestyrer var ingeniør, cand. polyt. H.E.A. Rump, som allerede fra 1894 havde været ansat som banens tilsynsførende ingeniør ved anlæget. Han blev, efter at de søndenfjordske baner var åbnet, også driftsbestyrer for disse baner. Det har utvivlsomt været et uhyre vanskeligt hverv i disse banernes første år. Placeringen og projekteringen af de store værksteder og remise samt rangerbanegård i Aalborg kunne jo nok give anledning til hovedbrud. Et fejlgreb kunne blive skæbnesvangert. Det kunne synes noget upraktisk at etablere en godsbanegård for privatbanerne lige ved siden af statsbanernes i stedet for at bygge dem sammen. Personbanegården blev derimod fælles med statsbanernes. Men i det store og hele må indrømmes, at disse vigtige anlæg i Aalborg blev opført med et vist storsyn, således at det selv med det mægtige opsving, trafikken senere antog, ikke blev nødvendigt i nævneværdigt omfang at foretage udvidelser og ombygninger.

Driftsbestyrer Rump tog i 1904, da disse anlæg var fuldført, sin afsked.

Hans efterfølger som driftsbestyrer blev ingeniør, cand. polyt. C.A. Rammeskov, under hvis dygtige ledelse banen gennemgik en rivende udvikling. I 1924, da F.F.-Banen havde eksisteret i 25 år, holdt man en jubilæumsfest, hvor man kunne fastslå den betydning, F.F.-Banen havde haft for egnens opblomstring. I 1900 havde man været oppe på 350.000 rejsende. Dette tal var fordoblet 25 år efter. Godstrafikken var steget fra 66.000 tons til 268.000. Man var gået frem fra de tre daglige tog i hver retning til seks.

Af stor betydning for banen var der i 1913 åbnet en bane fra Aabybro over Løkken til Hjørring og fra Hørby over Østervrå til Hjørring.

I 1914 havde banen fået en lillebror, Asaabanen, som dog de første år var et udpræget smertensbarn.

Intet under, at formanden for det daværende repræsentantskab, folketingsmand Carl Sørensen, og formanden for banens direktion, borgmester Bornemann, Aalborg, kunne udtale rosende ord til alle sider. Kun én gang i de 27 år, siden banens første strækning blev åbnet, havde man måttet møde med underskud, og det var i et af de vanskelige krigsår, hvor kulprisen steg fra 17 til 200 kr. pr. ton.

Men foruden det relativt gode overskud havde man af drif-

ten kunnet tage godt 3 mill. kr. til nyt materiel. Til skinnefornyelse havde man alene anvendt 600.000 kr. Man havde anskaffet 12 nye lokomotiver og 200 nye godsvogne. Til forskellige formål havde man i de 27 år kunnet udtage 4 mill. kr. af driften.

Hård tid i anmarch

Men allerede på dette tidspunkt var hårde tider i anmarch. Den opdukkende konkurrence fra bilerne gjorde en delvis omlægning af driften nødvendig, men det var svært for mændene, som var opvokset under de rolige konkurrenceløse forhold, at tage den fulde konsekvens heraf. Hertil kom, at materiellet nu efter 25 års brug for alvor begyndte at trænge til fornyelse. Så sent som i 1918-19 kunne man endnu møde med et overskud på 164.000 kr., efter at have overstået krigens vanskelige år, men i 1932 var banens samlede årlige indtægt svundet ind til 1,3 mill. kr. og driftsunderskudet nærmede sig 300.000 kr. Fra kommunerne løftede sig stærkere og stærkere krav om at komme bort fra disse underskud. Som en udvej greb man til at kræve, at personalet skulle deltage i dækningen ud fra den betragtning, at man derved kunne få også det menige mandskab interesseret i en rentabel drift. Disse forventninger opfyldtes ikke. Selv om enhver gjorde sin pligt til det yderste, var det ikke her, fejlen lå. Man indførte tillige en hårdhændet sparepolitik, der nedsatte det faste personales antal meget betydeligt.

Underskudet var dog ikke noget specielt for F.F.-Banen. Over hele landet var det galt.

Staten stillede sig til rådighed med nogle såkaldte moderniseringslån, hvoraf halvdelen var rente- og afdragsfri, og på hvilke kommunerne skulle garantere for resten. Men på en eller anden måde fik F.F.-Banen ikke megen fornøjelse af denne ordning. Man fik 80.000 kr., som anvendtes til en mindre skinneudveksling på Sæbybanen, og de 80.000 kr. gik ind som øget aktiekapital.

I 1932 tog driftsbestyrer Rammeskov sin afsked, og som hans efterfølger valgte bestyrelsen civilingeniør K.M. Kjær. Regnskabschef Bye-Jørgensen var i et kort mellemrum konstitueret som driftsbestyrer.

Ved mange baner var motordriften nu ved at vinde frem. Et stort fremstød var det da også, da banen i 1934-35 købte to store diesellokomotiver. Anskaffelsesprisen var ca. 325.000 kr.

Endvidere blev der anskaffet to benzinmotorvogne og en personvogn. En del personvogne blev moderniseret, således at

der i tidsrummet 1935-40 til nyanskaffelser og modernisering af banens egne midler blev anvendt ca. en mill. kr.

Som yderligere led i motoriseringen blev der få måneder inden, krigen brød ud, leveret en skinnebus - 30 pers. Et par år senere blev der yderligere anskaffet to skinnebusser - 37 pers.

Alle motorkøretøjer med undtagelse af diesellokomotiver blev under krigen forsynet med trægasgenerator.

I 1928 var der sket en væsentlig ændring i administrationen, idet banen fra at have sin egen direktion gik over til fællesdirektion med de søndenfjordske baner med bankdirektør Dickson, Sæby, som formand. Denne efterfulgtes af borgmester Jørgensen, Aalborg, fra oktober 1929 - juli 1930. Fra 1930 - april 1937 beklædte viceborgmester Willumsen, Aalborg, formandsposten, hvorefter viceborgmester Marius Andersen, Aalborg, var formand fra 1937 - april 1946, og således var formand under hele krigen. Hans efterfølger som formand blev overretssagfører Rendbeck, Aalborg.

Den store verdenskrig og banen

Verdenskrigen 1939-45 og ganske særlig den tyske besættelse af Danmark skabte mange vanskeligheder for banen, men gjorde det på ny klart for befolkningen, hvad en bane betyder for sin egn, og hvilken frygtelig situation man havde stået i, hvis man havde lyttet til de røster, som i 30'erne krævede de under-skudsgivende baner nedlagt.

Noget af det første, der skete, var, at der lukkedes af for benzin. Man klarede motordriften på banen ved hurtigt at få installeret generatorgas, så man kunne klare sig med indenlandsk brændsel. På samme måde blev ganske vist også et stort antal private lastbiler holdt i drift, medens personbilerne måtte klodses op. Et stort antal private lastbiler blev engageret i kørsel for besættelsesmagten eller dens entreprenører, hvilket betød, at mere og mere af transporten af de vigtigste forsynin-ger til befolkningen måtte overlades til banen. På banerne fungerede endnu materiel, som havde været med alle 50 år. Slid-tagen på banemateriel er ikke så stærk som på biler, der hurtigt kom til at lide under dækmangel og under mangel på reserve-materiel til udslidte motordele. Også på dette område var banen bedre i stand til at klare sig og være selvforsynende takket være sin større holdbarhed og sin fortrinlige værksteds-organisation.

De øgede transporter såvel af gods som af passagerer bevir-kede, at banen på ny blev overskudsgivende. Det sidste egent-

Under besættelsen væltede toget ved et sammenstød med en tysk kolonne ved baneoverskæringen mellem Broust og Øster Svenstrup.

lige krigsår nåede man således op på et overskud på over en halv million kroner. Muligheden for at få foretaget de nødvendige fornyelser og reparationer lå imidlertid stille, hvilket også indvirkede på driftsresultatet.

Mod krigens slutning blev der fra statens side indført betydelige reduktioner af trafikken. Vanskelighederne holdt sig adskillige måneder efter befrielsen, bl.a. var al søndagskørsel sommeren igennem indstillet, hvilket passagermæssigt betød ikke så lidt for en bane, der i så høj grad var indstillet på at besørge søndags-passagerer til skov og strand. Trods det dalede personbefordringen i 1945-46 kun 5,63 pct., og indtægten af personbefordringen med 12,62 pct., medens antallet af gods og kreaturer faldt med 50,48 pct. Det samlede resultat blev et mindre underskud.

Medens man under krigen 1914-18 udelukkende var henvist til damplokomotiverne, var man under krigen 1940-45 betydeligt bedre stillet. Anskaffelse af diesellokomotiver blev i 1935 mødt med en del skepsis. Disse skeptikere rystede yderligere på hovedet, da krigen brød ud. Nu kunne banen lige så godt lukke, mente de, men det gik jo helt anderledes, det var fremdeles muligt at opdrive solarolie; de mindre motorkøretøjer blev forsynet med gasgenerator, og banen kunne under hele krigen opretholde en nogenlunde tilfredsstillende køreplan.

Fjerritslev-strækningen fik næsten strategisk betydning i den tyske krigsførelse i Nordeuropa. Banen anvendtes til tyske militærtransporter som reserve for den østjyske længdebane, og

Aalborg Lufthavn udbyggedes af det tyske luftvåben som et vigtigt støttepunkt for tyske luftoperationer over Nordsøen og Skagerak og i forbindelsen med Norge. Den militære tyske bygningstjeneste, Organisation Todt, anlagde bl.a. et større sporanlæg på flyvepladsen. Det havde forbindelse med tyskerne storeuropæiske jernbanenet, der var grundstammen i det tyske transportsystem - via FFJ.

De tyske befæstningsarbejder ved den jyske vestkyst belastede også FFJ, ligesom en række Aalborg-industriers omstilling til tørvefyring tilførte Aalborg Privatbaner betydelige godsmængder.

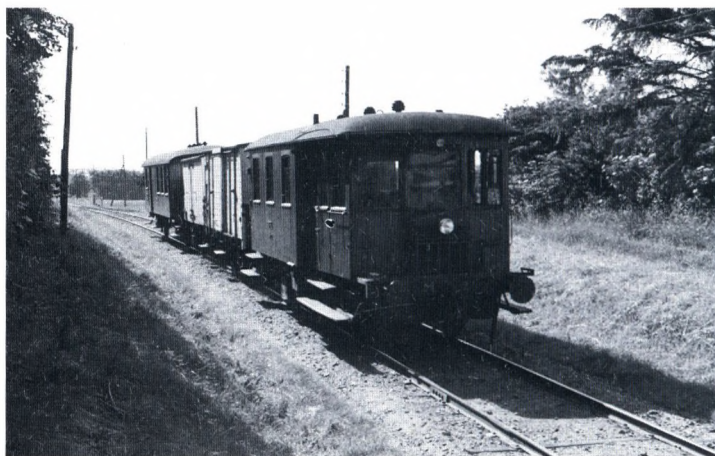
Banerne forsøgte at bøde mest muligt på den vanskelige situation under krigen. Nord for Limfjorden udnyttede både DSB og FFJ således naturgasforekomsterne omkring Frederikshavn. Et af FFJ's Frichs diesellokomotiver blev ombygget til at køre på naturgas. Men det gav anledning til en række vanskeligheder. Undertiden kneb det med at skaffe nok gas, og lokomotivets trækraft reduceredes betydeligt - men togvægten øgedes til gengæld.

Efter 2. verdenskrig stod banerne med et produktionsapparat, hvor vedligeholdelsen havde ladet meget tilbage at ønske. Og efter 1945 kneb det stadig med at skaffe materialer til vedligeholdelse af rullende materiel og faste anlæg.

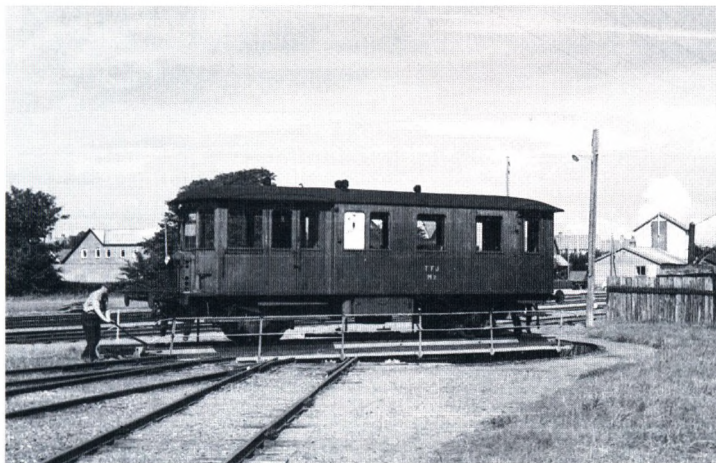
Fra forskellig side rettedes der i de første efterkrigsår en sønderlemmende kritik mod APB, Aalborg Privatbaner.

Den 16. januar 1948 holdt repræsentantskabet i Fjerritslev-Nørresundby-Frederikshavn Jernbane derfor et møde, hvorunder det besluttedes at nedsætte en kommission til at undersøge

Tog under indkørsel til Fjerritslev fra vest.

Motorvogn på drejeskive ved depotet i Fjerritslev. 1960'erne.

banens trafikale og økonomiske forhold. Kommissionens kommissorium udvidedes senere til også at omfatte de to søndenfjordske APB-baner.

Kritikken var først og fremmest rettet mod banens ledelse på grund af et meget stort underskud i driftsåret 1946/47 - et driftsår hvor størstedelen af landets privatbaner mødte med meget store overskud på driften. Fra publikum var der også alvorlig kritik på grund af store forsinkelser, dårlig vedligeholdelse af rullende materiel og stationer samt manglende renholdelse af banernes tog.

Kommissionen kom til at bestå af en kontorchef i statens tilsyn med privatbanerne (formand), Hvalpsundbanens formand for repræsentantskabet, en repræsentant for Hadsundbanernes repræsentantskab, en repræsentant for Sæbybanen og for Fjerritslevbanen samt direktøren for Næstved-Præstø-Mern banen (udpeget af FFJ's repræsentantskab). Endvidere anmodede kommissionen en DSB maskiningeniør fra Århus og Sydfyenske Jernbaners trafikinspektør om at deltage i arbejdet.

Resultatet af kommissionsarbejdet forelå i 1949 og var en sønderlemmende kritik af APB's ledelse. Fra kommissionsbetænkningen kan således følgende læses:

»Hvad angår fremført kritik mod driftsledelsen for manglende forståelse og smidighed over for publikums ønsker, må man erindre, at ledelsen af et stort trafikforetagende som Aalborgbanerne er meget udsat og er ofte ude for såvel berettigede som uberettigede krav, men man har dog det indtryk, at det havde været heldigt, om driftsledelsen i noget højere grad havde været lydhør over for den mere berettigede del af kritikken.

Forholdet indadtil kan heller ikke betragtes som godt, og man har indtryk af, at initiativ fra personalets side ikke altid mødes med forståelse af driftsledelsen, hvorved opstår fare for, at personalet resignerer.

Beklages må også det åbenbart mindre gode samarbejde mellem direktøren og maskiningeniøren, der uvægerlig må være til skade for virksomheden.

Banernes økonomiske forhold er yderst vanskelige, og der savnes ofte midler til at betale selv mindre regninger, hvilket giver en utilfredshed hos leverandørerne, som banerne slet ikke kan være tjent med, og der burde i tide have været sørget for optagelse af en tilstrækkelig stor kassekredit eller et lån som driftskapital.«

Kommissionen havde på flere punkter vanskeligheder i samarbejdet med driftsledelsen, ligesom den bebrejdede banernes direktion, at både transportagentur (banernes kontaktorgan med godsforsenderne) og trafikinspektørordning ikke fandtes - den sidste forsvandt fra APB omkring 1924.

Den skarpe kritik af banens ledelse i kommissionens betænkning resulterede i, at banen i 1950 skiftede direktør, og i det følgende år skete der ændringer i såvel administrationen (trafikinspektør udnævnt også i 1950) som i de tekniske afdelinger (ny maskiningeniør og to nye værk mestre udnævnt i 1951 samt rokeringer i ledelse af baneafdeling og trafikafdeling). Endvidere ombyggedes banernes værksteder ret indgående, og der blev anskaffet nyt rullende materiel i form af skinnebusser og diesellokomotiver, ligesom der udførtes moderniseringsarbejder på store dele af det rullende materiel og de faste anlæg. I alt anvendtes der 3.090.000 kr. til disse formål. Pengene blev skaffet dels fra staten som moderniseringstilskud i henhold til loven af 23. marts 1948 om modernisering, dels af banernes fonds.

Efter 2. verdenskrig lykkedes det i adskillige år FFJ at fastholde et niveau med relativt store godstransporter. Ja, faktisk helt til nedlægningen af Aalborg-Thisted banen og de to sønderfjordske baner i 1969 var der gode godstransporter, der lå over gennemsnittet for danske privatbaner. Som et eksempel på banernes betydning kan det nævnes, at de store københavnske bryggerier efter nedlægningen af APB måtte ændre transporterne af øl og mineralvand i hele Nordjylland ved at oprette et centrallager i Aalborg.

Godstransporterne på FFJ omfattede kunstgødning fra Nørresundby og Aalborg til Thisted og Skovsgård, kultrans-

porter fra Nørresundby havn til Thisted, foderstoffer fra Aalborg og Thisted til de fleste stationer, tørvebriketter fra Kås station på Hjørring-Løkken-Aabybro jernbane til Aalborg, råjern fra skib i Aalborg til Brovst og Aså, militærtransporter (ofte i form af flere særtog på samme dag) mellem Aalborg og Vadum, fersk kød fra slagterierne i Thisted, Fjerritslev og Sæby til Aalborg, brændselolie fra Aalborg til Dybvad, kartoffelmel fra fabrikken i Dybvad, levende dyr fra Fjerritslev og Sæby til Aalborg osv. Indtil banernes lukning i 1968-69 var det almindeligt, at det daglige godstogspar bestod af et diesellokomotiv med 10-20 godsvogne.

Billeder fra festskrift 1949 lokalhistorisk arkiv i Fjerritslev og privatfotos fra Søren Gissel

Sand Kjeldsen og de muntre musikanter

Af Bent Rolighed

Bent Rolighed, f. 1927 i Klim. Læreruddannet (Den Frie Lærerskole i Kerteminde) 1949. Lærer på Fyn og i Himmerland, 1969-78 ved Han Herreders Ungdomsskole, 1978-87 Klim Friskole. Har bl.a. redigeret og delvis skrevet: En Fri Menighed, Klim Valgmenighed 1883-1983.

En smuk sommerdag engang i 1930'erne gik vi drenge til sportsfest i Klim. Allerede inden vi kom ind på pladsen, hørte vi de muntre musikanter, der med trompeter, trommer og slag-tøj spredte feststemning blandt publikum og sportsfolk.

»Hvem er det, der spiller?« spurgte man interesseret. »Sand Kjeldsens orkester, selvfølgelig!« lød svaret. Et øjeblik efter var vi inde på pladsen, og dér på en forhøjning afgrænset af tæpper ved siderne og bagved sad 8-10 mand og spillede så lystigt, at vi straks måtte hen for at være så tæt som muligt ved det, der her foregik. Sådan var det første gang at møde Sand Kjeldsens orkester.

En anden gang var vi til grundlovsfest i plantagen. På den åbne plads sad folk i græsset, på bænke og klapstole. Den nymalede flagstang viste flaget i en frisk brise, og på en lav forhøjning sad musikere fra Sand Kjeldsens orkester. Nu kendte man jo også nogle af dem i forvejen, i hvert fald Chr. Andersen fra Klim og Arnold Wadmann fra Gøttrup, for de spillede jo ved skolens høstfest, juletræ og gymnastikopvisning.

Og nu mange år senere møder man en af drengene fra dengang. Han er selv musiker og vil gerne gøre sit til at bevare erindringen om de gamle spillemænd, så han fortæller om dem, han husker, og meget af det følgende er fra hans beretning, der især omhandler tiden 1920-42.

Søren Hesseldal

Han boede i Klim og var en god håndværksmaler, men han var endnu bedre til at spille violin. Der lever da også stadig folk, som husker, hvor festligt det var, f.eks. ved skolens juletræ i forsamlingshuset, når Søren Hesseldal spillede til leg og dans. Den erindring er fra tiden før 1. verdenskrig, og da var håndværkernes arbejdsdag meget lang. Der skulle derfor gode kræfter til for den, der ville bruge aftenen og den halve nat til fornøjelse for den danseglade ungdom.

Søren Hesseldal spillede mange steder i Vester Han Herred, dog måske ikke i Sand Kjeldsens Orkester. Adskillige gange gik han til Bjerget Kro i Lild sogn for at spille til dans, og da han engang i en sen natte-tid gik hjemad, blev han så træt, at han

*Sand Kjeldsens orkester
1915-18. Bagerst fra venstre:
Evald Iversen, Valdemar
Simonsen Jensen, Senius
Højer, Nelius Nielsen, Jens
Christensen, Tubaspiller
ukendt. Forrest fra venstre:
Chr. Andersen, Mathias Beck,
Chr. Sand Kjeldsen, Niels
Rasmussen, Elias Kragh.*

måtte hvile sig lidt. Han fandt da en bekvem siddeplads på en harve lige ved vejen, og så tog han violinen frem, og i den stille nat spillede han en række melodier, han holdt af. På den måde blev han styrket og opmuntret, så han kunne klare resten af vejen. Søren Hesseldal døde i 1923. En af de sidste dage han levede, ville han gerne endnu en gang glæde sig ved at spille på violinen, selv om han lå i sengen. Hans søn gav ham den, men Søren Hesseldal havde næsten ikke flere kræfter, så han rakte den snart tilbage, idet han sagde: Nu må du ha' den, Anders, kan du passe godt på den.

Jens fra Manstrup

Jens fra Manstrup, der også blev kaldt Spille-Jens og egentlig hed Jens Christensen, havde landbrug at passe, og desuden var han en dygtig tækkemand, men det, der stod hans hjerte nærmest, var musikken. Han forstod sig på takt og rytme, og i Sand Kjeldsens Orkester brugte han både stor og lille tromme. Desuden kunne han blæse saxofon, piccolofløjte og tværføjte.

Når han skulle ud og spille, cyklede han som regel, og han havde instrumenterne med på cyklen. De var arrangeret sådan, at stortrommen var spændt fast på bagagebæreren, og *der* var desuden en pose med trommestikker og andet tilbehør. På styret var den lille tromme fastspændt, og på ryggen havde han

saxofonen, og desuden havde han nu og da i inderlommen en tværfløjte.

Enhver, der så ham i den situation, måtte uvilkårligt komme i godt humør, men en endnu større oplevelse var det at se og høre ham sammen med de andre i orkestret.

Spillemænd på landfart

Der var bud efter Sand Kjeldsens Orkester fra mange egne af herredet, men naturligvis især Vester Han Herred, hvorved man undgik en lang transport. Men det kunne også træffe, at der var opgaver udenfor herredet, eller at måske et par af musikerne havde sådanne hverv. Det kunne give problemer med rejser og overnatning, og her skal fortælles om, hvad to af Sand Kjeldsens folk oplevede ved en fest på en kro lidt syd for Ranum i Himmerland.

De to spillemænd startede hjemmefra sidst på eftermiddagen, da det daglige arbejde stort set var tilendebragt. De fragtede selv deres musikinstrumenter, og efter fæргеoverfarten ved Aggersund og en lang cykeltur nåede de i rette tid kroen, hvor festen skulle holdes. Her præsterede de munter underholdnings- og dansemusik indtil kl. 4 næste morgen.

Så var det hjemturen, der forestod, men da der ikke var overfart ved Aggersund i de tidlige morgentimer, ville de naturligvis gerne have et par timers søvn på kroen. Uheldigvis var alle værelser optaget af gæster, men kromanden, der gerne ville hjælpe dem, vækkede bryggerspigen og overtalte hende til at køre til sit hjem, så spillemændene kunne sove i hendes seng. Det forsøgte de så efter bedste evne, men uden held, endda de naturligvis i høj grad trængte til søvn og hvile. Men det viste sig nu, at der var utøj i sengen, hvor der overalt var en kriblen og krablen, der gjorde det helt umuligt at falde til ro, så efter en kort rådslagning besluttede de sig for at stå op og begynde hjemturen.

Den nat på kroen i Himmerland huskede de altid siden, men når de fortalte om, hvad de havde oplevet, var det ikke selve festen, der blev fortalt mest om.

Niels Rasmussen (1897-1974)

Niels Rasmussen havde sine drengeår i Vester Thorup, og folk fra byen har fortalt, at han som barn tit legede, at han spillede på violin. For drengens fantasi var to pinde nok, den ene var violinen, og den anden var buen. Således også, da han blev lidt større og flyttede sine forældres køer på græsmarken. Tøjrkøl-

*Niels Rasmussen
(privateje)*

len gjorde det her ud for violinen og en kæp for buen, og således »spillende« gik han fra ko til ko. På et tidspunkt gjorde han den opdagelse, at brændestykker, der lå i en stabel ved huset, havde forskellige toner, når han slog på dem med en hammer. Med kridt afmærkede han endestykkerne, og så var han i stand til at spille små melodier på brændestabelen til stor undren for folk, der hørte det.

Senere kom den dag, da han fik en rigtig violin, og overraskende hurtigt lærte han at spille på den, så hans forældre forstod snart, at det var her, hans evner bedst ville komme til udfoldelse. Han fik derfor undervisning af dygtige lærere, og siden, da han havde alderen til det, fik han en god musikuddannelse, så han mestrede flere instrumenter, heraf især violin og trompet. Endnu omtales han af folk, der kendte ham godt, som Danmarks fineste blæser på piccolo, der er det mindste instrument i trompetfamilien. Han huskes derfor som en af de meget dygtige musikere.

Senere bosatte Niels Rasmussen sig i Aalborg, hvor han boede i mange år, men ofte var han hjemkaldt for at spille i Sand Kjeldsens Orkester. I Aalborg-perioden spillede han i orkesteret i den populære restaurant »Kilden«. En dag sad her blandt gæsterne en tegner, der blev så betaget af Niels Rasmussens livlige fremtræden, at han på tegneblokken nedfældede sit indtryk i en fornøjelig skitse, der endnu opbevares hos en af musikerens venner.

I 1940'erne boede Niels Rasmussen en årrække i Fjerritslev. Her havde han elever, som han underviste i violin og blæseinstrumenter, og som dirigent ledede han et hold musikere. Ved prøverne her krævede han meget af de medvirkende, alt skulle være perfekt til mindste detalje. - Havde de nu slidt meget med et musikstykke og trængte til et pusterum, lod han dem lægge instrumenterne, og så fortalte han en lille erindring, og det kunne være fra den tid, han var soldat, og hvor han i øvrigt senere blev kendt og værdsat inden for militærmusikken:

Han var indkaldt til at gøre tjeneste på Kastellet i København. Da mandskabet var blevet iklædt uniformer, kom obersten og inspicerede. »Er her nogen, der kan spille?« spurgte han. »Her!« svarede Niels Rasmussen, »det kan jeg.« - »Godt,« sagde obersten, »her er noder og en trompet, kom ned på mit kontor kl. 16.00, så vil jeg høre, hvad De kan.« Niels Rasmussen stillede som befalet, og obersten kommanderede: »Spil!« og Niels Rasmussen spillede, så det gjaldede. Da han sluttede, udbrød obersten: »Det var som S...n! - De er antaget med det samme!«

Niels Rasmussen tegnet af en gæst i »Kilden«, Aalborg.

Niels Rasmussen skulle nu blæse reveille og retræte, men især morgensignalet forekom ham ubelejligt, for her skulle han jo op før alle de andre. Så fandt han på at blive på stuen og blot stikke trompeten ud gennem vinduet og så blæse signalet. Men det var obersten ikke tilfreds med, og truet med alskens ulykker måtte Niels Rasmussen gå ind på at rette sig efter reglementet.

Efter sådan en pause tog musikerne fat med fornyet energi.

Til orkestrets brug udskrev han noder til de forskellige instrumenter. Et eks. herpå ses på lokalhistorisk arkiv i Fjerritslev. Melodien er til Danmarks frihedssang, og den er underkrevet Niels Rasmussen, 12/4 1945. Det er overraskende tidligt, han har forberedt sig på befrielsesdagen.

På et tidspunkt flyttede Niels Rasmussen til Langvad, og en musiker fra Sand Kjeldsens Orkester, der besøgte ham og hans kone dér, huskede en venlig og gæstfri modtagelse og dertil en værdifuld samtale om musikken, der er fælles interesse. Her var også en erindring om, at Niels Rasmussen holdt meget af dyr. Han havde nogle husdyr og deriblandt en flok får, som han gerne ville vise sin gæst. Flokken lå langt ude på marken, men da Niels Rasmussen råbte: »Så er det tiden!« sprang alle fårene op, og i næste øjeblik kom de løbende og springende hen imod ham. Han snakkede med dem hver især, kløede dem under halsen eller andre steder, hvor de kunne lide det, og gav dem en lille bid af et eller andet, han havde i lommen, og lod dem så gå, hvorhen de ville.

Niels Rasmussen boede sine sidste leveår i Skovsgård. Hans syn var efterhånden blevet dårligt, og senere blev han helt blind. Men næsten så længe han levede, kunne han bruge sine kære musikinstrumenter.

Musik i vintervejr

Det fortælles, at en vinterdag midt under første verdenskrig blev der fejret sølvbryllup hos Sand Kjeldsens fætter, gårdejer Peter Sand i Tranum. Mange festklædte mennesker kom og ønskede ægteparret til lykke, og ved middagen underholdt Sand Kjeldsen og hans orkester. Siden blev der spillet op til dans i storstuen, og familie og gode venner morede sig lystigt, og det blev langt hen på natten, før nogen tænkte på hjemturen.

Imidlertid var det blæst op med sydøstenstorm og rendfog, og det var bidende koldt. Da *det* var konstateret, dansede man videre i forhåbning om bedre vejr, men det blev værre og værre,

Sand Kjeldsens Liegstow-Orkester. Øverst fra venstre: Christian Christensen, Nelius Nielsen, Erik Lindstrøm, Adele Pedersen. Nederst fra venstre: Gunnar Skovsted, Chr. Andersen (Klim), Sand Kjeldsen, Arnold Wadmann, Vagner Danielsen, Jens Christensen (Manstrup).

himmel og jord stod i én tåge. Det blev da ordnet sådan, at de nærmestboende gæster drog af gårde, mens der blev redt nødtøftigt op til de resterende og spillemændene, og så gik man til ro, mens stormen rasede videre.

Den næste dag ved middagstid lysnede det lidt. Sand Kjeldsen, der var i familie med sølvbrudeparret, valgte at blive indtil videre, men de andre musikanter ville om eftermiddagen forsøge at gå de ca. fem km til Skovsgård station for derfra at tage toget til Fjerritslev.

Da de kom ud, viste det sig, at der somme steder lå mands-høje driver, som de måtte gå udenom ved at søge ind over markerne. Så kunne det knibe igen at finde vejen, hvor grøfter og hegn var forsvundet under sneen.

Da de langt om længe nåede landevejen ved Øster Svenstrup, blev der lidt uenighed i flokken. Nelius Nielsen og Arnold Wadmann forudså, at toget ikke kunne komme igennem, så det var bedre at gå ad landevejen til Fjerritslev. Men Niels Rasmussen og resten af gruppen ville hellere fortsætte til Skovsgård, og således skiltes flokken.

Det blev en streng tur for de to, der gik gennem Tingskoven. Det begyndte at mørkne, sneen viftede dem om ørerne, og det var nok især Nelius Nielsens robusthed, der gjorde, at de hen under aften i god behold nåede frem til hans bopæl, omtrent hvor nu Autocentralens område er. Her tog Arnold Wadmann med glæde mod et tilbud om forplejning og overnatning.

Niels Rasmussen og hans folk var imens for længst nået frem

Tømrermester Nelius Nielsen.

til Skovsgård, men kun for at få den besked, at der tidligst kunne ventes tog næste morgen. Dog var der varme i ventesalen, så de valgte at tilbringe natten dér. Den må have været lang, selv om de havde musikinstrumenter med, men endelig dagedes det, toget dampede frem af mørket og standsede ved perronen, så musikerne kunne stige ind for at slutte sidste etape af rejsen.

Endnu var dog ikke alle vanskeligheder overvundet. Det viste sig nemlig, at lidt øst for Fjerritslev havde snevejret forårsaget en drivedannelse så stor, at lokomotivet trods alle anstrengelser uhjælpeligt kørte fast. Hvad gjorde dog de hårdtprøvede musikanter? De steg ud af toget, fandt vej uden om snedriften, fulgte jernbanesporet og gående mellem skinnerne nåede de endelig frem til udkanten af Fjerritslev. Og her viste sig igen deres ukuelige humør, idet en af dem foreslog, at de skulle melde deres ankomst med musik, hvilket hurtigt var vedtaget. Frem kom trommer og trompet, og et øjeblik efter gjaldede en lystig marchmelodi mellem husene i den vågnende by. Den morgenstund huskede man længe i Fjerritslev.

En musiker med mange talenter

Chr. Peter Larsen (1902-1995) voksede op mellem bakkerne i Telling lidt nord for Tingskoven. Han begyndte i 12-års alderen at interessere sig for at spille, og han fik undervisning hos Sand Kjeldsen, der lærte ham at håndtere kornet og violin. Som soldat lærte han at slå på tromme, men trompeten og violinen var hans hovedinstrumenter, da han senere kom i Sand Kjeldsens Orkester. Fra tidsskriftet Nordisk Folkekultur har vi lånt følgende oplysninger om denne livsglade spillemand, som han omtales dér:

Chr. Peter har spillet til bal i alle de forsamlingshuse, der eksisterer, som han selv siger. Efter en snak med Chr. Peter tror vi nu nok, at han mener i hele Han Herred, da han fortæller, at der var en mand fra Hjørring, som godt ville hente Christian en gang om ugen, hvis han ville spille til folkedans. Hertil sagde Chr. Peter: »Han må da vær' towli' - hva' sku' a da dær.«

Chr. Peter fortæller også om Caroline på »Klitrosen« i Slettestrand. Hun var kromutter, og de kendte hende godt. Her plejede de at spille om sommeren, men engang skulle de spille uden for sæsonen - til fiskernes afslutningsgilde. På »Klitrosen« var der et klaver, som de plejede at låne, men denne gang var der ingen klaver. Line spurgte Chr. Peter efter, hvorfor han ikke havde sit klaver med, hvortil han svarede, at han regnede

Chr. Peter Larsen.

med at de kunne bruge hendes klaver, som de plejede. Lines svar var: »Nu skal a sæj dæ jen ting, Christen Peter. Nær nu sæsonen er forbi, sætter vi klaveret i privaten, og vi ska' ha' rakt komfuret ned for at få klaveret ind - trowr do, vi ska' te' det nu - vil do se at komme hjem efter klaveret.«

En anden historie om badehotel ved Vesterhavet fortælles om Karl Kronborg, der byggede Svinkløv Badehotel. Chr. Peter fortæller, at han en regnvejrsdag kørte med Karl Kronborg fra Fjerritslev. Karl spurgte Chr. Peter, om han troede, det gik an at bygge et badehotel, hvortil Chr. Peter svarede: Ja, ja - sagtens. Karl lovede, at Chr. Peter nok skulle få musikken på badehotellet, og det fik han også. Han spillede til bal på badehotellet hver sommer i mange år. Lokalet var et smalt rum, og når dansen gik lystigt, kunne man ikke høre, når musikken stoppede, så dansen fortsatte i den nederste ende et stykke tid efter, at de var holdt op.

Chr. Peter Larsen skrev også sangtekster og komponerede adskillige melodier, hvortil noder blev bragt i Nordisk Folkekultur 1992. Eksempelvis nævnes Limfjords-Hopsa, Skovsgård-Polka og Slettestrand-Valsen. Om inspirationen til Vesterhavet i Skjortærmer fortalte Chr. Peter Larsen: »Vi havde gæster fra Hobro, og de ville gerne ud til havet. Der blæste en kuling for nordvest. Havet var helt hvidt af skum - a stod og beskuede det her. Så tænkte a ve' mæ' sel': »Det må du dælme få lavet en melodi ud af.« Du kan tro, det var i skjortærmer den dag, og træskoene blev fyldt med vand.«

Chr. Peter Larsen var også en dygtig violinbygger. Den rette træsort fandt han en dag, da han kørte sin postrute, og en gård-ejer var ved at fælde et stort ahorntræ. Den slags bruges til violinens bund. Efter egne tegninger fik han hos mekanikeren i Bonderup lavet nødvendigt værktøj, hvormed han byggede sine første violiner. Senere brugte han træ fra Tyrol, og kvaliteten blev endnu bedre. To af hans selvbyggede violiner kan nu ses på Rebild Spillemandsmuseum.

Chr. Peter Larsen blev 93 år gammel og boede de sidste 30 år i Løgstør.

Arnold Wadmann (1893-1970)

Arnold Wadmann, der var landmand og boede i Gøttrup, havde en meget smuk violin, idet bagpladen var af amerikansk ahorn, populært kaldet fugleøjetræ, og dertil kom, at den havde særdeles smukke og klangfulde toner - især når Arnold Wadmann spillede på den.

Arnold Wadmann.

I anledning af sin 70-årsdag fortalte han nogle erindringer til avisen: »Jeg har altid holdt forfærdelig meget af musik, og næsten hele min familie var meget musikalsk. Jeg holdt af at blæse basun, men violinen var mit hovedinstrument. Jeg fik lidt undervisning, men så kom jeg ind i Sand Kjeldsens Orkester, og her begyndte jeg at spille for alvor.

Min tid som spillemand i det orkester var en dejlig tid. Et mægtigt sammenhold og kammeratskab, som man næppe finder magen til i dag, prægede arbejdet, og den meget dygtige Sand Kjeldsen var ikke den, der selv tog fortjenesten. Til tider var vi 12-14 mand i orkestret, og i mindre hold tog vi ud til et uantal af foreningsballer og private fester. Somme tider var jeg ude at spille tre gange om ugen, og min hustru Othilie måtte stå for landbruget på Gøttrup Rimme.«

Da Arnold Wadmann blev spurgt, om han egentlig ikke var den, der havde spillet offentligt længst i Han Herred, svarede han: »Nå, der er da et par stykker, der omtrent har spillet lige så længe, men de fleste af dem, jeg spillede med i Sand Kjeldsens Orkester, er nu borte. Jeg startede omkring det tidspunkt, hvor forsamlingshusene begyndte at dukke op, og det var også her, jeg hovedsagelig kom til at spille. Jeg har spillet overalt i Han Herred, og jeg tror faktisk også, jeg har spillet de fleste steder mellem Aalborg og Thisted. Tit var det ret anstrengende, men det var nu alligevel en dejlig tid.«

Ja, man forstår, at det tit var anstrengende. Hvordan formåede egentlig de gamle spillemænd at holde ud i lange nætter til hen på de lyse morgentimer? Mon ikke noget af forklaringen ligger i, at den glæde og feststemning, de med deres musik skabte, atter i fuldt mål strømmede mod spillemændene fra de dansende.

Musikdirektør Chr. Sand Kjeldsen (1879-1942)

Chr. Sand Kjeldsen blev født i Gøttrup den 14. oktober 1879. Hans far, Niels Kjeldsen, var møller, og desuden havde han landbrug. Han var også sognefoged, og i en periode var han til-lige landpost på en rute i området.

I Gøttrup voksede drengen op, og her gik han i skole. Som barn kom han en vinterdag ud for en ulykke på kælkebakken ved Gøttrup Kirke, og herved beskadigede han sit højre knæ, hvilket havde til følge, at han blev let haltende. Han kunne nu ikke deltage i voldsomme lege som de andre drenge, men måtte finde på andre sysler, og det viste sig da, at han hurtigt blev dygtig til at spille på violin. Ja, det fortælles, at han allerede

Musikdirektør Chr. Sand Kjeldsen.

som dreng begyndte at spille til fester på egnen. Og overraskende nok synes der ikke i familien tidligere at have været tradition for musikudøvelse.

Men at være spillemand var den gang ikke en levevej, og da han på grund af sit beskadigede knæ ikke kunne klare hårdt fysisk arbejde, kom han i skrædderlære. Senere, da han var udlært, kunne han i Fjerritslev etablere sig som skræddermester med forretning først ved Brøndumvej, senere i Søgade og til sidst i Østergade, omtrent hvor nu Egnsbank Han Herred har sit område.

Sand Kjeldsen hed han nu i daglig tale. Han var blevet gift, en børneflokk voksede op, i skrædderiet arbejdede i en årrække 7-8 svende, »men han elskede musikken, og det var det, der trak min far,« har en af sønnerne fortalt. Og når han for arbejdet i skrædderiet kunne få tid, var musikken hans et og alt, og da hans evner her blev udviklet, viste det sig, at han var en endog meget dygtig musiker. Han spillede mange forskellige instrumenter, og det tog ham ingen tid at lære det. Hans foretrukne instrumenter var violin og kornet og i de seneste år cello. Utrættelig arbejdede han med nodeskrivning - mange af hans noder findes nu i lokalhistorisk arkiv i Fjerritslev - og han komponerede også musikstykker, hvoraf Bazar-March - tilegnet Fjerritslev Haandværker- og Borgerforening - blev særlig godt kendt på egnen.

Det er derfor let at forstå, at han på et tidspunkt valgte at afhænde skrædderforretningen og helt og holdent hellige sig musikken, og heri blev han varmt støttet af sin hustru Sine (1889-1988). Hun overtog og passede en Schous Sæbeforretning også kaldet TATOL. En heldig og fin disposition, der gav Sand Kjeldsen bedre mulighed for at hellige sig sin store interesse: musikken.

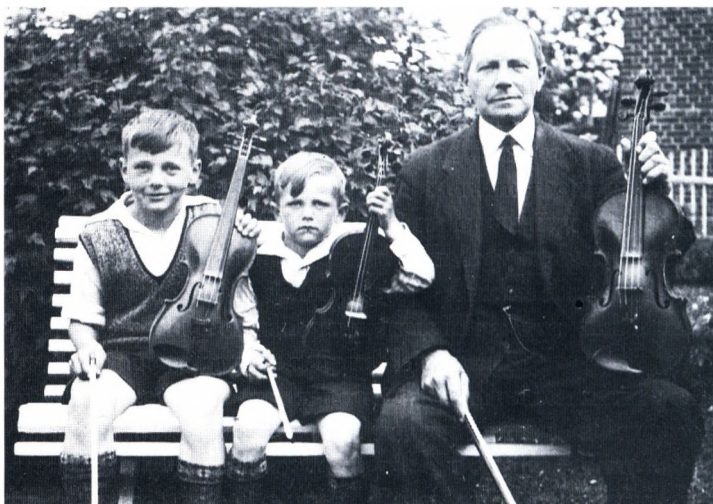
Sand Kjeldsen startede også en musikforretning, så han kunne sælge instrumenter og tilbehør.

Han fik forbindelse med et musikfirma i Sønderborg, Brødrene Jørgensen, som gerne ville sælge deres varer i Nord-

Annonce fra 17. marts 1916.

Piano-Udsalg. Direkte paa Lager haves til Stadighed 15—25 Pianoer, Orgler og Flygler paa Lager fra Søren Jensen, J. H. Ehlert, Bogs & Voigt m. fl. Billigste Priser mod Kontant eller Afbetaling.
Henry Lauritzen, Aagade 15, 1ste Sal, Aalborg. Telefon 2561.
Udstilling hos min Repræsentant for Fjerritslev og Omegn:
Hr. Musikdirektør **Sand-Kjeldsen**, Fjerritslev. Telefon 55.

*Chr. Sand Kjeldsen med søn-
nerne, fra venstre Børge og
Ejvind, først i 30'erne.*

jylland, og han blev firmaets repræsentant i et område fra Hurup i Thy til Hjørring i Vendsyssel.

På lignende vis havde han kontakt med firmaet Henry Lauritzen i Aalborg, der averterede med Piano-Udsalg, og som havde udstilling hos Sand Kjeldsen. I den forbindelse kan også berettes om, hvordan Sand Kjeldsen var god til at rådgive kunder, der ønskede et godt musikinstrument. En dag omkring 1920 kom således nogle folk fra Klim for at forhøre sig om et orgel til valgmenighedskirken. Sand Kjeldsen kunne anbefale dem et orgel, der havde være brugt ved et kapel i Aalborg, og snart var handelen aftalt. Orgelet gjorde fyldest i mange år, men er nu udskiftet med et større.

Sand Kjeldsen havde tre klaverer. Der var mulighed for at leje et, men utallige gange var der brug for et klaver, når Sand Kjeldsen blev bedt om at levere musik til bal eller anden fest. Det kunne undertiden give transportproblemer, for selv om Sand Kjeldsen havde bil, så var en trailer dengang et ukendt begreb. Men han fik en god idé.

I Fjerritslev arbejdede en dygtig smed og mekaniker, som hed Søren Oddershede og boede i Østergade. Han lavede efter Sand Kjeldsens udkast et specialkøretøj, en fladvogn, der var forsynet med to bilhjul. Når et klaver skulle læsses på vognen, blev køretøjet vippet bagover, så agterenden, der havde en solid opadbøjet kant, nåede jorden. Klaveret blev så anbragt med bagsiden mod bunden af vognen, som derefter blev vippet i normal køreposition, og så var klaveret læsset. Let og elegant, så enhver, der havde prøvet at bakse med et klaver, måtte glæ-

Bazar-marsch. Adagio

cresc. — — — — —

Bazar-Marsch.

de sig. I øvrigt fortælles det, at det nye køretøj var Danmarks første trailer til personbil.

Musikdirektør blev snart Sand Kjeldsens titel, og af det følgende vil fremgå, hvad denne titel indebar. Der var på hans tid mange dygtige musikere i Han Herred, og han havde en fin evne til at få kontakt med dem. En del af dem boede i Fjertritslev. Først må nævnes de af hans egne børn, der var med i orkesteret, Børge, Nanny og Eyvind Sand Kjeldsen. Lige i nabolaget boede manufakturhandler Georg Henriksen, der var pianist, og en anden dygtig pianist var Adele Pedersen, datter af fotograf Pedersen. Adele Pedersen var desuden helt uundværlig med sin musikledsagelse til stumfilmforevisningen i den gamle biograf, der lå, hvor senere Teknisk Skole blev opført, og hvor nu SiD har lokaler. Janitshar var Erik Lindstrøm, der

ellers arbejdede som journalist. Andre boede rundt i omegnen: Frøstrup, Klim, Gøttrup, Aggersund, Manstrup, Skovsgård osv. I en lang periode var der ca. 20 musikere, der var tilknyttet Sand Kjeldsens Orkester. Mange af dem kunne spille på to eller flere instrumenter, så der kunne let dannes et 12-mands orkester for strygere og et lignende for blæsere, og disse orkestre gav mange koncerter i Han Herreds forsamlingshuse og krosale.

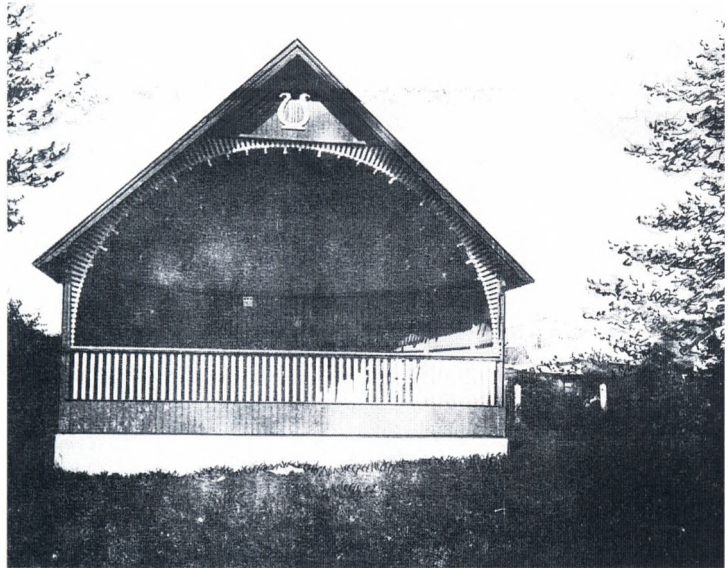
Når folk manglede musik til bal eller anden fest, henvendte de sig til Sand Kjeldsen. Især ved juletid var der bud efter dygtige spillemænd, og Sand Kjeldsen, der kendte de forskellige skolars eller foreningers ønsker og behov, sørgede for, at de rette folk blev sendt ud, hvor der var brug for dem, så man forstår, at egnen her dengang var forbavsende godt organiseret, når det gjaldt musikforsyning.

Stor betydning for egnens musikliv havde Sand Kjeldsens ønske, ja, nærmest krav om, at der i forbindelse med bal skulle være en koncert først med et repertoire passende til det aktuelle orkesters størrelse. Dette var ikke almindeligt.

Men størst betydning for egnens musikliv var dog de utallige koncerter, som Sand Kjeldsen arrangerede, og hvori han lagde et meget stort personligt arbejde. Her må også nævnes, at i hvert fald én gang om året var der koncert på Fjerritslev Kro, og ved den lejlighed var det sædvanlige orkester som regel forstærket med dygtige folk udefra. Således kom der musikere fra Thisted og Aalborg, og måske kunne man få fat på de to dygtige brødre fra Aggersund, Michael og Jens Brøndum, som efter deres tid i Sand Kjeldsens Orkester nu var blevet engageret andre steder i landet, Jens ved regimentsmusikken og Michael som orkesterleder i Odense.

Som solist optrådte nogle gange den begavede violinist fra Skovsgård: Arne Nørgaard Pedersen, der var uddannet ved musikkonservatoriet i København. Han har fortalt, hvor fin en leder Sand Kjeldsen var, hvor højt et musikalsk niveau, der blev opnået. Dette afhang ene og alene af Sand Kjeldsens entusiasme. - Enkelte gange kunne en lille detalje smutte, som f.eks. da yngste søn Eyvind som lille dreng skulle spille et solostykke med klaver. (Muligvis med store søster Nanny). Sand Kjeldsen plejede at hjælpe med, at violinen var stemt rigtigt, men den hjælp smuttede i farten, så Arne Nørgaard Pedersen stemte så den lille violin.

Disse koncerter var meget populære og blev overværet af mange mennesker, og reglen var, at indtægten gik til Fjerritslev

*Musiktribunen i Fjerritslev
Lystanlæg.*

Lystanlæg, og det vil her være rimeligt at omtale Sand Kjeldsens interesse og arbejde for dette anlæg.

13. juli 1928 var der stiftende generalforsamling vedrørende lystanlægget, og samme dato i 1930 blev anlægget åbnet for publikum. Fra den tid, da idéerne endnu ikke var blevet til handling, er der i Fjerritslev Avis bevaret et indlæg med visioner og ønsker, der for størstedelen gik i opfyldelse. Indledningsvis hedder det: »... En af byens borgere er blevet synsk. Fremtiden har i en vision løftet en flig af det skjulende tæppe og vist ham: Fjerritslev Lystanlæg anno 1940-1950. Og hvad så han?»

Herefter følger en lang, malende beskrivelse af forvandlingen af det morads, man i daglig tale kaldte Østersøen, til en dejlig park, hvor nu den synske Fjerritslevborger en søndag eftermiddag sammen med mutter og svogeren fra Aalborg spadserer i anlægget og glæder sig over de ranke træer og et overdådigt væld af blomster. Og mod slutningen af visionen hedder det: »Så sætter han sig med mutter og svogeren i nærheden af den musikpavillon, som byens pengematador skænkede anlægget, da han holdt sølvbryllup, thi i dag skal Sand Kjeldsens Orkester give en af de 6seks anlægskoncerter, sommersæsonen byder på.« Visionen er underskrevet B. Th. Ussing, som dengang var præst og realskolebestyrer i byen.

I en gammel protokol for Fjerritslev Lystanlæg kan man læse om udviklingen og koncerterne, som den synske Fjerritslev-

PROGRAM

Fællessang:

Sorghast kan vi ej synge dit Navn, Danmark!
Der bløder Saar, og der brænder Savn.
Den Sang kan Tvang dog ej stænge.
Den er i hvert Slag vor Hjerte-saar
stærkere nu i Dag end i Gaar.
Vi har elsket dig længe, Danmark!
I tusinde Aar!

Fri fra Sages ældgamle Gre, Danmark!
Vort Arbejds Land og vor Lykkes Ly!
Nu stiger stormende Fløder,
Men Sønnernes Vagt omkring dig staar.
Fri skal du bo i din arvede Gaard,
du vor Ibsensfætre Møder, Danmark!
I tusinde Aar!

Væbnede Mænd

Koncert: Sand-Kjeldsens Orkester

1. C. Latann: *Admiral Stoseh*. (Marsch).
2. Aubert: *Reyne Vals*.
3. Bizet: *Polpourri af Opr. „Carmen“*.
4. Fr. Kuhlau: *„Elverhøj“ Fantasi*.

Violin-Solo: Eyvind Sand-Kjeldsen

1. Ch. de Bériot: *Scène de Ballet*.
2. F. Pöhlmann: *„Le Canari“*.

Koncerten fortsat

5. C. Sand-Kjeldsen: *Bazar Marsch*.
6. Joh. Strauss: *Geschichten aus dem Wiener Wald*.
7. C. Gounod: *Select. af Op. „Faust“*.
8. H. C. Lumbye: *Champagnepolka*.

Det til Forandringer i Programmet forbeholdes!

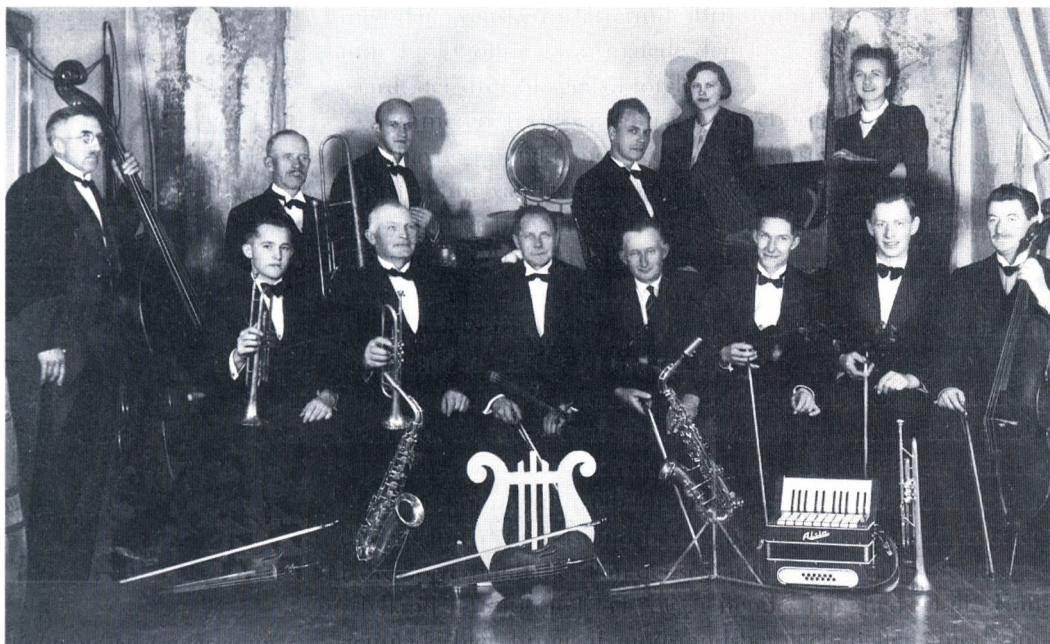
Program ca. 1940

borger forudså: »21. maj 1930... Fra tømrermester Nelius Nielsen forelå tilbud på opførelse af musiktribune efter tegning 10 alen bred, seks alen dyb, højde 10 alen. Pris 750 kr., hvortil kommer maling. Skal være færdig til 15. juli.«

Nelius Nielsen (1883-1957), der i orkesteret spillede kontrabas eller tuba, var Sand Kjeldsens svoger. Han og hans medarbejder Anders Koldborg byggede musiktribunen efter Sand Kjeldsens idé.

»4. februar 1931 ... Fra musikdirektør Sand Kjeldsen forelå tilbud om afholdelse af en koncert til fordel for anlægget. Man tog med tak mod tilbuddet.«

Og ved generalforsamlingen samme forår blev Sand Kjeldsen valgt ind i bestyrelsen, og i de følgende 10-11 år var det en fast tradition, at hans orkester gav flere koncerter i sommerens løb. I protokollen ses en aftale om at »holde koncerter som sidste år« eller »der er i sommer afholdt de fire planlagte koncerter«. Omtalen kan også have den tilføjelse, at »det er med forstærket orkester«, hvilket betød, at der kom dygtige musikere f.eks. fra

Sand Kjeldsens Orkester ca. 1935. Øverst fra venstre: Nelius Nielsen, Jens Christensen, Erik Lindstrøm, Georg Henriksen, Adele Pedersen, Nanny Sand Kjeldsen. Sidende foran: Gunnar Skovsted, Chr. Andersen, C. Sand Kjeldsen, Arnold Wadmann, Jens Jensen, Vagner Danielson, Christian Christensen.

Aalborg og spillede sammen med de lokale. Således kom af og til Rolf Kjeldal, lærer og koncertmester fra Aalborg Byorkester, og ligeledes den legendariske Niels Rasmussen, om hvem der blev fortalt, at han var Danmarks fineste piccoloblæser.

Gennem en årrække blev der hver sommer holdt en anlægsfest, hvor der foruden koncert blev budt på taler, komedie, gymnastikopvisning og andet godt, men koncerterne havde en fremtrædende rolle, som det ses af anlægsfestens program 16/7 1933:

Kl. 16.00 Rytteroptog gennem byen.

Kl. 16.30 Tale af pastor Arentoft og lærer Gaardbo.

Kl. 17.30 Koncert.

Kl. 19.00 Gymnastik med musikledsagelse.

Kl. 19.30 Koncert.

Kl. 20.00 Klaversolo ved Frk. Christa Sand, København.

Kl. 20.15 Orkesterkoncert.

Kl. 21.00 Dilettantkomedie af Thorup-Klim dilettanter.

Kl. 22.00 Orkesterkoncert.

Anlægget illumineres med fakler.

Der kom mange mennesker til disse fester. I avisen blev der om festen i 1932 refereret: »Der blev solgt 1000 billetter, og der var mindst 1200, da det ikke på det store område kan forhindres, at der går forskellige »fribilletter« over hegnet.«

Det vil også huskes, at Sand Kjeldsen ved sin musikundervisning fik stor betydning. En enkelt af hans elever kan nævnes her, Vagner Danielsen, Gøttrup (1916-1989). Sand Kjeldsen så hans rige evner og sagde: »Han skal på konservatoriet i Aalborg.« Det kom han, og efter tre års undervisning sluttede han med topkarakterer i trompet-, violinspil og teknik. Han var en af de få i Sand Kjeldsens Orkester, der havde konservatorieuddannelse, og han fik også senere stor betydning for musiklivet i det nordvestjyske. Som et lille eksempel på Sand Kjeldsens pædagogiske evner kan nævnes hans glimrende »Eyvinds øve-

Bro-March 1942.

Bro-March

The image shows a handwritten musical score for a piece titled "Bro-March". The score is written on ten staves, arranged in two groups of five. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings. The first staff of the first group is marked "Pizzicato". The second staff of the first group has markings for "Pizzicato" and "Cresc.". The third staff of the first group has a marking for "Cresc.". The fourth staff of the first group has a marking for "Pizzicato". The fifth staff of the first group has a marking for "Pizzicato". The second group of five staves continues the piece with various musical notations and dynamics. The score is written in a clear, legible hand.

hæfte«, der tåler sammenligning med mange kendte, langt senere udgivne øvebøger for børn.

Sand Kjeldsen kunne glæde sig over, at hans børn var meget musikalsk begavede, og flere spillede med i hans orkester. Nanny Sand Kjeldsen spillede således klaver i orkestret gennem flere år. Hun uddannede sig senere som danselærer i København og ledede i nogle år danseskole på hjemegnen for både børn og voksne. I en længere årrække derefter var Nanny Sand Kjeldsen overlærer i København.

Børge Sand Kjeldsen spillede violin, klarinet og saxofon. Han var i mange år en fin støtte og hjælp for sin far. Børge blev senere bygningsingeniør i Århus.

Og Eyvind Sand Kjeldsen, der var med i orkestret fra ca. 10-årsalderen, spillede også som solist ved flere af de »udvidede« koncerter i Fjerritslev. Se nærværende program fra ca. 1940. Han fik siden uddannelse ved Det kongelige danske Musikkonservatorium og opnåede, foruden at være koncertmester i Det kongelige Kapel i 37 år (medlem i 40 år) også at være docent ved konservatoriet i København. - Det ville sikkert have glædet hans far!

Sand Kjeldsen var helt og fuldt optaget af sit arbejde med musikken indtil sommeren 1942.

Den 20. juni var der stor fest i Aggersund. Broen, der skulle forbinde Han Herred med Himmerland, blev indviet. Sand Kjeldsen havde i anledning af den store begivenhed komponeret musikstykket »Bro-March«, og nu gav han med sit orkester den koncert, der skulle blive den sidste. Efter festen overnattede han hos sin fætter i Aggersund, og da han den følgende morgen gik over et bonet gulv, gled han, og i faldet pådrog han sig en kvæstelse af hoften. Han blev indlagt på Fjerritslev Sygehus, men der tilstødte komplikationer, og han døde den 13. juli 1942.

Ved hans jordefærd deltog et stort følge, og avisen meddelte, at »ved kisten paraderede en æresvagt af musikere«, og efter salmen »Lær mig, o skov« spillede violinisten Rolf Kjeldal akkompagneret af frk. Ellen Vestergaard, Skovsgård, Schuberts »Litani«. De skønne toner klang som en sidste hilsen til den mand, der gennem hele sit liv havde næret en brændende kærlighed til musikken.«

PS. Tak til Børge og Eyvind Sand Kjeldsen for værdifulde oplysninger og korrigerende af manuskriptet. BR

Billeder og noder fra lokalhistorisk arkiv i Fjerritslev samt private fotos.

Lægepraksis i Fjerritslev i 1950'erne

Af Torben Ebbe

Torben Ebbe f. 1920 på Frederiksberg. Cand. med. 1946, på Brevst Sygehus 1946, reservelæge sammesteds 1948-50. Praktiserende læge i Fjerritslev 1952-87. Har offentliggjort adskillige artikler af lokalhistorisk indhold.

Så mange ting ændrer sig så meget og så hurtigt. Det kan vel derfor nok være af interesse at erindre sig, hvordan det var at være praktiserende læge i Fjerritslev i 1950'erne.

Med hvilken lægelig ballast kom man? Efter at være blevet lægekandidat januar 1946 var der seks år som læge på sygehus. Tre måneder på Ærøskøbing sygehus. Et dejligt forår, sluppet fri fra krig og eksamen. Så som turnuskandidat på Brevst Sygehus et år. Det var, medens Ludvig Christensen var overlæge. Senere blev det til halvandet år på Rudkøbing Sygehus inklusive tre måneder som reservelæge i hæren ved den danske Brigade i Tyskland 1947. Så fulgte tre år som reservelæge på Brevst Sygehus. Meget gode og lærerige år, der skaffede mig en viden og kunnen, jeg senere fik stor brug for på Grønland. Inden Grønland tilbragte jeg tre måneder på Øresundshospitalets tuberkuloseafdeling. Fra 1950-52 var jeg så på Grønland. Her var man alene som læge og virkede både som hospitalslægen og den praktiserende læge. Det foregik dels med lægebåd og dels med hundeslæde. Men det er jo en helt anden historie.

Jeg blev så kaldt hjem til denne praksis i Fjerritslev. Vi var et hold læger, der kendte hinanden på forhånd, og som begyndte

*Søndergade
ca. 1950.*

nogenlunde samtidigt heroppe, og i øvrigt også holdt op som læger omtrent samme tid. Plum og Dalbro i Brovst, Middelboe i Tømmerby (gammel klassekammerat) og Kolstrup i Nors. Så også på den måde var det et godt sted at slå sig ned. Selv om vi meget savnede havnen på Ærø samt Langeland og Grønland.

At være praktiserende læge dengang betød jo oftest, at man var alene med meget lidt samvirke til nabolæger. Det betød igen vagt i alle døgnets timer og på alle årets dage. Sommerferie blev ordnet med hjælp af dr. Edvard Pedersen og hans hjælperlæge. Men i de første år var der intet samarbejde i øvrigt. Det kom senere med skiftende weekendvagter. Men ikke her i 50'erne, som denne artikel alene drejer sig om. Kunne man skaffe vikarer, ja, så kunne man jo holde ekstra fri. Men der var næsten ingen vikarer at få, der var lægemangel.

Vi kom til Fjerritslev november 1952. Egentlig skulle jeg have arbejdet sammen med læge Bryde Crandal, af hvem jeg købte praksis 1. april 1953, med tilhørende lægebolig. Det sidste var tvunget.

Det var et stort, upraktisk og lidt mørkt hus. Konsultationen var to små rum (se fotos). En bitte håndvask med kun koldt vand og afløb ned i en spand. Der var om morgenen at fyre op i to kakkellovne, to brændeovne og et komfur. Afløbet fra køkkenet foregik i en åben rende gennem bryggerset. Men huset havde sjæl og charme.

At være praktiserende læge dengang var lidt af et kald. Hvad hvilede der ikke på en lægekone dengang? Der var telefonvagt

døgnet rundt, i alle timer. Sygeplejerske, sekretær, regnskabsfører. Det var min kone, der gik til skattevæsenet, når det var nødvendigt. En gang kom hun hjem med blomster. Det havde jeg nok ikke opnået.

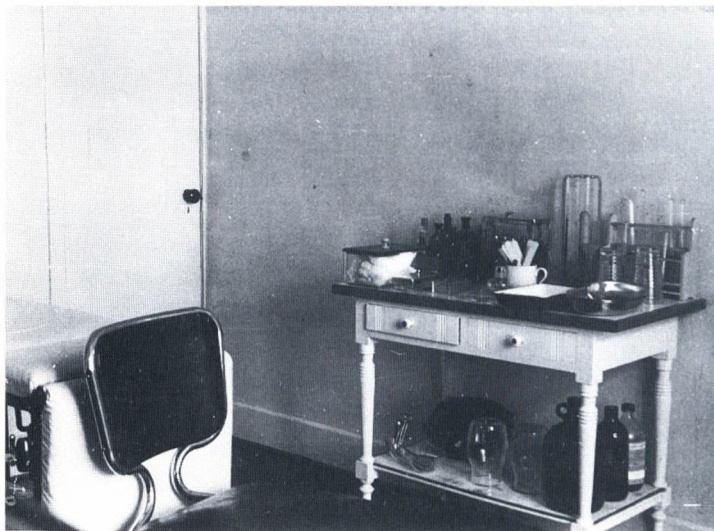
Så var der fire børn, den hele husholdning samt rengøring af konsultationen med hjælp af en ung pige. Og vi havde som regel dygtige unge piger, der kunne bestille noget samt holde fire unger i ave. Dertil kom en del fester og mange liggende gæster af familien og venner. Der var jo rigelig plads. Jo, det krævede en meget gæv lægekone.

Vi havde konsultation fra kl. 8.00-10.00. Så skulle man på sygebesøg. Der var ikke så mange henvendelser til læge dengang som nu. I løbet af dette ti år godt og vel blev det fordoblet. Men der var forholdsvis mange flere besøg. Dels var der ikke så mange bilejere. Der var fortsat nogle, der kom i hestevogn, men det var undtagelser.

Vejene var grusbelagte. I Fjerritslev havde vi smuk, men glat brostensbelægning. Mit fortov var den smukkeste pikning, sten sat på kant. Om sommeren kom man ikke sjældent kridt på de grusede veje. Når kridtet så blev tørt, var der hvidt støv både ude og inde.

Der var jo ikke biltelefoner. Til gengæld havde vi telefondamer, der altid vidste, hvor vi var, ja, hvad vi lavede. Jeg husker Rigmor Jespersen og Karen Pedersen. De var storartet hjælp og fulgte sådan lidt med i samtalerne, så de vidste at give besked.

Vi havde så igen konsultation fra kl. 13.00-15.00. Der var

Venteværelse.

ikke noget, der hed aftalt tid dengang. Så der kunne godt sidde rigtig mange i venteværelset. Lørdage var det fra kl. 8.00-10.00.

Grundet de trange forhold fik vi flyttet konsultationen til østenden af huset med inddragning af 1/3 af den meget store spisestue.

Under konsultationen kunne sygebesøgene hobe sig op igen, foruden hvad man ikke havde fået nået om formiddagen. Vi måtte derfor af og til låse for døren kl. 16.00.

Men vinduet til konsultationen stod jo på klem. Så en dag kom min kone ind i venteværelset. Og hvem var ved at krybe ind gennem vinduet med hjælp af de andre patienter. Det var såmænd Chr. Olesen, direktør, Aggersund. Så han blev taget hvast i øret af min kone, men kom dog indenfor. Sådant var der mange fornøjelige oplevelser. Der blev snakket og leet meget ude i venteværelset. Ja, af og til lod man sig springe over for at være med i snakken. Men var der en fremmed derude, da var der ganske tyst.

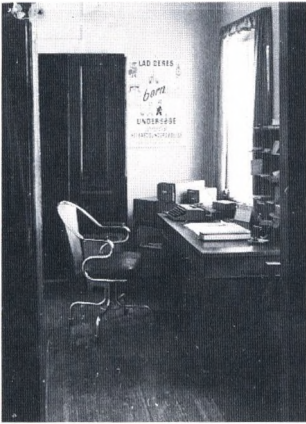
Man havde jo sine kors, lidt besværlige patienter eller nogle, man ikke formåede at hjælpe godt nok. Ja, da kunne ens kone, hvis hun var i det lune, oplyse om denne patients ankomst. Det tappede jo lidt af overskuddet.

Men som sagt. Det var ikke altid lige let. Der kunne ligge besøg, der hastede. Ved ulykker måtte Falck-folkene ikke yde hjælp, førend lægen ankom. Så det hastede.

Jeg husker et tilfælde, hvor jeg kørte meget stærkt. Der lå en motorcyklist på tværs af vejen med et halvt hovede og med en hel hjerne løsrevet ved siden af sig. Der var mange dramatiske øjeblikke. Men jeg havde jo været ude for ikke så lidt oppe på Grønland og havde gået i en god skole hos overlæge Ludvig Christensen.

En af de ting jeg lærte på Grønland, var at trække tænder ud. I massevis. Og med mange tilskuere. Grønlænderne sad langs hyttens væg for at more sig over synet og hylene. Der blev ikke altid bedøvet efter ønske. Det skabte mere underholdning. Ja, jeg trak rigtig mange tænder ud. Ikke sjældent var det om natten. Men at komme af med en dårlig tand, var jo ikke ringe for nogen af parterne.

En ting, der også optog megen tid, var fødslerne. Vi havde vel 50 om året. Men jeg synes altid, det var om natten. Det kunne der godt gå flere timer med, men så sad man der i de mørke natteimer. Snakkede med folk. Lærte dem og deres hjem og familie at kende. Gik rundt og så på fotos. Og det vid-

Konsultaton.

under hver fødsel var. Den lille blå, slimede, slatne klump, der med et stort vræl helt ændrer udseende. Blir lyserødt, stærkt og sprællende. Så gådefuldt og skønt. Af og til hjulpet lidt i gang med et klaps i enden. Sådan har mange her på egnen startet deres tilværelse. Vær glad for det.

Og som man var med ved livets begyndelse, fulgte man også mange gange patienterne ind i døden. Man lovede at komme, hvis det var muligt, i deres sidste stund for evt. at give en indsprøjtning, hvis det var nødvendigt. Her på denne egn, hvor man var vant til fødsel og død blandt dyrene, var man ikke så bange for døden. En proces, som jo næsten altid er nådig. Det er så ganske få tilfælde, det gik anderledes.

Og det er ikke så få gange, jeg har oplevet, at folk ikke døde, førend jeg kom for at give hjælp og evt. indsprøjtning. Men næppe havde jeg trukket sprøjten fuld, førend de døde. Uden at have fået noget. Det følte jeg som en tillid lige til det sidste. Der var mange gode stunder ved dødslejer. Hvor man trøstede og takkede. Jeg har ofte fortalt om den dødsyge mand, jeg blev kaldt i sygebesøg hos. Han stod i døren og tog imod. Var alene. Jeg kendte ham fra Brovst Sygehus og vidste, hvad han fejlede. På sygehuset havde man ikke givet besked om hans elendighed. Han spurgte derfor mig, stående i døren. Jeg fortalte ham, at han havde uhelbredelig kræft. »Hvor længe har jeg?« Det skal man nu ikke svare på, det kan nemt blive forkert. Men jeg ved ikke. Jeg svarede højst et par uger. Og sådan gik det også. »Det skal du have tak for, og så skal du også se, hvad jeg har udrettet i mit liv.« Han havde fyldt talrige tørvehuller ud. Et enkelt lå tilbage med nøkroser. Vi gik forbi. Og han plukkede en nøkrose til min kone. Vi gik hen til en fjordhest. Gul og manket. Han lagde armen om den, kyssede dens bløde mule og takkede den. Kløede den i manken. Så gik vi forbi en mark med lavt gult korn. En mager mark. Men han lagde sig på knæ. Denne syge gode mand. Og klappede kornet i dyb taknemlighed.

Vi tog afsked på dørtrinnet. Ham og mig. Begge dybt grebne, taknemlige, og jeg betaget af dette menneskesinds storhed og enkelhed.

Som I kan begribe. Det var en meget belastende tid, men også en tid med store glæder og sorger. Som jeg aldrig ville have været foruden. At følge jer fra fødselens under til dødens anden verden. Det har været et godt job.

Men telefonen var og blev en plage. På de mest ugunstige tidspunkter, måltider, under søvnen, ja, mens man formerede

Vestergade ca. 1950.

sig sågar, blev man afbrudt. Fra søvnens mørke dybder, halvt bevidstløs, hørte man angstfulde stemmer med bøn om hjælp. Vi var meget lidt misbrugte. Vi kendte jo nogle, og dem kunne man af og til ordne pr. telefon. Bare det at snakke med lægen kunne åbenbart godt hjælpe. Men som sagt, misbrug var der ikke tale om.

Efterhånden kom der jo mere til på ens program.

Der var vaccinationerne. Difteri kom i 1943, stivkrampe i 1949 og polio i 1955. Kighosten 1960. Der kom profylaktiske undersøgelser af børn og gravide. I 1956 blev aldersrenten til, folkepension. Og efterhånden kom der flere og flere attester.

Og mere hyppigt kom man jo, ikke fordi man var blevet syg, men til kontrol af f.eks. blodtryk. Alt sammen gjorde, at henvendelserne til læge blev fordoblet i løbet af disse 10 år.

Dengang komponerede man jo tit sine mixturer til mave, tyktarm og mod hoste. Man sammensatte også ofte salver efter sine erfaringer. Det var, før hydrocortisoner kom på markedet. Det første kom 1961. I øvrigt var et stof som acetylsalicyl (Aspirin = Albyl) opfundet 1899 og paracetamol (Panodil) i 1893. Sulfastofferne, der var en stor revolution i kampen mod bakterier, kom frem i 30'erne, og det endnu bedre penicillin kom frem i 40'erne. Det første danskproducerede kom i 1943. Insulin havde man haft siden 1923. De første p-piller kom 1960. Librium kom 1960 og Rontyl (vanddrivende og et blodtryksmiddel) kom 1958.

Det blev mere og mere effektiv medicin, der blev fremstillet. Som et eksempel herpå kan nævnes, at en sygdom som penni-

ciøs anæmi startede med at blive behandlet med et kg rå lever dagligt. Så kom de koncentrerede leverinjectioner (hepsol) i 1939 og endelig den rigtige løsning 1960 med injection af B.12 vitamin hver tredje måned, dvs. fire gange årligt.

Der var sygdomme, der mere eller mindre forsvandt.

Skarlagensfeber, polio, difteri, stivkrampe. Lungebetændelse lod sig nemt behandle. Mavesår, der tidligere kostede masser af æg og mælk hver dag samt sengeleje i 3tre uger, er jo senere mere effektivt behandlet med medicin, uden sengeleje. Årebetændelse krævede ugers sengeleje. I dag skal man være oppe. Brandsår, der for 2000 år siden blev behandlet med køligt (20 gr. C) vand, blev i mange århundreder forbudt denne behandling. Nu må man atter komme køligt vand på brandsår og med god effekt. Sådan skifter sandhederne.

Blyvandsomslag var kotume i min barndom. Stammede fra middelalderen. Regnvandet fra blykirketagene havde underfuld magt. Derfor. Den går vist ikke i dag.

Foruden tænder og fødsler var der også mange andre ting. Jeg tænker på frakturer af arme (efter røngtenfoto på Fjerritslev Sygehus), knogler ude af led (knæ og skuldre), fjernelse af knuder (f.eks. lipomer og atheromer). Hverken læge eller patient var indstillet på at blive henvist andetsteds. Der var knyttet mere autoritet til jobbet, mere tro på lægen. Hvilket ofte gjorde lægegerningen nemmere og mere taknemlig. Man havde ligeledes også mere tro på præster og lærere.

For en konsultation fik man dengang med samtlige tillæg 4,68 kr.

Østergade ca. 1950.

Regnskabet var jo noget besværligt med i alt ti sygekasser, to amter (Hjørring og Thisted) samt kommunerne. Dertil kom privatpatienterne, de kom ofte i lægeboligen (kaffe og en cigar eller portvin) for at betale. Også det var lægekonens job. På den måde blev der skabt mange gode kontakter.

Ved sygebesøg ude ved fjorden fik jeg besked på at flytte hestene, da jeg jo alligevel skulle forbi. Engang ved et sygebesøg stod jeg bøjet over det syge barn, da noget skubbede mig i knæhaserne. Jeg vendte mig om. Det var den 300 pund store julegris. Da den ene væg manglede i stalden, havde den sin gang i køkkenet og stuerne. Men var absolut renlig. Det foregik ude i et hjørne af tre-vægsstalden.

Min kone havde fra sin barndom en stor fin dukke med porcelænshoved. Den holdt ikke længe i vort hjem. Så jeg gik ud med den og smed den i skraldespanden. Forbi kom min gode nabo Verner Ranum med den bemærkning »Nåh, I har nok haft børneundersøgelser.«

Jeg husker den patient, der lå i sengen næsten hele sit liv, nemlig fra dengang hendes eneste søn rejste til Amerika. Ikke et brev kom der fra ham i mange år. Da han så endelig kom hjem, kunne hun ikke kende den gamle mand. Og så stod hun op efter mere end 30 års sengeleje. Det skal der jysk sind til.

Ude i oplandet var der en ældre dame. Hun havde bl.a. smerter i ryggen, og et plaster hjalp. Men der var også andet. Jeg må have beklaget mig over ikke at kunne nå at spise inden konsultationen kl. 13.00. Så næste gang jeg kom, stod der kalvesteg med tilbehør og sveskegrød. Hun flyttede til et andet område. Men der kunne lægen ikke lægge plaster på, så det hjalp. Tro og tillid gjorde sit. En dag mange år efter stod der en dame i min dør med to gamle, fine tallerkener og to pudevår fra denne patients dødsbo. Så I kan forstå, det var ikke noget ringe job at være læge.

En aften havde vi stor fest. Mere end 30 mennesker. Da ringede Røde Willy på døren med en spritbilist. Han blev sat i venteværelset, medens Willy gik ud efter nogle papirer og jeg ind til selskabet. Så ringede det atter på døren. Willy: »Hvor blev spritbilisten af?« »Ja det er ikke mig, der skal passe på ham,« mente jeg. Langt om længe fandt vi ham mellem to søde damer og med drinks i sofaen midt i selskabet.

Folk boede jo tæt og småt dengang. Sandagervej og Godthåbsvej var jo bygrænser. Alligevel boede der jo næsten lige så mange mennesker som nu. Man sad til leje i udhuse og i tagværelser med køkken på det åbne loft.

En fin oplevelse var det den vinternat, alt pyntet til af masser af sne, da jeg skulle på sygebesøg i Lildal. Det var umuligt at køre i bil derned, og der var ganske langt helt ud. Men der stod en kane. Så med hest og klokker under utallige klare stjerner gled vi ned gennem dalen i den snelyse nat.

I slutningen af 50'erne indgik jeg så i samarbejde med læge Tage Kirkeby. Det betød fri hver anden nat og hver anden weekend. Et samarbejde jeg mindes med glæde og taknemlighed.

Når det gælder teknik og materielle ting, ja, så ændrer de sig jo så hurtigt, at mange af gamle lægers erfaringer ikke tæller mere. Og dog er der visdom, der ikke sådan forældes, der stadig kan bruges. Ja, tingene har ændret sig meget. Engang var læger sortklædte og tappede blod. Nu er de hvide og giver blod.

Billeder: Postkort og private fotos.

Kirsten Kjær og hendes museum i Langvad

Af Harald Fuglsang og John Anderson

Harald Fuglsang, f. 1933, efter studentereksamen i Thisted lærervikar i Tømmerby Skole og kort tid i Fjerritslev Skole, cand. med. 1960, dr. Middelseboe's første amanuensis i Tømmerby, siden 15 år som læge i Afrika, mest med forskning i sygdommen flodblindhed sammen med

John Anderson f. 1929 i Brighton i England, legeeksamen 1954, specialist i øjensygdomme, siden 1978 i Danmark, hvor forfatterne sammen startede Kirstens Kjærs Museum i 1981.

Kirsten Kjær blev født på Vester Thorup Mejeri den 14. november 1893 som den ældste af fem børn hos mejeribestyrer Peder Kjær og hustru Nicoline (født Hansen); ét barn døde som lille - Kirsten fortalte somme tider om nogle vage erindringer om denne sorg i familien - broderen Harald blev gift med Elna Fuglsang fra Tømmerby, men han døde ung, efterladende sin kone med to små drenge. Elna giftede sig siden med Jacob Overgaard fra Tømmerby og fik endnu to drenge, hvoraf forfatteren til denne artikel er én. Søsteren Rigmor blev gift med købmand Bertel Dige fra Thorup, men også hun døde ung. Kun lillebroder Ejnar Kjær overlevede til højt op i årene, først på faderens gård i Thorup, siden som pensionatsvært i Fjerritslev sammen med sin kone Astrid. Da Kirsten ikke selv fik børn, består den nulevende familie i dag af fire nevøer og én niece.

Kirsten dvælede sjældent ved barndommen, men fremhævede dog altid moderens dygtighed i køkkenet og ved symaskinen. Men hun var også streng, og der opstod nok tit spændinger i hjemmet på grund af faderens drillerier. Han kom ofte sent hjem, når han havde været ude at spille kort med nabo-gårdmændene eller med de handelsrejsende, som overnattede på kroen. Hun beskrev ham imidlertid altid som en dygtig mejerist, der fik medaljer for sit gode smør. Hun var således

Kirsten spillede revy i begyndelsen af 1920'erne.

lidt stolt af dem begge, men også for følsom til at klare de spændinger, der uvægerligt opstod mellem to så forskellige personligheder, som forældrene var. »Jeg tudede altid,« har hun udtalt. Også at hun ansøgte om at blive konfirmeret før tiden for at komme væk hjemmefra. Der er nok ingen tvivl om, at hun også som barn var anderledes - lidt aparte - og at hun som ung havde svært ved at finde sig selv. Allerede tidligt skilte hun sig ud fra mængden, ikke mindst ved sin påklædning.

Hun tog plads hos bageren i Fjerritslev, men snart fik fru Lassen fra sparekassen øje på hendes specielle udståling og fik hende ansat som ung pige i huset. Hun får en fin anbefaling fra den plads, hvori sparekassebogholder, sagfører Rud. Lassen bl.a. skriver: »... Vi har alle i det forløbne aar lært at kjende hende som en endog ualmindelig rar og dygtig ung Pige, der véd at gjøre sig afholdt af alle. Hun er aabenbart særdeles velbegavet, har et godt Nemme og tilegner sig hurtigt og sikkert, hvad Nyt hun faar med at gjøre; og vi kan give hende vores bedste Anbefaling.«

Men faderen ville have hende på justitsråd Møllers handelskole i Aalborg. Det var lige før første verdenskrig. Hun har selv fortalt, at hun endte med at få ug i dansk stil, men at hun ikke var så god til det med at regne.

Kirsten ville imidlertid ud for at opleve verden og tog plads i Tyskland, selv om første verdenskrig truede. Her oplevede hun vistnok sin første forelskelse, men forældrene var ikke videre begejstrede for en tysker som svigersøn, så hun blev i stedet for selskabsdame på Bratskov (1915-1916).

Det er lidt svært at få kronologisk orden på disse første ungdomsår, men på vielsesattesten står der, at hun blev gift den 16. august 1918 med Frode Nielsen fra Jelstrup ved Aars. Frode kom fra en begavet højskolefamilie, og Kirsten har ofte berømmet hans skønhed. Hans bror blev siden den kendte maler Jens Nielsen med museet i Holstebro, ligesom en søster også slog sig på maleriet. Frode og Kirsten slog sig ned i Villa Vesta i Aars i et par år, hvor Frode var med til at redigere bladet »Himmerland«. Men ægteskabet udviklede sig ikke til den inspirationskilde, hun måske havde ventet - »Der skete ingen ting inden i ham« udtalte hun mange år senere.

Der skulle helst ske mange ting omkring hende, og i foråret 1921 har hun (og Frode?) adresse i Østersøgade 82 i København. Allerede om efteråret er hun tilknyttet forskellige teaterrevyer, og hun turnerer med disse i et par år. Som gammel kunne hun stadig underholde med revyviser fra den tid, men brød sig i øvrigt ikke om at tale om den periode. Det var, som om

hun helst ville glemme den. Det ender da også med, at hun har en kort indlæggelse på 6. afdeling på Kommunehospitalet i 1924. Hun får dog aldrig nogen psykiatrisk diagnose hæftet på sig. Hun kunne vist ikke finde ud af, hvem hun var, og hvad hun ville med sit liv. Det var ret så kaotisk. Hun har siden fortalt, at overlægen foreslog hende at begynde at male.

Imens har Frode nok lært at restaurere malerier og har fået flere venner blandt de jyske studerende i København. En af dem forelsker sig vildt og inderligt i Kirsten, og af de bevarede breve er der ikke tegn på, at hun umiddelbart har afvist ham.

Frode får en opgave med at restaurere malerierne i Løgumkloster Kirke sammen med arkitekt Jeppe Jepsen fra Kolding. Han bliver Kirstens første model, og dette første maleri kan ses på hendes museum. Hun var da 32 år, og året var 1925.

Hun gik i gang, men rastløsheden og udlængslen forsvandt ikke. Året efter rejste hun sammen med Frode til Amerika, hvor hun blev modtaget af onkel Kresten i New York den 1. december. Allerede inden jul er hun i Santa Rosa i Californien, og det blev her, hun fandt sin egentlige frigørelse som maler. Hun færdedes med sin mærkværdige frimodighed i alle kredse, blandt rige og fattige, men mest i kunstnerkredse. Hun fik mange venner, der siden har besøgt hende i Danmark - og Frode fik hun afsat til en rig enke med flere biler. Selv lærte Kirsten aldrig at køre bil.

Alene vendte hun tilbage til Danmark i 1929, ivrig efter at vise, hvad hun har malet i Amerika. Den fynske maler Niels Hansen lover at hjælpe hende og maler også et smukt portræt af hende, der kan ses på Fyns Stiftsmuseum. Hun tilbringer en tid i det eksklusive miljø omkring forfatterinden Karin Michaëlis, der skriver bogen »Hjertets Vagabond« om Kirstens vildsomme liv i Amerika.

Allerede den 22. februar 1930 åbner hun en udstilling i Kunstbodens udstillingssal i Hyskensstræde i København, men den 6. marts udkommer Hjertets Vagabond. Og Kirsten føler sig udleveret af bogen - »hvad vil min mor ikke sige, når hun læser den bog?« (kan lånes på biblioteket).

Hun tog sin udstilling ned og flygter væk fra København via Mallorca og Paris til Århus, hvor hun får en ny udstilling allerede i oktober samme år. Det er nok her, hun møder den mand, der skal få så stor betydning for hele hendes åndelige udvikling op gennem 30'erne. Det var den radikale skuespilforfatter og redaktør af Aarhusposten, Anders Olsen. Kirsten var sønderknust ved hans alt for tidlige død i 1938. Han hav-

Kirsten Kjær udstiller portræt af Stauning.

de gjort hende samfundsbevidst, og sammen fik de kontakt til mange af Kirstens mest interessante modeller fra moderen til 16 børn, cirkusdirektøren Dora Miehe, til statsminister Stauning og mange, mange flere.

Men heller ikke dette forhold var uden kriser. Her er uddrag af et af de mange breve til Anders (i nutidig retskrivning):

»Anders, lille elskede mand med alt dit mod, din håbløshed og utrættelige energi. - Mon du ved, hvor Kirsten Hvøvs beundrer dig? Også når vi skændes og slås, selv om jeg samtidig er rasende på dig - men Gud, hvor jeg trængte til at komme væk fra dig og føle, at der dog var noget af en selver tilbage i mig. Du så det ikke, dreng, fordi du altid er så optaget, men jeg var lige ved at være smadret. Det er nu også godt for dig at være alene igen. Du trænger til både at løbe rundt i landskabet - og måske næsten ikke vide hvor du er - og at sidde alene med dine tanker foran skrivebordet eller gå ind i solrummet og igen føle sorheden mellem os og jeg tror, at det også må glatte et eller andet ud et sted i dig at vide, at Kirsten Hvøvs i det mindste forsøger at bruge penslerne igen. Hun var jo dog maler, da hun mødte dig, og havde erhvervet sin egen facon i livet, der gav hende mod på at tro på, at der også fandtes en måde, hvorpå hun kunne meddele sig til menneskeheden. I hele hendes barndom og ungdom fandtes der ingen ...«

Som skribent var hun således ikke uden evner. Hun havde da også hjulpet Anders Olsen med månedsskriftet »Tidens Stemme«, et radikalt skrift, som udkom fra 1935 og indtil 2. verdenskrig.

Hun tilbragte også mange somre på Skagen i 30'erne og færdedes igen i alle kredse. Hun havde således et nært venskab

Ved mindepladen for veninden Asta Nielsen sammen med Ove Sprogø.

med den svenske forfatterinde Brita von Horn og dennes veninde Elsa Collin. Hun malede dem begge og ligeså fru Østergaard, der drev Skagens Hotel.

Sommeren 1939 var hun via Göteborg en tur i Oslo, hvor hun havde kontakt med lederen af Rigsteatret, Fritz von der Lippe. Hun var igen kommet ovenpå, og den 3. september skrev hun et brev, hvori hun fortalte, at hun havde malet 11 portrætter og et landskab i løbet af seks uger. Hun havde været sammen med maler-kollegerne Niels Bjerre og Jens Søndergaard ved Pinen og Plagen, og det var en oplevelse, som hun siden altid har fortalt om med megen glæde.

Men Hitlers fremturen i Europa var allerede begyndt, og Storbritannien og Frankrig havde erklæret Tyskland krig den 3. september efter invasionen i Polen. I december var Kirsten med i en komité til hjælp for juleløse emigranter. Siden er hendes engagement i modstandsbevægelsen lidt uklar. Fra den efterladte korrespondance kan det ses, at hun mest var på »cykeltur« i Jylland i 1940 og 1941, og at hendes lejlighed i Lille Kongensgade blev brugt af modstandsbevægelsen hen imod slutningen af krigen.

Hun havde kastet sin omsorg og kærlighed (?) på en ny ven, Cai Herforth. Et mærkeligt umage par, men brevene afslører, at de havde brug for hinanden og tog sig godt af hinanden indtil Cais tragiske død i 1946 - han brændte op ved en ulykke med en generatordrevet brunkulslastbil, som Kirsten havde skaffet ham.

Men hun kom igen i gang med maleriet og udstillinger, og i november 1947 var hun på vej til Warszawa i Polen med M/S Batory. Hun var fascineret af menneskene i Warszawas ruiner, og heller ikke her havde hun besvær med at finde kontakter og modeller.

På vej hjem fra Polen i det tidlige forår 1948 fik hun kontakt med Dr. Nyström, der havde været på hjælpearbejde i Warszawa og nu skulle tilbage til sit distriktslægearbejde i Lapland. Kirsten fulgte med, og gennem årene var hun på besøg deroppe syv gange i lange perioder, fascineret af både naturen og menneskene. Det blev en meget produktiv periode.

Sommeren 1949 blandede hun sig igen i det eksklusive miljø på Skagen som gæst i Carl Nielsens hus. Hun var veninde med hans datter, malerinden Anne-Marie Telmanyi. Men sidst på sommeren er hun igen på vej til Lapland, hvor hun også tilbragte det meste af 1950. Hun bragte et frisk pust med fra den store verden og fascinerede med sin udstråling. Hun fik man-

ge venner rundt omkring i Sverige og opholdt sig meget sammen med dem i de følgende år.

I efteråret 1954 får hun et ophold på Lysebu i Norge (Norges gave til Danmark for den mad, danskerne sendte til Norge under krigen). Her virkede hun også tiltrækkende på mange interessante mennesker, og en af dem gav hun generøst nøglen til sin lejlighed i København, så han kunne bo der gratis under sit besøg i København. Der hersker stadig tvivl om, hvad der er sket, men Kirsten var overbevist om, at vedkommende ødelagde mange af hendes tegninger ved at tegne oveni dem. Det slog hende ud af balance i en tid, og hun beslutter sig til at tage væk fra det hele - til Island, hvortil hun rejser med båd den 21. september 1955. Allerede ved juletid er hun i gang med at male den danske ambassadør deroppe, Bodil Begtrup. Hun får også sendt en kasse malerier derop for at lave en udstilling. Hun trives tilsyneladende godt, men færdes mest i teaterkredse, hvor hun også tegner Vigdis, der siden bliver Islands præsident. Hun fornærmede Laxnes, deres store digter, og det gør man nok ikke ustraffet, men hun havde jo altid haft svært ved at lade være med at sige tingene ligeud, som hun nu fornemmede en situation og dens aktører.

På Island, og i mange år derefter, kæmpede Kirsten meget for at få de Islandske Håndskrifter tilbage til Saga-øen, både i skrift og tale. Det blev en hel besættelse for hende, ligesom det med de ødelagte tegninger. I et brev fra 1960 til en god veninde skrev hun, at hun nærmest havde leveret i helvede i de sidste fem år.

Hun fik dog stadig malet lidt ind imellem, bl.a. Folketingets formand Gustav Pedersen, arrangerer også små udstillinger her og der, men god til at sælge sig selv blev hun aldrig. Dertil var

*Kirsten Kjar sammen med
lapmaleren Nils Nilsson
Skum (1950).*

Kirsten glemte aldrig sin hjemegn og dens personlighed. Ved et rigtigt jysk bryllup - det varede i flere dage - traf Kirsten hestehandler Chr. Svendsen (1881-1958), der giftede sin datter bort. Hun så ham som den stolte fader, den gæve kortspiller og hans gemytlighed i det ene øje, og som forretningsmanden, der gav sin karl et bundt underskrevne, men blanke checks til at købe heste for i Aalborg, i det andet øje. Chr. Svendsen var en respekteret hestehandler, kendt overalt på egnen. Malet Fjerritslev, 1950 Udlånt til Kirsten Kjærs Museum 1982

hun for desorganiseret - vidste jo knap nok, hvor hun havde sine malerier deponeret - mest ved venner og bekendte rundt omkring, hvor der var god plads. Og bød der sig en chance for at komme ud for at opleve noget, ja, så steg hun på. Tyskland, Amerika, Mallorca, Frankrig, Polen, Lapland, Island - og siden Tunis, England samt Liberia i et helt år som 75-årig. Hun faldt til overalt, tilpassede sig ofte meget vanskelige forhold og kunne lade sig inspirere til højt op i årene. Der var både glæde og drama omkring hende. Samtidig med, at hun sugede til sig fra andre mennesker, gav hun meget af sig selv, helt til det sidste, også mens hun var på plejehjemmet i Frøstrup, hvor hun fortsatte med at male og tegne - og synge revyviser. For øvrigt omtalte hun altid plejehjemmet som sit hotel, et tegn på, at hun befandt sig godt.

Det er helt enestående, at hun har haft en mere eller mindre organiseret vennekreds om sig fra sin 50-års fødselsdag i 1943 i krigens mørke år og indtil sin død. De sørgede for, at hun kunne holde fast ved sin lejlighed i Lille Kongensgade i centrum af København, og med deres indbetalinger deltog de i bortlodningen af Kirstens malerier og tegninger ved den næsten årlige fødselsdagsfest for Kirsten, hvis hun da ellers var hjemme i fædrelandet. I taknemlighed ville Kirsten, at de skulle arve halvdelen af hendes billedsamling, men de foreslog, at samlingen skulle indgå i en fond, Kirsten Kjærs Fond, til fremme af kendskabet til Kirsten og hendes billeder. Det var lidt svært for Kirsten at forstå en sådan konstruktion, men engang i 1980 underskrev hun en liste over malerier og tegninger med ordene: »Jamen, så i Himlens navn da, Amen.«

Kirsten Kjær i sit museum.

KIRSTEN KJÆRS MUSEUM blev åbnet den 15. maj 1981 i et tidligere husmandssted i Langvad, sidst drevet af Ansgar Næsager og Stinne Bro, der i 1964 solgte det til ingeniør Manniche fra København. Han moderniserede det og plantede mange træer på de tilliggende arealer, men solgte det siden til ambassadør Eyvind Bartels, der havde det i 12 år indtil oktober 1978, da det blev overtaget af undertegnede med henblik på at huse Kirstens mange billeder.

Der var drama omkring selve åbningen, for Kirsten havde forlagt sit gebis netop dagen før, så hun, der altid gjorde meget ud af sit udseende, måtte gennemgå åbningsdagen fuldstændig tandløs. Det forhindrede hende dog ikke i at kommentere, højlydt og morsomt, de forskellige talere, bl.a. Else Bülow, daværende leder af Aalborg Kunstmuseum, og overlæge Johannes Nielsen, Risskov, fondens første formand. Da de gratulerede hende med museet, var kommentaren: »Nåja - jeg havde da ellers regnet med at skulle hænge både i New York og Paris!«

Undertegnede har nu drevet museet nærmest som en hobby i 15 år ved hjælp af gavebidrag og frivillige medhjælpere. Efterhånden er husmandsstedet blevet gemt inden i forskellige tilbygninger, eftersom der var tid og penge. Det har været en glæde at mærke den stigende interesse for stedet med et besøgstal, der er vokset fra 4.000 til nær ved 15.000 i 1996. Mange kunstnere er interesserede i at udstille i sidebygningerne, så der er altid

skiftende udstillinger. Desuden arrangeres der 10-12 klassiske koncerter hver sommer med danske og udenlandske solister. Der lægges vægt på, at haven og de omliggende naturarealer er i harmoni med museumsbygningerne og stedets atmosfære.

Det er fondsbestyrelsens ønske, at museet snart vil kunne overgå til en selvejende institution, der vil kunne hvile i sig selv og ikke være afhængig alene af frivillig arbejdskraft.

Kirsten fik fire år sammen med sit museum, og hun glædede sig over det. I april 1985 fik hun en svær hjerneblødning, der gjorde hende bevidstløs. En måned senere døde hun stille på Thisted Sygehus, 91 år gammel. Hendes urne blev nedsat på forældrenes gravsted ved Thorup Kirke, hvor hun både var blevet døbt, konfirmeret og viet. Siden har gravstedet måtte vige til fordel for en modernisering af kirkegården, så hendes gravsten med de røde bogstaver står nu som en mindesten ved museet. Bisættelsen foregik i Tømmerby kirke, hvor pastor Farsinsen citerede følgende fra et brev fra Kirsten:

»Jeg søger ind bag masken og ned til bunden, dér hvor livet skabes, hvor et menneske bliver til. Jeg er violinen, tiden og menneskene spiller på.«.

- »Det er kun gennem lidelsen, man udvikles, men ingen behøver at føle sig for god til at gentage noget, der så absolut er sandt, og jeg ved, at havde jeg ikke haft min evne til at føle med andre, havde jeg ikke selv måttet tømme lidelsens bæger til bunds. Når man først er kommet helt ind bag kulisserne, betyder berømmelse og ydre glans ingen ting. Og man ved såre godt, at man aldrig når det udtryk, man ønskede i det øjeblik, kontakten blev sluttet med det nye motiv. Og altid skal man spille kostbar tid med at rydde, før man går i gang med det egentlige, menneskeånden.«

Kirsten i Langvad på sin 90-års fødselsdag.

Sangen om Han Herred

Mel.: Hvor smiler fager den danske kyst.

Jeg ved et sted mellem hav og fjord,
hvor lyngen blomstrer imellem skove,
hvor sjældne planter i karrig jord
sig føjer under naturens love.
En strimmel land med en flora rig
som ingen steder man finder lig.

Her er et ferieparadis
med sommerhuse og badestrande,
hvor sproget blandes på festlig vis
med tungemålet fra andre lande.
Hvor solen bruner hver badegæst
imellem byger og nordsøblæst.

Og stemningsbilleder finder vi,
hvor kvæget græsser langs fjordens strande.
Sensommerpragten ved »Fos« og »Li«,
et svanepar ud i vejlens vande.
En fiskerkutter, der står mod land,
en sommeraften ved Thorup Strand.

Men her er andet end fest og sang,
for bag ved klitten et liv sig rører,
hvor travle mennesker dagen lang
en hverdagsgerning så tro udfører.
Og samfundsskygger her findes kan,
som kendes over det ganske land.

Her leved' mænd, som sig satte spor,
som hundred' år ej formår at slette,
for hvad de talte med skrift og ord,
man mindstene for dem lod sætte.
Kulturens blomster de her gav rod,
skøn på de skatte, de efterlod.

Til I som Han Herreds land forlod
og rejste ud i den vide verden,
glem aldrig, hvor jeres vugge stod
i jeres daglige liv og færden.
Lad tanken gå til det sted i nord
som ligger her mellem hav og fjord.

Det Gamle Album

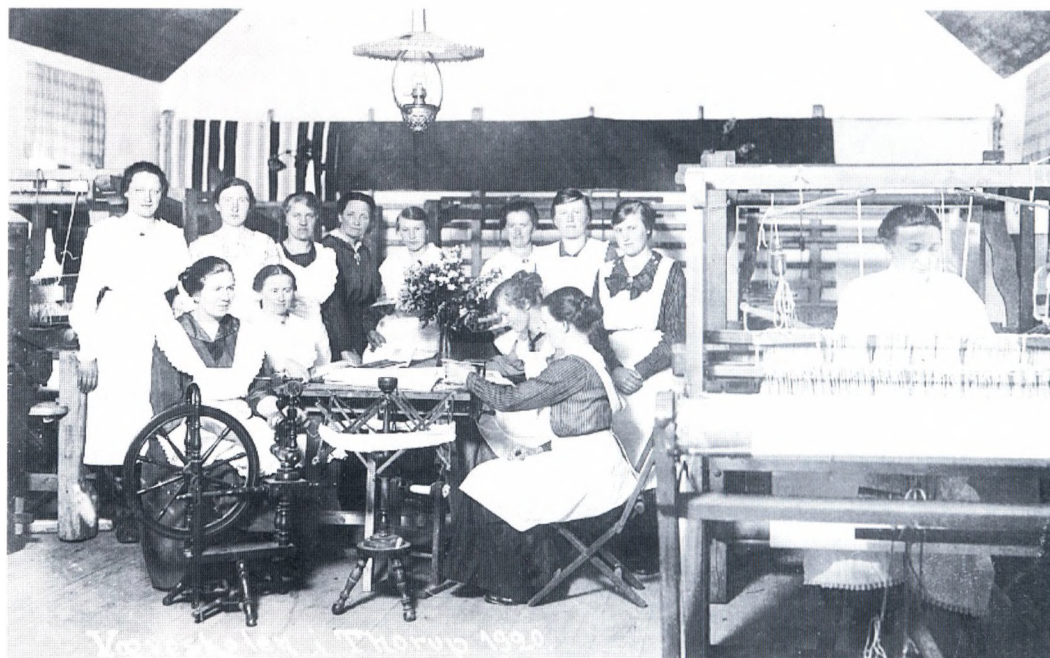
Motorfærgen »Maja«, der sejlede ved Feggesund i en menneskealder. Her sejler den med elever fra Christianshavn Døtreskole, der som lærer havde Marie Kaspersen, født i Tømmerby og tidligere lærer ved Arup Friskole. Færgemanden er Pie Kresten. 1934.

25-års jubilæum på andelsmejeriet »Hannæs« i Vesløs den 21. december 1936.

Snedker Hansens værksted, Klim. Ca. 1910-1915. I kisten Børge Hansen, ved siden Leonhard Hansen.

Væveskolen i Thorup 1920. Stående i mørk dragt Margrethe Riskjær. Søster Djernis også på foto, ikke angivet hvor.

Klim Kalkværk.

»Lilleskole«. Lokale: Første sal i hjørneejendommen, Solbakkevej og Jernbanegade i Broust. Alle elever undervistes i samme klasseværelse.

Fastelavnsoptog i Broust. Pengene, der indsamledes, gik til børnefest på hotellet. 1910-1915.

Attrup Dæmningen 1918-20. Første mand i billedet er Peter Poulsen, Torslev og Arne Poulsens far.

Årets gang i Han Herred

November

1. Frøstrup Brugs fylder 75 år.
2. 7. klasse på Ørebroskolen vinder førstepræmien i Grænseforeningens plakatkonkurrence.
Cand. oecon. Jens Askehave ansat som ny leder af AMU-Centeret i Fjerritslev. Værestedet i Brovst for sindslidende og andre med psykiske problemer indvies. I Holmsø slår Carla og Richard Geven dørene op for Danmarks måske største stald med plads til 425 malkekøer.
4. En husstandsomdelt avis lægger op til debat om Fjerritslevs bymidte og turismen i kommunen.
6. Ungdomsafdelingen tager hul på Mansstrup-Bonderup Kristelige Idrætsforenings 50-års jubilæum med fortæring af en kæmpe kagemand.

En firevinget mølle er logoet for Combi-Gården i Brovst, som nu indvies.

7. Stort flertal i venstrevælgerforeningerne i Fjerritslev kommune for partipolitisk opstilling ved næste kommunalvalg. MBKIs Venner, til støtte for idrætten i Trekronerområdet, er en realitet.

8. Brovst Daghøjskole forbliver i Brovst. Planerne om flytning til Tranum er skrinlagt.
9. Et flertal i Fjerritslev Kommunalbestyrelse frigiver 175.000 kr. til projektering af en ombygning af Haverslev Havn. AMU-Center Sandmosen indvier tre indkvarteringsbygninger, en ny administrationsbygning og en ombygning af hovedfløjen til 40 mio. kr.
11. Lisbeth Simonsen, Manstrup, er udnævnt til ny leder af Solgaarden i Fjerritslev efter Anna Lise Andreasen.
14. Bogen »Hannæs - folk og egn« er i trykken og ventes klar til julehandelen.
15. En 23-årig landbrugsvikar bliver fundet livløs ved gylletank i Øslev, men overlever ved resolut indsats fra gårdejereren, som har arm i gibs.

Septembers ledighedstal for Han Herred viser et fald på over 10 pct. i forhold til måneden før.

Thorup-Klim Boldklub starter husstandsindsamling til nyt klubhus i V. Thorup. Målet er mindst 325.000 kr., idet kommunen har givet tilsagn om krone-til-krone tilskud på et tilsvarende beløb.

16. Rejsegilde på ny musikfløj ved Fjerritslev Gymnasium.
En snarrådig vognmand, Jens Sørensen, der anmeldte en 19-årigs omfattende hærværk hos Malgaard & Nielsen, hædres af Løgstør Politi.
17. Han Herred vågner op til snekaos, og skoleundervisningen aflyses de fleste steder.
24. Første udgave af Han Herred Bogen præsenteres på Bratskov i Brovst.

25. Børnenes By i Fjerritslev er slået an i børnenes bevidsthed, fastslår formand Jens Sørensen ved generalforsamlingen.
28. Formand Bertel Bliksted beretter ved generalforsamlingen i Kvægavlforeningen for Han Herred, Mors og Thy om et godt første år efter fusionen.
Tranum Kraftvarmeverk melder om problemfri overgang til naturgasfyring. De grønne spejdere i Bonderup fylder 50 år og holder reception ved det årlige julemarked i Trekroner.
29. Miljø- og Energiministeriet offentliggør forslag til en lokalplan, der skal gøre Frøstruplejren til en helårslejrplads.
30. Slagteriet Tican præmieres for energieffektivitet ved det årlige træf for energirådgivere i Nyborg.

December

4. Det er nu 100 år siden, Landboforeningen købte dyrskuepladsen i Fjerritslev af gæstgiver Laursen. 22-årige Klaus Grundahls korværk »Domine Jesu« uropføres af Fjerritslev Bykor i Bejstrup Kirke.
6. Teknisk udvalg i Brovst Kommune truer med lukning af biogasanlægget i Skovsgård på grund af lugtgener.
7. En studiekreds på Aktivitetscentret i Fjerritslev præsenterer lokalhistorie via projektet »Skriv til dit oldebarn«.
8. På et borgermøde er der overvejende stemning for at flytte Fjerritslev rutebilstation til det tidligere baneterræn ved posthuset i Jernbanegade. På samme møde går feriehusejere og naturvenner mod et kurcenter ved Klim Strand.
9. Adm. direktør Ove Thejls ved Ticans generalforsamling: - Fjerritslev-afdelingen er nu uundværlig del af Tican.
11. Hanstholm Kommune og Kulturministeriet bevilger i alt 2 mio. kr. til kulturhus i Frøstrup.
13. Fjerritslev Boligforening fylder 50 år.
15. Mag.scient. Poul Hald-Mortensen ansættes af Aage V. Jensens Fonde som koordinator af naturformidlingen ved Vejlerne. Han støtter Danmarks Naturfredningsforenings planer om et naturcenter i dette område.
Udlændingestyrelsen meddeler Brovst Kommune, at nye etniske grupper skal bebo flygtningecentret i Tranum i takt med bosniernes udflytning.
16. Trappefabrikken Dolle A/S i Frøstrup vil tiltrække nye medarbejdere ved at bygge 17 boliger.

19. Bestyrelsen for Skovsgård Energiselskab giver op: Luk gylleværket! Borgmester Henning Mysager vil dog have alle muligheder undersøgt inden en eventuel lukning.
23. En af Danmarks største gravhøje - Duehøj i Nørtorup - er blevet frilagt.
Ny messehagel, udført af væveren Berit Hjelholt, indvies juledag i Vust Kirke.
29. Anna Gudrun Ogstrup takker af efter 30 år som bibliotekar i Brovst.

Januar

2. Pastor Aksel Heltoft, Klim Valgmenighed, holder afskedsprædiken efter 10 år på posten. Ved kaffebordet bagefter i friskolen er der fyldt til sidste plads.
3. Frøstrup har som »Kulturlandsby '96« taget hul på en lang række kulturelle aktiviteter, der vil strække sig over hele året. Første programpunkt er et foredrag af Troels Kløvedal.
4. Frostvejret er nu ved at sætte sig spor i de indre danske farvande, og især i Limfjorden gør isen nu livet besværligt for skibsfarten og fuglene.
6. Fritidscenterets bestyrelse vil udvide Fjerritslev svømmehal med to nye bassiner, et varmtvandsbassin og et børnebassin.
9. Ullerupvej i V. Thorup kommer fra 15. januar til at hedde Toftholmvej, opkaldt efter det tidligere mejeri. Baggrunden er, at et vejstykke i Aggersund også hedder Ullerupvej, hvilket har givet anledning til forvekslinger.
13. Forstander Jørgen Røge, Sandmoseskolen, trækker sig tilbage efter næsten 40 år ved skolen.
15. Viborg Amt har afvist klager fra naboer til Frøstrup-lejren. Klagerne drejer sig blandt andet om, at der er hele tre udkørsler fra lejren.
16. Fjerritslev Kommune starter aktiveringsprojekt i Jehovas Vidnes gamle rigssal på Mågevej, som senere navngives Brazil.
17. Politiet har anholdt en 39-årlig kvinde, der fra sin bopæl i Han Herred har handlet med hash.
18. Kommunalpolitikere i Fjerritslev skal nu drøfte en fjerde mulighed for placering af Fjerritslev Rutebilstation, nemlig ved Autocentralen i Søndergade. Ved et tidligere borgermøde var der tale om tre placeringer: ved kroen, ved kirken og nær posthuset.
19. Nordjysk Opera Kompagni har succes med opførelsen af Cimarosas »Det hemmelige ægteskab« på Fjerritslev Gymnasium.
20. - Selvfølgelig er der rygeheroin i Han Herred, udtaler behandlingsmedarbejder Arne Bæk fra Foldbjergcentret i Vrå, efter et møde i Han Herred, hvor narkotikaproblemer blev diskuteret.
22. De tidligere ejere af Svinkløv Badehotel, Nete og Bjørn Bilgram, åbner en lille spiserestaurant i Tranum, Frigiliana.
25. Brovst Kommune har nedsat et hurtigtarbejdende udvalg, der skal undersøge muligheden for at fyre med naturgas på biogasanlægget i Skovsgård. Udvalget skal forsøge at få miljøminister Svend Auken til at dispensere fra varmeplanens bestemmelse om, at Skovsgård skal forsynes med varme fra biobrændsel.
26. Brovst Kommunalbestyrelse har besluttet at overtage ansvaret for integration af de bosniske krigsflygtninge, der har fået meddelt asyl og er bosiddende i kommunen. Kommunalbestyrelsen har bevilget 1,4 mio. kr. til arbejdet.

29. En 26-årig mand omkommer af røgfor-
giftning ved en brand i Fjerritslev.

30. Isbryderen Goliath Røn er på arbejde
øst for Aggersundbroen. Der er udsigt
til mere is, melder Søværnets Operative
Kommando.
31. På generalforsamlingen i Fjerritslev
Kinos Venner gør formand Jens Dalum
rede for den næsten tilendebragte
ombygning af biografen.

Februar

2. En arbejdsgruppe barsler med oplæg til
kulturcenter med sportshal og børnehave
ved Trekronerskolen.
5. Brovst Håndværker- og Borgerforening
udnævner en række æresmedlemmer på
sin 90-års jubilæumsdag.
6. Egnsbank Han Herred i Fjerritslev har
været udsat for tyveri fra døgnboksen.
Tyvene har lirket pengekassetter op fra
boksen med fiskeudstyr.
7. Der er indløbet en ny klage fra Skovsgård
Grundejerforening over lugtgener fra
byens biogasanlæg. Teknisk udvalg vil
lukke værket 1. april, såfremt lugtgenerne
ikke forinden er ophørt.
8. Der er vrede blandt landmændene over

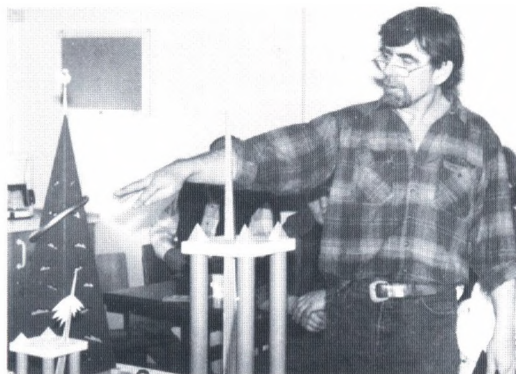
gødningsbøderne. I Han Herred anslås
det, at omkring 10 landmænd vi få bøde-
forlæg for at overgødske deres marker. De
landmænd, der har hørt fra politiet,
opfordres til at få deres gødningsregnska-
ber gennemgået på landbocentret.

9. Dranella lukker sin produktion i Fjerrits-
lev. Lavere lønninger trækker produktio-
nen til de baltiske lande.
12. Det socialpsykiatriske værksted »Orki-
deen« i Fjerritslev indvier en tilbygning
og fordobler dermed sit areal.
13. Især svineavlerne og minkavlerne har
mærket opsvinget i 1995, konstaterer
økonomikonsulent Jørn Brandt fra Han
Herreds Landbocenter ved vinterens
økonomimøde.
14. Fjerritslev Kommune lancerer en ny idé:
børnepasning over kommunegrænserne.
Det skal være muligt at få sit barn passet
i nabokommunerne.
15. Kommunalbestyrelsen i Fjerritslev stiller
sig positiv over for åbenhed om udvalgs-
arbejde.
16. 75 flygtninge fra Somalia flytter til Tra-
num.
17. Nu går det godt i Han Herred! er den
glade melding fra repræsentantskabsmø-
det i Egnsbank Han Herred. Samtidig
kan bestyrelsesformand Valdemar Møller
berette om bankens hidtil bedste år med
overskud på 22,5 mio. kr.
19. Politiet i Løgstør fraråder unødvendig
udkørsel på grund af snekaos.
20. Ejerkredsen bag Tranum Klitgård er er-
klæret konkurs, og feriehotellets fremtid
skal afgøres ved en skiftesamling den 28.
februar.
22. Den vedvarende frost betyder, at en del
landmænd har fyldte gylletanke. Regler-
ne siger, at gylle, der køres ud på ubevok-
sede marker, skal være nedpløjet inden
12 timer.

23. Kommunalbestyrelsen i Brovst siger nej til en forsøgsordning for sejlads med vandscootere ved kysten ud for det militære skydeterræn ved Ejstrup Strand.
24. Bokseklubben Orion har besøg af verdensmesteren Brian Nielsen ved sit stævne i Thorup-Klim Hallen.
27. Brovst Fjernvarme har haft motorproblemer til knap en mio. kr., beretter formand Emil Christiansen på generalforsamlingen.
29. Ni løbere fra Fjerritslev Trimklub tager til marathon i Hamburg i april, oplyses det på klubbens generalforsamling.

Marts

1. Anlægget af cykelstien fra Fjerritslev til Kollerup Strand må deles i to etaper af økonomisk grunde. Fra Kollerup Klitvej til stranden skal stien være dobbelttrettet i den ene side af vejen.
2. Februars nedbør var 18,5 mm, omkring det halve af normalen, meddeler Dagmar Kjeldsen fra målestationen i Gøttrup.
4. Mens knap 300 mennesker var til diletant i ØAH Hallen i Halvrimmen, bliver der i det østlige Han Herred begået seks indbrud.
6. Ved et kampvalg i Han Herred Fritidscenter bliver to bestyrelsesmedlemmer, Finn Jensen og Bjarne Jensen, genvalgt med knebne stemmetal.
Thorup-Klim Boldklubs gamle klubhus overtages af Thorup Håndværker- og Borgerforening til forsamlingshus.
7. Skovsgård Sparekasse frarøves 194.000 kr. af en maskeret røver med et oversavet jagtgevær.
8. Rekordoverskud i Brovst Sparekasse på 9,7 mio. kr., det hidtil største.
9. Brovst får ny skulptur af kunstneren Thorvald Odgaard i samarbejde med en gruppe ledige.

Thorvald Odgaard peger på modellen til Brovsts nye vartegn.

11. Søndergaards Rutebiler i Fjerritslev er i gang med at lave ny køreplan for »Københavneren« i anledning af, at Grenaa-Hundested færgeren standser driften. I stedet skal bussen benytte færgeren Ebeltoft-Odden.
13. Miljøminister Svend Auken siger nej til naturgas i Skovsgård efter forespørgsel af borgmester Henning Mysager. Et enigt teknisk udvalg i Brovst Kommune siger ja til flisfyr i Skovsgård.
14. Kommunalbestyrelsen i Fjerritslev Kommune frigiver en anlægsbevilling på 13,6 mio. kr. til ombygning af Fjerritslev Skole.
16. Der tegner sig et politisk flertal for at lukke biogasanlægget i Skovsgård.
19. Arentsmindes første landsbyråd er dannet efter godt et års forarbejde.
20. Haverslev Bådelaug holder optimistisk generalforsamling: Det lysner for Haverslev Havn.
24. Fem elever fra Fjerritslev Gymnasium bliver belønnet for den bedste idé i finalen i det fælleseuropæiske virksomhedsspil, European Business Game.
26. Svømmehallen ved Kokkedal Slot skal rives ned inden 1. maj, udtaler Naturklagenævnet. Ejeren, Gorm Lokdam, kalder

bygningen et væksthuse, som er omfattet af reglerne for landbrugsbyggeri.

27. Højesteret frifinder Fjerritslev Kommune for at have forskelsbehandlet Fjerritslev Firmasport økonomisk i forhold til kommunens øvrige idrætsforeninger. Dommen går imod en tidligere landsretsdom, der gav firmasporten medhold.
29. Brovst Kommunalbestyrelse stopper for yderligere økonomisk tilskud til Skovsgård Energiselskab. Men kommunen fortsætter med en årlig ydelse på cirka 730.000 kroner til selskabet, der stod for driften af biogasanlægget i Skovsgård.

April

1. Klim Valgmenighed har »kåret« ny præst, lærer og højskoleforstander Thorben Johannesen, Færøerne. Nu skal biskop Søren Lodberg Hvas godkende valget, idet Thorben Johannesen ikke er uddannet teolog.
2. Nye regler om adgangsforhold til affaldsstativer har givet travlhed i kommunerne. I Fjerritslev kommune har miljøteknikereren været ude at besigtige 150 ejendomme, hvor husejer og renovatør ikke var enige om, hvor affaldstativet skulle stå.
3. Rejsegilde på den smukt ombyggede Grønnestrand Badepension, der er overtaget af Forbrugsforeningen af 1886.

9. Nordjysk Humanitærhjælp søger værtsfamilie til cirka 25 Tjernobyl-børn. Foreningen har inviteret små 100 børn fra det stråleramte område til Danmark i juli, fortæller Ruth Buhl, Brovst.
10. Brugerne af Brovst Hallen har ikke råd til at betale husleje for de timer, de skal aftage. Ifølge en aftale skal kommunens foreninger aftale og betale i alt 1.900 timer om året.
11. Fem procent af de 300 elever i Fjerritslev Skoles ældste klasser har røget hash, fremgår det af en anonym undersøgelse.
16. Kulturudvalget i Brovst indstiller til økonomiudvalget, at der fra 1. august skal være pasningsmulighed for alle skolebørn fra børnehaveklasse til fjerde klasse.
17. Nordjyllands Amt går i gang med at etablere cykelsti langs Thistedvej mellem Klim og V. Thorup.
18. Ved et borgermøde på Tranum Skole præsenterer en arbejdsgruppe et oplæg, der dokumenterer pasningsbehov for 30 børn i alderen 3-5 år samt 60 børn i alderen 6-10 år. Der er enighed om, at kommunens hus på Strandvejen 14-18 er velegnet til formålet.
19. De fem Jammerbugtkommuner har af Socialministeriet fået tildelt i alt 750.000 kr. til projekter vedrørende socialpsykiatri. Jammerbugtkommunerne er længst fremme med projekter for psykisk lidende, og beløbet er en art påskønnelse.
20. 1.y fra Fjerritslev Gymnasium og deres engelsklærer Elsebeth Gabel Austin vinder andenpræmie i den landsdækkende konkurrence »Zapp til Europa«.
22. Brovst Musikskole skifter leder. Jens Axelsen afløses af Per Gregersen.
23. Fjerritslev Firmasport nedlægger sig selv efter 29 års eksistens - efter den højeste-

retsdøm, der giver kommunen ret til at nægte foreningen tilskud efter Fjerritslev-ordningen.

24. Tilsynsrådet for Nordjyllands Amt udtaler, efter spørgsmålet fra kommunalbestyrelsesmedlem Freddy Cortes, at Fjerritslev Kommune ikke må budgettere med underskud.
25. Bratbjergmandens datter, 80-årige Sørine Kronborg Andersen, Tranum, præsenterer hos Fjerritslev Bog & idé en nyudgivet bog om sit liv.
Erhvervsrådsforeningen i Fjerritslev har ansat civiløkonom Søren A. Westergaard, Brovst, som ny erhvervsrådgiver til at støtte og vejlede små og mellemstore virksomheder.
26. Der træffes beslutning om, at kommunalpolitikere i Brovst får pc i hjemmet.
29. En temadag om udvikling i Fjerritslev kommune, med indlæg af blandt andre Hans Bischoff og Steffen Møller, samler 70 tilhørere.
30. En flok på otte skestørke er de sidste dage set i Vejlerne. Sidst har et enkelt par af den aparte fugl ynglet her i 60'erne.

Maj

1. Svejsemaskinefabrikken Migatronik er for første gang koncertarrangør, med 250 tilhørere i fabrikkens glasoverdækkede gang. Medvirkende er Fjerritslev Bykor, visetrioen »På kryds og vers« samt »Fjerritslev Small Stars«.
2. En domsmandsret i Fjerritslev straffer tre mænd fra Han Herred og Vesthimmerland for cigaretsmugling med ni måneders fængsel til hver.
4. Kommunaldirektøren i Brovst, Mogens Buch Madsen, stopper efter 24 år og takkes ved en reception.

Lærer og lokalhistoriker Ingvar Jakobson, Øsløs, kåres som »Årets Hannæsbo«.

6. Jordfygningen har ikke givet de store skader i Han Herred. Landmændene har garderet sig med ekstra gylle på markerne, siger planteavlskonsulent Jens Otto Vigsø, Han Herreds Landbocenter.
7. Den 19-årige gymnasieelev Ronni Jacobsen, Fjerritslev, er blevet danmarksmester i duathlon.
8. Planer om naturcenter på Fosdalgaard. Ejeren af gården, Sara Damskier, har forlænget købsfristen for Hanherred Statskovdistrikt til 1997, hvor der ventes at være penge til at købe gården.
9. En tredjedel af de kommende studenter fra Fjerritslev Gymnasium skriver deres danske stil på pc.
10. Arbejdsgruppen bag et kommende landsbycenter i Trekroner er nu klar til at præsentere et skitseprojekt omfattende sports- og mødelokaler, børnehaven og fritidsordning.
11. Medarbejdere fra Thy Teater har genfundet den hellige kilde, som i middelalderen var centrum for kildemarkeder ved Tømmerby Kirke.
13. Skovsgård Energiselskab er trådt i likvidation, da fonden har mistet over halvdel af sin grundkapital.
14. Nu skal en strækning af den medtagne betonvej mellem Tranum og Hjortdal

repareres, oplyser formanden for teknisk udvalg i Brovst Kommune, Leif Madsen.

17. En landmand fra Øland har af Jordbrugskommissionen for Nordjyllands Amt fået frist til 1. oktober til at lovliggøre sin drift af 19 ejendomme. Derudover ejer han tre ejendomme og har lovligt forpagtet 18 ejendomme.
18. Årets skovspil i Sdr. Skovsgård Skov er aflyst. Aftalerne kom så sent på plads, at prøverne ville komme på tværs af planlagte ferier.
20. Beboerne i Kettrup-Gøttrupområdet ønsker forbedrede trafikforhold ved korsvejen i Skerping og ved Ørebroskolen, fremgår det af en spørgeskemaundersøgelse.
21. Amtets sundhedsudvalg drøfter ny struktur på lægevagten i Han Herred og Vesthimmerland. Der er forslag om lægevagtskonsultationer på Brovst og Farsø sygehuse.
22. Skulpturen »Højen« på Stationspladsen i Brovst bliver afsløret under festlige former - for anden gang, idet spøgefugle et par dage forinden fjernede afdækningen.
23. Fjerritslev Tennisklub fylder 75 år.
28. Fugtproblemer lukker Torslev Kirke til den 21. juni. Murenes jernankre skal skiftes ud.
31. Brovst Sygehus vil etablere landets første brugerråd, som skal have høringsret vedrørende planer og kunne komme med egne initiativer.

Juni

1. Opel vil lukke forhandlingen i Fjerritslev til nytår 1997, men Autocentralen kan muligvis fortsætte virksomheden.
3. Weekendens husstandsindsamling til det nye Trekroner Landsbycenter blev en succes: tilsagn om 820.000 kr.

4. Museumsrådet for Nordjyllands Amt har været på besøg på Bryggergårdens Museum i Fjerritslev og var positivt overrasket over, hvor langt man er nået i Fjerritslev, oplyser museumsforeningens formand, Ellen Helvind.
6. Friluftsrådet har besluttet at yde et tilskud på 1,5 mio. kr. til opbygning af naturcenteret i den tidligere bankbygning i Fjerritslev.
7. I Brovst indledes fire dages folkefest og dyrskue.
8. Skov- og Naturstyrelsen freder kalkovnen ved Klim Bjerg.

11. Mads Stages Han Herred-plakat er kåret som landets bedste turistplakat ved et arrangement på herregården Ledreborg ved Roskilde.
12. Hotel og Restaurant Klim Bjerg fejrer 25- års jubilæum med indvielse af 10 nye dobbeltværelser.
13. Det er billigt at bo i Han Herred, viser en undersøgelse i bladet »Penge og Privatøkonomi«. I Aalborg er de årlige leveomkostninger 30.000 kr. større end f.eks. i Fjerritslev.
14. Ros fra kommunalpolitikere i Fjerritslev til en fremsynet rapport om børn og

unge, et resultat af et nyt samarbejde mellem kultur- og socialforvaltningerne.

15. Falck i Brovst skifter stationsleder. Hans Chr. Christiansen afløser Jørgen Hove Kristensen.
17. Et rekordstort antal, op mod 250 cyklister i alle aldre, deltager i Han Herred Rundt på cykel, for femte gang arrangeret af Han Herreds Motionscykelklub.
18. Destination Jammerbugten har 200 gæster til mad- og kulturaften på Rønnes Hotel i Slettestrand, med tv-kok Claus Meyer som taler.
20. Thorupstrand Redningsstation foreslås nedlagt, hedder det i en rapport fra en arbejdsgruppe under Farvandsvæsenet, der samtidig ønsker stationen i Slettestrand bevaret.
21. To landmænd fra Han Herred har ved retten i Fjerritslev fået bøde for at dyrke deres jord inden for de to meter dyrkningsfrie bræmmer ved en kanal.
22. 56 personer er skrevet på venteliste til en bolig i Fjerritslev Boligforening, og foreningen ser sig om efter udvidelsesmuligheder, oplyser formand Kirsten Christensen på generalforsamlingen.
24. Læge Ole Hougaard-Enevoldsen, Brovst, anbefaler ældre at drikke vin i stedet for at spise sovepiller. Foredraget, der samlede 80 mennesker, er arrangeret af Brovst i Bevægelse.
25. Sankthansaften fejres med galopderby på Tranum Strand og 1.000 mennesker som tilskuere.
29. Kvægbrugskonsulent i Han Herred Landbocenter og sekretær i Han Herred Landboforening, Ejvind Højmoser, går på efterløn efter næsten 30 år.

Juli

1. Et rytmehold fra Thorup-Klim Ungdoms- og Gymnastikforening deltager i

DGI's gymnastikstævne i København i forbindelse med Kulturby'96.

2. 68 stråleramte børn fra Tjernobyl-området bliver budt velkommen til Nordjylland på Fjerritslev Gymnasium.
3. Han Herreders Ungdomsskole holder licitation på en ny elevføj på 330 kvm.
4. Cand.theol. John Kristensen ordineres i Budolfi Kirke til sognepræsteembedet i Lerup-Tranum-Koldmose. Han efterfølger Christian Wiwe Rauff, som døde i januar.
6. Farvandsvæsenets direktør lover forhandlinger til flere sider, før beslutningen om at lukke Thorupstrand Redningsstation føres ud i livet.

8. Haverslev Havn indvies med manér af borgmester Johan Svaneborg, Skovsgård Hornorkester, Almhus Folkedansere med flere. Lurblæsere ved Klim Valgmenighedskirke byder velkommen til den nye præst, Thorben Johannesen, som ordineres og indsættes af biskop Søren Lodberg Hvas.
9. Lokale KFUM-spejdere er på landslejr i Sønderborg med 21.000 deltagere - mens FDF'erne er taget til Silkeborg, hvor der er 13.000 på landslejr.
11. 100 deltager i squaredance-kursus på Han Herreders Ungdomsskole, heraf en snes fra USA.

15. Miri Stål A/S, Brovst, sagsøger det engelske postvæsen for at have kopieret en postsorteringsreol.
Ulrik Steffensen fra Vester Han Herreds Skytteforening vinder guld ved Landskydestævnet i Vingsted.
17. 31-årige Hans Enrico Nati idømmes fem års fængsel, blandt for røveriet mod Skovsgård Sparekasse den 6. marts.

18. Jammerbugt by Night bliver en bragende succes i Brovst, Fjerritslev og Pandrup. Jodle Birge er på gaden med gratis natudgave af Fjerritslev Avis.
23. Sct. Olav-spejdere fra Fjerritslev er på barsk bjergvandring i det skotske højl- and.
24. Ulf Nielsen starter gårdbutik ved Fjerritslev med kød fra fritgående kvæg.
29. 900 hygger sig til Landsbyrock i Vust, der afvikles for syvende gang. Fjerritslev Bibliotek indfører lørdags- åbning.
30. 44-årige Søren Hjorth Rasmussen ansættes som ny leder af regnskabskontoret på Han Herreds Landbocenter.
31. Der meldes om nedbørsunderskud på 100 millimeter i første del af 1996. Han Herreds postbude får fast arbejds- tid i lighed med resten af landet.

August

1. Ellen B. Andreasen, tidligere Hornslet, starter som ny kommunaldirektør i Brovst.
Amtet er klar til at påbegynde arbejdet med cykelstier mellem Klim og Fjerritslev.
Fjerritslev Byfest fylder 50 år. Aktivitetscentret arrangerer udstilling og kagekonkurrence, og formanden for byfestkomiteén, Vagn Jæger, skal være faldskærmsudspringer.
6. Ea Bangsgaard tiltræder som Ørebroskolens første heltids skoleinspektør. Hendes forgænger, Øjvind Madsen, bliver samtidig Fjerritslev Kommunes første skolechef.
7. Landbrugsminister Henrik Dam Kristensen besigtiger Skovsgård Fjerkræslagteris om- og nybyggeri efter branden i januar 1995.
8. Årets Tour de France-vinder, Bjarne Riis med Co., suser gennem Han Herred på cykelløbet Post Danmark Rundt.
Aggersborggaard anerkendes som eksperimenterende økologisk landbrug og deltagere i den første økologiske verdensudstilling i København.
9. Hollandske trawlfiskere ødelægger fiskeriet ved Thorupstrand og Lildstrand ved at tømme området for rødspætter.

Helligkilledage.

12. Thy Teater tager hul på Helligkildedagene ved Tømmerby Kirke - 1.000 besøgende allerede den første weekend.
14. Hanherred Statsskovdistrikt åbner udstilling om Bulbjergs geologi, fugleliv og historie i observationsbunker fra besættelsestiden.
15. Med stemmerne 9-6 beslutter kommunalbestyrelsen at flytte Fjerritslev rutebilstation 200 meter til området ved Auto-centralen. En ny seksmandsgruppe, bestående af de ikke politisk valgte medlemmer af kommunalbestyrelsen i Brovst, præsenteres ved budgetseminaret.
16. Miljøminister Svend Auken er efter sit besøg i Hanherred Statsskovdistrikt begejstret for naturreservatet ved Vejlerne og dets gedigne fugletårne.
19. Rabami A/S i Fjerritslev må betale stor erstatning til firmaet Fritz Hansen A/S i Allerød for efterligning af Arne Jacobsen-stol.
21. Naturen er en krudttønde: Falck i Brovst kaldes ud tre gange i løbet af et døgn til markbrande.
22. Fjerritslev Kommune fastholder areal til rekreativt byggeri ved Klim Strand, mens Danmarks Naturfredningsforening og Friluftsrådet vil have reservationen ud af regionplanen.
23. Fjerritslev Badmintonklub reddes fra nedlæggelse på ekstraordinær generalforsamling - bestyrelsen er igen fuldtallig.
26. 250 Kettrup-Gøttrupborgere træder i pedalerne for ny cykelsti til Ørebroskolen.
28. Brovst Daghøjskole og Råd og Dåd-butikken i Skovsgård starter hjælpeprojekt for udviklingshæmmede i Litauen.
30. Hovedvej 11 gennem Tingskoven skal udvides, og vejbanen skal over en kortere strækning sænkes, oplyser amtets vejvæsen.

September

2. Ældre søskendepar bliver dræbt i Brovst, da de påkøres af ung bilist, der antagelig har kørt 150 km/t. Det nye klubhus i V. Thorup indvies med besøg af 300 gæster.
3. Det går hurtigere end ventet med at renovere en 3,1 km lang strækning af betonvejen i Tranum Enge.
4. 42 børn tager den nye børnehave i Skovsgård i brug.

5. Fonden bag Han Herred Naturcenter i Fjerritslev har nu 20 mio. kr. i hus til et større og bedre projekt end det oprindelige - Arbejdsmarkedets Feriefond har alene givet tilsagn om 11,4 mio. kr. Brovst Håndværker- og Borgerforening får på et borgermøde massiv opbakning til et nej til ældreboliger i Mølleparken.
7. Brovst Kommune har succes med at integrere bosniske flygtninge - 32 ud af 38 er kommet i arbejde. En arbejdsgruppe under Hanherred Statsskovdistrikt får ved et møde på Bratskov positiv respons på oplæg til indretning af Naturcenter Fosdalgaard - med naturskole som bærende idé.
9. Anne Grethe Sørensen bliver ny filialchef i Unibank Fjerritslev efter Carl

Erik Pedersen, der er tiltrådt som filialdirektør i Unibank Brovst, hovedsædet for Han Herred.

Lerup Kirke fejrer 800-års fødselsdag med festgudstjeneste og gospelkoncert.

10. Fjerritslev Handelsstandsforening giver på sit aktivitetsmøde uforbeholden støtte til den planlagte byfornyelse.
12. Rundvisning i Øland, Kettrup, Gøttrup og Tømmerby kirker på Bygningskulturens Dag.
13. Der skal vælges et helt nyt menighedsråd i Klim - ingen af de seks nuværende medlemmer ønsker at fortsætte efter valgperiodens udløb.
16. Sund By Butikken, Østergade 15 i Brovst, indvies med besøg af radiodoktoren, Carsten Vagn Hansen.
17. Løgstør Politi er på høstarbejde i politikredsens »nordvestlige hjørne« og nedlægger ikke mindre end 340 kg hamp.
18. Amtets sundhedsudvalg indstiller, at lægevagten i Han Herred fra næste år får lokale på Brovst Sygehus.
20. Fjerritslev landbetjent, Rikart Aagaard, vil have lov til at bruge pc i sit arbejde, men møder modstand hos Rigspolitiets Datacentral.
21. 7. klasse på Trekronerskolen deltager i landsidrætsstævne i Købehavn, hvor 50-året for Dansk Skoleidræt markeres.

23. 100-året for oprettelsen af landets første husmandsforening markeres ved stifte-

ren Jens Clausens mindesten i Klim.

24. Et flertal på 13 i Fjerritslev Kommunalbestyrelse indgår forlig om budget '97: Skatten stiger med 0,6 pct., men så bliver der også penge til senildement-afsnit ved Solgaarden, tilskud til Han Herred Naturcenter og Trekroner Landsbycenter.
Cheflæge Stig Bryde Andersen, Brovst Sygehus, meddeler, at han går på pension 1. juni.

25. Naturforvaltningsrådet under Skov- og Naturstyrelsen sætter Naturcenter Fosdalgård på finansloven for 1997. Brovst med omliggende kommuner skal stå for den fremtidige drift af naturskolen.
6. klasse ved Tømmerby-Lild Skole indvier Atlantisvandskulptur - og lægger dermed op til skolens 50-års jubilæum.
27. Kommunalbestyrelsen i Brovst er enige: Combi-Gården skal fortsætte. Dermed er fristedet for de 10-18 årige samt efterlønnere, pensionister og kontanthjælpsmodtagere sikret efter forsøgsåret.
30. Der bliver nu bedre plads til skolefritidsordningen Uglen i Tranum, idet byens nye børnehus, Strandvejen 14-18, snart er klar til indflytning.

De angivne datoer henviser til artikel om det pågældende emne i Fjerritslev Avis.

